

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Laskentatoimi ja rahoitus	Päivämäärä	18.2.2021
Tekijä	Juho Paavolainen	Sivumäärä	81 + liitteet
Otsikko	Islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätösraportointistandardien vertailu IFRS-standardeihin: <i>Murabaha</i> -sopimuksen kirjanpidollinen käsittely		
Ohjaaja	KTM Matti Niinikoski		

Tiivistelmä

Tässä tutkielmassa tutkitaan islamilaisten rahoituslaitosten taloudellista raportointia sekä tarkastellaan ja vertaillaan erityisesti *murabaha*-sopimuksen kirjanpitokäsittelyä ja -raportointia näiden kahden standardiston näkökulmasta. Vertailussa on käytetty myös islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöksiä. Valittu tarkastelutapa on valittu siksi, koska *murabaha*-sopimus vastaa länsimaisen järjestelmälle ominaista pankkilainaa, ja rahoituslaitosten taseen vastaavaa puolella juuri pankkilainat, jotka ovat pankin näkökulmasta sijoituksia, muodostavat suurimman osan varoista. Islamilaisen pankkitoiminnan osuus islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä on merkittävä, ja tässä tutkielmassa keskitytään nimenomaan islamilaisten rahoituslaitosten *murabaha*-sopimuksen kirjanpitokäsittelyyn ja raportointiin.

Islamilaiset rahoituslaitokset eroavat huomattavasti länsimaisista rahoituslaitoksista, ja nämä erot pohjautuvat sharia-lain pääperiaatteista. Sharia-laki on islamin uskon laki, joka pohjautuu islamin uskon pyhään kirjaan Koraaniin ja sunnaan, ja se ohjaa muslimien hengellistä ja sosioekonomista elämää. Sharia-lain vuoksi islamilaiset rahoituslaitokset pyrkivät eroamaan länsimaisista rahoituslaitoksista tavoitteiden, toiminnan, periaatteiden ja käytäntöjen suhteen. Islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätösten käyttäjien tietotarpeet ovat täten ainutlaatuisia, koska niiden tilinpäätöksissä on annettava tietoja, jotka auttavat tilinpäätöksen käyttäjiä arvioimaan, että islamilaiset rahoituslaitokset noudattavat sharia-lakia.

Kasvava määrä islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä kiinnostuneista yrityksistä on länsimaisia rahoitusinstituutioita, jotka haluavat hyödyntää kasvavaa markkinakysyntää, vaihtoehtoisia sijoitusmahdollisuuksia ja uusia rahoituslähteitä. Alan kasvaessa jatkuvasti syntyy kysymys siitä, miten islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimia voidaan parhaiten huomioida kirjanpidollisesti kansainvälisellä tasolla. Onko islamilaisten rahoituslaitosten mahdollista käyttää yleistä, valtavirtaa edustavaa kirjanpitoa islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimien kirjauksissa, kun sen peruseriaatteet näyttävät olevan ristiriidassa länsimaisen rahoitusjärjestelmän, erityisesti pankkitoiminnan kanssa? Islamilaisen ja länsimaisen kirjanpito- ja tilinpäätösraportointistandardien välillä on yhtenäisyyksiä, mutta myös eroavaisuuksia. Islamilaisille rahoituslaitoksille suunnattujen standardien vaatimukset saattavat aiheuttaa tulkinnanvaraisuutta kirjanpitomenetelmissä.

Avainsanat	Islamilainen rahoitusjärjestelmä, IFRS, AAOIFI, murabaha, tilinpäätös
------------	---

**TURUN
YLIOPISTO**
Kauppakorkeakoulu

ISLAMILAISTEN RAHOITUSLAITOSTEN TILINPÄÄTÖSRAPORTOINTISTANDARDIEN VERTAILU IFRS-STANDARDEIHIN

Murabaha-sopimuksen kirjanpidollinen käsittely

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Juho Paavolainen

Ohjaaja:
KTM Matti Niinikoski

18.2.2021
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turun OriginalityCheck -järjestelmällä.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	7
1.1	Johdatus aiheeseen.....	7
1.2	Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymykset ja rajaukset.....	10
1.3	Tutkimusmenetelmät ja tutkielman rakenne.....	11
2	ISLAMILAINEN RAHOITUSJÄRJESTELMÄ.....	15
2.1	Talousjärjestelmän rakenne	15
2.2	Islamin uskon vaikutus.....	18
2.3	Islamilaisen rahoitusjärjestelmän pääperiaatteet.....	23
2.3.1	Koronmaksukielto	23
2.3.2	Epävarmuus ja spekulointi	25
2.3.3	Riskin jakaminen.....	28
2.3.4	Omaisuusvakuus.....	29
2.3.5	Kielletty toiminta.....	29
2.4	Kehitys ja koko.....	30
2.5	Pankkitoiminta.....	32
2.5.1	Kaksitasoinen <i>mudaraba</i> -malli	33
2.5.2	Kaksi-ikkunainen malli	34
2.5.3	<i>Wakala</i> -malli	35
2.6	Islamilaisien rahoitusinstituutioiden valvonta	37
3	FAS- JA IFRS-STANDARDISTO.....	39
3.1	Islamilaisien rahoituslaitosten kirjanpito- ja tilintarkastusorganisaatio ..	39
3.2	Islamilainen kirjanpito ja FAS-standardit	44
3.3	Sharia-laki-standardit	47
3.4	FAS-standardien vertailu IFRS-standardeihin.....	48
4	MURABAHA-SOPIMUKSEN KIRJANPIDOLLINEN KÄSITTELY	51
4.1	<i>Murabaha</i> -sopimuksen rakenne	51

4.2	<i>Murabaha</i>-sopimuksesta syntyvä rahoitustapahtuma FAS- ja IFRS-standardien mukaan	52
4.2.1	<i>Murabaha</i> -sopimuksesta syntyvän vaihto-omaisuuden alkuperäinen kirjaaminen.....	52
4.2.2	<i>Murabaha</i> -sopimuksesta syntyvän saamisen/rahoitusvaran alkuperäinen kirjaaminen ja myöhempi arvostaminen	54
4.2.3	<i>Murabaha</i> -sopimuksessa määritellyn vaihto-omaisuuden myöhempi arvostaminen, jos ostajalla ei ole velvollisuutta täyttää lupausa ...	56
4.2.4	<i>Murabaha</i> -sopimuksessa määritellyn vaihto-omaisuuden myöhempi arvostaminen, jos ostajalla on velvollisuus täyttää lupaus	57
4.2.5	<i>Murabaha</i> -sopimuksessa määritellyn vaihto-omaisuuden ja saamisen/rahoitusvaran myyntihetki.....	58
4.2.6	<i>Murabaha</i> -sopimuksesta syntyvän myyntivoiton kirjaaminen	59
5	MURABAHA-SOPIMUKSIIN LIITTYVÄT LIITETIEDOT	63
5.1	<i>Murabaha</i>-sopimuksen julkaisuvaatimukset FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti	63
5.2	Islamilaiden rahoituslaitosten tilinpäätöstiedot	65
5.2.1	Merkittävät laskentaperiaatteet – esityisperiaatteet ja lausuma standardien noudattamisesta.....	66
5.2.2	Merkittävät laskentaperiaatteet – rahoitusvarojen alkuperäinen kirjaaminen ja myöhempi arvostaminen	67
5.2.3	Tase	70
5.2.4	<i>Murabaha</i> -sopimuksista syntyviin saataviin/rahoitusvaroihin liittyvät liitetiedot	71
6	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	75
6.1	Pohdinta.....	75
6.2	Johtopäätökset	77
7	YHTEENVETO	81
	LÄHTEET	82

KUVAT

Kuva 1 Kansivälisten tilinpäätöskäytäntöjen tutkimisen tasot (mukailtu Majala 1987, 28)	12
Kuva 2 Islamin usko islamilaisen rahoitusjärjestelmän taustalla.....	21
Kuva 3 Islamilaisen pankkitoiminnan varat maittain.....	32
Kuva 4 Islamilaisen pankkijärjestelmän rakenne (mukailtu Iqbal & Mirakhor 2006, 118–119)	36
Kuva 5 AAOIFI:n rakenne (mukailtu Boje 2015, 88–89)	42
Kuva 6 <i>Murabaha</i> -sopimuksessa määritetyn vaihto-omaisuuden hankintahetken kirjaukset FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti	53
Kuva 7 <i>Murabaha</i> -sopimuksessa määritetyn omaisuuserän myyntikirjaukset FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti	61
Kuva 8 Kuukausittaiset kirjaukset <i>murabaha</i> -sopimuksen myynnistä	62

TAULUKOT

Taulukko 1 Islamilaisen rahoitusjärjestelmän varat alueittain (mukailtu Islamic Finance Service Board 2020, 12).....	31
Taulukko 2 Islamilaiset rahoituslaitokset, jotka raportoivat FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti.....	66
Taulukko 3 Länsimaisen ja islamilaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin ideologinen kehys	79

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Islamilainen rahoitusjärjestelmä on kasvanut nopeasti viimeisen kahden vuosikymmenen aikana, ja se on ollut kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden yksi nopeimmin kasvavista sektoreista (Bellalah & Masood 2013, VIII–IX; Mauro ym. 2013, 19). Islamilaisilla rahoituslaitoksilla nähdään olevan keskeinen rooli taloudellisen vaurauden edistämässä vakaan yhteiskunnan perustana, jossa muslimit voivat elää hyvää ja uskonnollista elämää (Vinnicombe 2010, 57).

Ait Allalin ja Casperin (2017, 2) mukaan islamilainen rahoitusjärjestelmä kattaa kaikki rahoitustoimet ja -palvelut, joita toteutetaan ilman, että rikottaisiin islamin uskon lakia, sharia-lakia. Islamilainen rahoitusjärjestelmä noudattaa sharia-lakia, joka pohjautuu islamin uskon pyhään kirjaan Koraaniin ja sunnaan, ja se ohjaa muslimien hengellistä ja sosioekonomista elämää. (Kettell 2011, 14–15.)

Islamilaiset rahoituslaitokset eroavat huomattavasti länsimaisista rahoituslaitoksista, ja nämä erot pohjautuvat sharia-lain pääperiaatteista. Sharia-lain mukaan islamilaiset rahoituslaitokset pyrkivät eroamaan länsimaisista rahoituslaitoksista tavoitteiden, toiminnan, periaatteiden ja käytäntöjen suhteen (Abdul Rasid ym. 2011, 579). Islamilaiset rahoituslaitokset kuitenkin muistuttavat liiketoimintamalleiltaan länsimaisia vastaavia ja pyrkivät myös samanlaisiin kassavirtoihin ja tuottoihin kuin länsimaiset vastaavat, mutta keinot niiden saavuttamiseksi ovat hyvin erilaiset. (Smolo & Mirakhor 2010, 381.) Myös islamilaisten rahoituslaitosten suhde asiakkaisiin on erilainen. Islamilaiset rahoituslaitokset harjoittavat pääasiassa asiakkaidensa kanssa liiketoimintaan ja kumppanuuteen perustuvia järjestelyjä, kun taas länsimaiset rahoituslaitokset harjoittavat korollisia lainanantoja -ottojärjestelyjä. (Ahmed 2015, 7.) Islamilainen pankkitoiminta muodostaa suurimman osan islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä – noin 72 prosenttia (Islamic Financial Service Board 2020, 12).

Merkittävimpiä islamilaisen rahoitusjärjestelmän kasvutekijöitä ovat olleet rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen ja muslimien kasvava määrä länsimaissa. Islamilaista rahoitusjärjestelmää eivät kuitenkaan käytä vain islamilaiset rahoituslaitokset vaan myös suuret ja kansainvälisesti tunnetut länsimaiset rahoituslaitokset. Suurin osa kansainvälisistä rahoituslaitoksista tarjoaa nykyään islamilaisen pankkitoiminnan palveluita asiakkaidensa erityistarpeisiin. (Bellalah & Masood 2013, VIII–IX.) Vuonna 2007 alkaneen finanssikriisin seurauksena islamilainen rahoitusjärjestelmä on kasvattanut kiinnostavuuttaan ja saanut kansainvälistä tunnustusta. Islamilaista rahoitusjärjestelmää ei nähdä enää vastakohtana länsimaiselle rahoitusjärjestelmälle vaan olennaisena ja erottamattomana osana sitä. (Mauro ym. 2013, 9, 13.) Islamilainen rahoitusjärjestelmä on laajentunut

muun muassa Yhdysvaltoihin, Iso-Britanniaan ja Australiaan (Haron & Wan Azmi 2008, 618).

Islam on elämäntapa, joka ei erottele uskontoa ja päivittäisiä toimia, kuten taloudellista toimintaa, toisistaan. Islam kunnioittaa kaupankäyntiä, ja muslimeja kannustetaan osallistumaan sellaiseen taloudelliseen toimintaan, joka ei riko sharia-lakia. Monien muslimien itsenäistyminen ympäri maailmaa vuosina 1940-1970 on vaikuttanut muslimien kasvavaan haluun harjoittaa taloudellista toimintaa sharia-lain mukaisesti. (Mohammed 2019, 116–117.) Islamilaisen rahoitusjärjestelmän eksponentiaalinen kehitys 1970-luvulta lähtien on kuitenkin johtanut eroihin kirjanpito-, tilintarkastus- ja hallintotavoissa islamilaisen pankkitoiminnan sisällä. Ilman tunnustettua ja laillista viitekehystä islamilaisten rahoituslaitosten kirjanpitokäytännöt ovat olleet heterogeenisiä. Rahoituslaitosten kirjanpidollinen heterogeenisuus on estänyt kaiken vertailevan analyysin näiden laitosten tilinpäätösten välillä. (Boje 2015, 86–87.)

Islamin ja täten myös islamilaisen kirjanpidon pohjimmainen tarkoitus on tilivelvollisuus Jumalaa kohtaan (Buhr & Napier 2009, 123). Ollakseen tilivelvollinen Jumalalle, on islamilaisten rahoituslaitosten välttämätöntä saada julkinen luottamus ilmoittamalla taloudellisten liiketoimien uskonnollisesta yhteensopivuudesta sharia-lain kanssa. Liiketoimet ja -tapahtumat on raportoitava niiden sisällön ja sharia-lain mukaisesti. Laadukas tilinpäätös on tärkeä väline islamilaisten rahoituslaitosten selviytymiselle alalla, jossa yleisö on vakuuttunut siitä, että tuotteet ja palvelut ovat sharia-lain periaatteiden mukaisia. (Mohammed 2019, 118.)

Kiinnostus islamilaisten rahoituslaitosten kirjanpitoon ja raportointiin on johtanut keskusteluun erillisistä kirjanpito- ja tilinpäätösraportointistandardeista islamilaisille rahoituslaitoksille sidosryhmäteorian (stakeholder theory) mukaisesti (Sarea & Hanefah 2013, 65). Aikaisemmassa kirjallisuudessa viitataan siihen, että islamilaisille rahoituslaitoksille suunnattujen kirjanpitostandardien kehittäminen voi ratkaista islamilaisten rahoituslaitosten kohtaamat ongelmat, jotka liittyvät perinteisten kirjanpitostandardien, kuten kansainvälisen kirjanpitostandardilautakunnan (IASB eli *International Accounting Standards Board*) julkaisemien kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS eli *International Financial Reporting Standards*) tai paikallisten yleisesti hyväksytyjen kirjanpitokäytäntöjen (GAAP eli *Generally Accepted Accounting Principles*), vajavuuteen islamilaisten rahoituslaitosten liiketoimissa. Lisäksi islamilaisten rahoituslaitosten kirjanpitostandardien kehittäminen täyttää muslimien halua soveltaa islamilaisia periaatteita kaikilla elämänsä aloillaan – myös pankkitoiminnassa (Mohammed 2019, 117–118).

Islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätösten käyttäjien tietotarpeet ovat ainutlaatuisia, koska niiden tilinpäätöksissä on annettava tietoja, jotka auttavat tilinpäätöksen käyttäjiä arvioimaan, että islamilaiset rahoituslaitokset noudattavat sharia-lakia. Tilinpäätöksessä on myös annettava tiedot tavasta, jolla sharia-lain mukaan kielletyt tulot ja menot on

kirjattu ja käsitelty. IFRS-standardeissa ei ole määritelty mitään erityisiä näihin asioihin liittyviä tunnistamis-, mittaus- tai julkistamisvaatimuksia, jotka saattavat johtaa käytännön eroihin IFRS-standardiston ja AAOIFI:n tilinpäätösstandardien (FAS eli *Financial Accounting Standards*) käyttöönottoalueiden välillä. (Ahmed 2015, 7.)

Vuonna 2015 aasialais-oseaanisen standardiasettajaryhmän (AOSSG eli *Asian-Oceanian Standard-Setters Group*) islamilaisen rahoituksen työryhmä julkaisi tutkimusraportin, joka laadittiin 31 maassa sijaitsevan 132 islamilaisen rahoituslaitoksen tilinpäätöksen perusteella. Yksi tutkimuksen tavoitteista oli selvittää tilinpäätösstandardit, joita islamilaisien rahoituslaitosten on lain mukaan noudatettava. Tutkimuksessa todettiin, että 46 prosenttia islamilaisista rahoituslaitoksista soveltaa IFRS-standardeja tai IFRS-standardeja sellaisina kuin ne on määritelty tietyllä lainkäyttöalueella, kun taas vain noin 38 prosenttia islamilaisista rahoituslaitoksista sovelsi AAOIFI:n FAS-standardeja tai paikallisia kirjanpitostandardeja, jotka sovelsivat islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimiin sovellettavia erilaisia vaatimuksia. (AOSSG 2015, 6.) AOSSG-tutkimuksen tulosten perusteella on selvää, että islamilaiset rahoituslaitokset soveltavat taloudellisen raportointiin pääasiassa IFRS- tai FAS-standardeja.

Kasvava määrä islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä kiinnostuneita olevia yrityksiä ovat länsimaisia rahoitusinstituutioita, jotka haluavat hyödyntää kasvavaa markkinakäytännön syntymää, vaihtoehtoisia sijoitusmahdollisuuksia ja uusia rahoituslähteitä. Alan kasvaessa jatkuvasti syntyy kysymys siitä, miten islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimia voidaan parhaiten huomioida kirjanpidollisesti kansainvälisellä tasolla. Tämä haaste on erityisen pakottava maailmanlaajuisille konserneille, joilla on erilaisia kansainvälisiä sidosryhmiä ja laajat taloudellisen raportoinnin velvoitteet, ja joiden on sovitettava islamilaisen rahoitusjärjestelmän mukainen kirjanpito niiden perinteisen liiketoiminnan kohteeseen. Samalla kirjanpidollisten menetelmien yhteneväisyyden tavoittelu ei saa vaarantaa sharia-lain periaatteita. (PWC 2010, 2.)

Sharia-lain vaatimusten mukainen pankkitoiminta vaatii fyysisen omaisuusvakuuden käyttöä, ja se voi toisinaan muistuttaa enemmän voitonjakoa tai välitys- /sijoitushallintasopimusta. Vaikka jotkut islamilaisen rahoitusjärjestelmän näkökulmat perustuvat länsimaisiin taloudellisiin järjestelyihin, perustuvat monet nykyaikaiset rahoitustuotteet vastaavaan länsimaiseen tuotteeseen sellaisella lisäyksellä, että varmistetaan sharia-lain sääntöjen noudattaminen. Liiketoimien ja -sopimusten taloudellinen sisältö on sen vuoksi suurelta osin vertailukelpoinen, vaikka oikeudellinen muoto saattaa poiketa toisistaan. (PWC 2010, 3.)

Murabaha-sopimus kuuluu islamilaisen rahoitusjärjestelmän rahoitusvälineisiin, joista on keskusteltu laajasti kirjallisuudessa. Hayat & Kureshin (2015, 23) mukaan *murabaha*-sopimus muodostaa selkärangan suurelle osalle islamilaisista rahoituslaitoksista. *Murabaha*-sopimus on suosituin ja hallitsevin sopimus, jota islamilaiset rahoituslaitokset

hyödyntävät liiketoiminnassaan, ja se on täten erittäin tärkeä osa islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöstä (FAS 28.PR1). PWC (2010, 21) määrittelee *murabaha*-sopimuksen olevan rahoitusmuoto, jota käytetään usein omaisuuserien ostojen tai kulutuslainojen rahoittamiseen. Pankki ostaa omaisuuserän ja myy sen asiakkaalleen korkeammalla hinnalla osamaksukauppaa muistuttavalla järjestelyllä. Korkeampi hinta, jonka asiakas tavallisesti maksaisi tavanomaisessa lainajärjestelyssä ja joka muodostaisi pankin voiton, korvataan osto- ja myyntihinnan erotuksella.

Mohamed Ibrahimin (2007) mukaan islamilaisille rahoituslaitoksille tarvitaan erilaiset standardit, koska islamilaiset rahoituslaitokset eivät perustu kapitalistiseen maailmankatsomukseen, joka taas perustuu liiketoimiin, joihin nykyiset IFRS-standardit vastaavat. Hän katsoo myös, että länsimainen kirjanpito perustuu päätöksenteossa hyödyllisen tiedon tarjoamiseen, kun taas islamilainen vastine perustuu vastuuvollisuuteen Jumalalle ja sharia-lain noudattamiselle. Nämä synnyttävät eron kirjanpidollisissa tavoitteissa. Naim (2010, 24–25) katsoo myös, että islamilaisten rahoituslaitosten on laadittava vastuunsa sharia-lain mukaisesti ja täten tukee myös tätä näkemystä. Toisaalta hyväksytyjen tilintarkastajien yhdistys (ACCA eli *the Association of Chartered Certified Accountants*) tukee yhdessä KPMG:n kanssa yhteisessä raportissaan (ACCA & KPMG 2010) sekä AAOIFI:n kirjanpitostandardien että IFRS-standardien yhdenmukaistamista, koska standardit täydentävät toisiaan. Yhdenmukaistaminen tarkoittaa sitä, että IFRS-standardeja pitäisi hienosäätää siten, että sharia-lain periaatteet tulisivat huomioiduksi standardeissa.

Onko islamilaisten rahoituslaitosten mahdollista käyttää yleistä, valtavirtaa edustavaa kirjanpitoa islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimien kirjaamisessa, kun sen perusperiaatteet näyttävät olevan ristiriidassa länsimaisen rahoitusjärjestelmän, erityisesti pankkitoiminnan kanssa? IFRS:n käyttämiin kirjanpitoperiaatteisiin ja -standardeihin liittyvien haasteiden perusteella on selvää, että FAS- ja IFRS-standardien välillä on eroja sovellettaessa kirjanpitomenetelmiä islamilaisen rahoitusjärjestelmän rahoitustoimiin. Siksi nousee esiin kysymys siitä, pitäisikö islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimien kirjaamisella olla omat yksinoikeudelliset kirjanpitoperiaatteet ja -standardit, jotka muodostavat rinnakkaisen kirjanpitojärjestelmän länsimaisen vastineensa kanssa vai tulisiko islamilaisen rahoitusjärjestelmän kirjanpitokäytäntöjä yhdenmukaistaa siten, että ne olisivat vertailukelpoisia, mutta ei identtiset, länsimaisen järjestelmän kanssa?

1.2 Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tässä tutkielmassa tutkitaan islamilaisten rahoituslaitosten taloudellista raportointia ja tarkastellaan erityisesti *murabaha*-sopimuksen kirjanpitokäsittelyä ja -raportointia näiden kahden standardiston näkökulmasta. Valittu tarkastelutapa on valittu siksi, koska *murabaha*-sopimus vastaa länsimaiselle järjestelmälle ominaista pankkilainaa, ja

rahoituslaitosten taseen vastaavaa puolella juuri pankkilainat, jotka ovat pankin näkökulmasta sijoituksia, muodostavat suurimman osan varoista.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

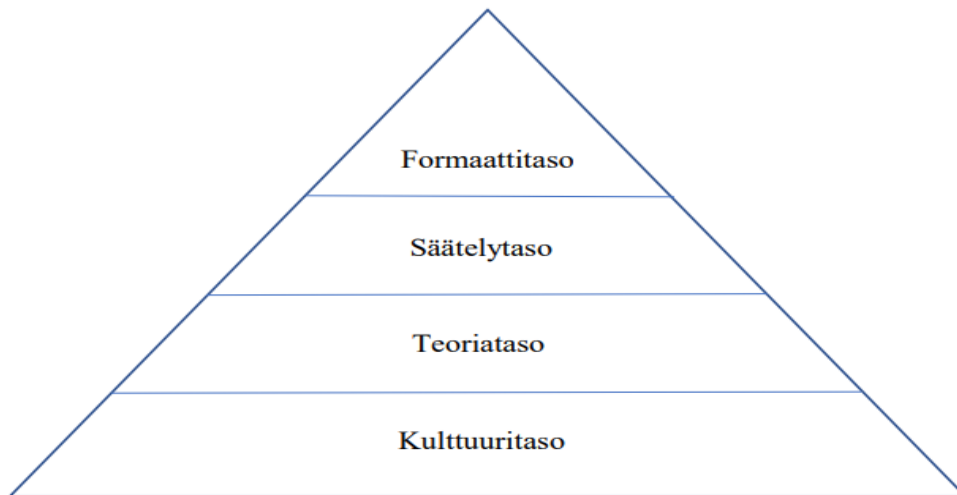
- Onko FAS- ja IFRS-standardien välillä merkittävää eroa islamilaisten rahoituslaitosten taloudellisessa raportoinnissa ja niihin liittyvissä kirjauksissa?
- Miten *murabaha*-sopimuksen kirjanpidollinen käsittely FAS-standardien mukaisesti eroaa IFRS-standardien mukaisesta käsittelystä?

Tutkielmassa käsitellään islamilaisen rahoitusjärjestelmän ja pankkitoiminnan kehitystä sekä sitä, miten islamin usko vaikuttaa niihin. Tutkielmassa käsitellään myös sitä, kuka valvoo, että islamilaiset rahoitusinstituutiot noudattavat islamin uskon lakia ja toimivat sen periaatteiden mukaisesti. Lisäksi tutkielmassa käsitellään islamilaista kirjanpitoa, ja siihen liittyviä järjestöjä ja standardeja sekä islamilaista pankkitoimintaa ja sen eri malleja.

Islamisilla rahoituslaitoksilla ja pankkitoiminnalla tarkoitetaan tässä tutkielmassa rahoituslaitoksia, joiden toiminta perustuu islamin uskoon ja sharia-lain pääperiaatteisiin. Islamilaisen pankkitoiminnan rahoituslaitoksiin luetaan myös länsimaiset rahoituslaitokset, jotka tarjoavat islamilaisen pankkitoiminnan mukaisia tuotteita ja palveluita joko tytäryhtiöidensä kautta tai osana laajempaa palveluntarjontaa. Islamilaisen pankkitoiminnan osuus islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä on merkittävä, ja tässä tutkielmassa keskitytään nimenomaan islamilaiden rahoituslaitosten *murabaha*-sopimuksen kirjanpitokäsittelyyn ja raportointiin. Tutkielmassa käsitellään myös jonkin verran islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteita.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja tutkielman rakenne

Tutkielman tutkimusote on käsiteanalyttinen. Tarkastelun kohteena on *murabaha*-sopimus ja sen kirjanpitokäsittely, jota tarkastellaan ja vertaillaan kahden standardiston välillä. Vertailussa on käytetty myös islamilaiden rahoituslaitosten tilinpäätöksiä. Tutkielmassa on hyödynnetty Majalan (1987) esittämää viitekehystä liittyen kansainvälisten tilinpäätöskäytäntöjen tutkimisen tasoihin ja kohteisiin. Majala esittää viitekehyksessään neljä tasoa, joiden avulla voidaan tutkia eri maissa vallitsevia kirjanpitokäytäntöjä. Tasojen voidaan katsoa muodostavan eräänlaisen pyramidin, jossa alimman tason merkitys on suurin, toisen tason toiseksi suurin ja niin edelleen. Tasoja on havainnollistettu kuvassa 1.

Kuva 1 Kansivälisten tilinpäätöskäytäntöjen tutkimisen tasot (mukailtu Majala 1987, 28)

Ensimmäinen ja voimakkain taso, jolla voidaan selittää kirjanpitoeroavaisuuksia ja erilaisia käytäntöjä, on kulttuuritaso. Kirjanpidon historia on kansainvälistä, ja se on kokenut monta muutos- ja kehitysvaihetta maiden kehityksen mukaisesti. Kirjanpito on sidoksissa yhteisössä vallitsevaan kulttuuriin, ja se on ihmisten muodostamaa. Tason tutkimisen kohteina ovat maan historiallinen kehitys sekä varsinkin talousjärjestelmä ja sen instituutiot, ja siinä voidaan erottaa seuraavat elementit:

- Symbolit: sanat, käsitteet, kieli
- Sankarit: auktoriteetit
- Rituaalit: käyttäytymismuodot, traditiot
- Arvot: oma arvomaailma, samat arvostukset
- Kollektivismi: ryhmä, joukko yhteisö

Eri kulttuureja voidaan vertailla ja analysoida näiden elementtien avulla. Elementteillä voi olla erilaisia painotuksia, ja niiden painotus voi vaihdella eri aikoina eri yhteisöissä. (Majala 1987, 25–26, 28.)

Toinen taso eli teoriataso toimii pohjana maan kirjanpitokäytäntöjen kehittymiselle. Tietty kirjanpito teoria maassa, kuten angloamerikkalainen- tai länsieurooppalainen kirjanpitokäytäntö, voi olla hallitsevassa roolissa, tai maan kirjanpitokäytäntö voi perustua yleisesti hyväksytyihin menettelytapoihin, jotka ovat vuosien kuluessa muodostuneet kirjanpitostandardeiksi. Nämä standardit muodostavat viitekehysten käytännön kirjanpito haasteille, ja ne perustuvat yksittäistapauksiin, joiden ratkaisemisesta on päästy riittävän yksimieliseen lopputulokseen kirjanpitoa säätelevissä toimielimissä. Tason tutkimuksen kohteina ovat kirjanpito teoriat ja niiden kehitysvaiheet. (Majala 1987, 26, 28.)

Kolmannen tason eli säätelytason muodostaa se säätely, jota yhteiskunta kohdistaa yritysten kirjanpitoon toimielimien kautta. Kirjanpitokäytäntöjä eri maissa ohjaavat lait, standardit, asetukset ja muut erilaiset viranomaisohjeet, ja ne ovat kehittyneet erilaisiksi kunkin maan yritystoiminnan kirjanpidolliseen ohjaamiseen ja säätelemiseen liittyvien näkemysten ja tarpeiden pohjalta. Taustalla voi toimia tietty kirjanpito teoria tai lait, jotka ovat kehittyneet yhteiskunnan muista näkemyksistä. Säätelytasolla käytännön kirjanpito tavat konkretisoidaan, ja säätely voi vaihdella eri maissa. Tason tutkimuksen kohteina ovat lait, asetukset, standardit, ohjeet ja suositukset sekä instituutiot. (Majala 1987, 26–28.)

Neljäntenä ja viimeisenä tasona on formaattitaso eli tilinpäätösinformaation muodot kuten taseen ja tuloslaskelman kaavat. Formaattitasolla näkyy se, mitä yrityksen toiminnasta tiedotetaan sidosryhmille. Majala kuvailee formaattitasoa jäävuoren huippuna, joka kätkee paljon taustalla olevaa tietoa alleen. Se on tärkeä taso, koska sen perusteella voidaan vertailla eri tilinpäätöskäytäntöjä. Kuitenkin lisäselitykset siitä, mistä tilinpäätöksessä esitettävät luvut on johdettu, miten niitä kuuluisi tulkita ja miltä osin ne ovat vertailukelpoisia, on etsittävä muilta tasoilta luotettavan kuvan saamiseksi. Tason tutkimuksen kohteina ovat tuloslaskelman ja taseen kaavat, liitetiedot, järjestykset, nimikkeet ja valuutta. (Majala 1987, 27–28.)

Tutkielman aineisto koostuu AAOIFI:n julkaisemista FAS-standardeista ja IASB:n julkaisemista IFRS-standardeista sekä julkisesti saatavilla olevista islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöksistä. Aineistoon on valittu viisi (5) FAS-standardien mukaista ja viisi (5) IFRS-standardien mukaista tilinpäätöstä. Lisäksi tutkielmassa on hyödynnetty lähdemateriaalina aikaisempia tieteellisiä tutkimuksia ja julkaisuja sekä internet-lähteitä.

Tutkielman rakenne koostuu seitsemästä luvusta. Tutkielma alkaa johdanto-luvulla, jonka jälkeen toisessa luvussa perehdytään islamin uskoon ja sen vaikutuksiin islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä sekä käsitellään islamilaisen rahoitusjärjestelmän pääperiaatteita ja islamilaista pankkitoimintaa ja sen eri malleja. Lisäksi luvussa käsitellään islamilaista rahoitusjärjestelmää, sen kehitystä ja varallisuutta sekä sitä, miten ne ovat jakautuneet eri alueiden välillä.

Tutkielman kolmannessa luvussa perehdytään AAOIFI:n kehitykseen ja rakenteeseen. Lisäksi kappaleessa käsitellään islamilaista kirjanpitoa ja sen tarkoitusta sekä FAS- että sharia-laki-standardeja. Luvussa vertaillaan myös FAS- ja IFRS -standardeja toisiinsa, ja miten ne eroavat teorian tasolla. Luvun tarkoituksena on havainnollistaa miten AAOIFI toimii, millainen on standardien laatimisprosessi, mikä on standardien tehtävä ja miten ne eroavat IFRS-standardeista.

Tutkielman neljännessä luvussa perehdytään *murabaha*-sopimuksen kirjanpidolliseen käsittelyyn FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti havainnollistavien ja kuvitteellisten esimerkkien avulla. Lisäksi luvussa tarkastellaan sitä, mitkä ovat *murabaha*-sopimuksen

julkistamisvaatimukset tilinpäätöksissä ja osavuosikatsauksissa molempien standardien mukaisesti.

Tutkielman viidennessä luvussa esitetään islamilaisen rahoituslaitosten tilinpäätöksiä, jotka on laadittu sekä FAS- että IFRS-standardien mukaisesti. Tutkielmaan on valittu viisi (5) tilinpäätöstä. Luvussa tutkitaan standardien tuoman kirjanpidollisen viitekehyksen ja julkistamisvaatimusten toteutumista käytännössä. Tutkielman kuudennessa luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset, ja viimeisessä, seitsemännessä kappaleessa kootaan tutkimuksen yhteenveto.

2 ISLAMILAINEN RAHOITUSJÄRJESTELMÄ

2.1 Talousjärjestelmän rakenne

Yksi islamin uskon peruspilareista koostuu uskosta ihmisten hyvinvoinnin säilyttämiseen, markkinoiden, kaupan ja rahoituksen vakaaseen perustamiseen sekä etäisyyden ottamiseen kaikesta, jonka Koraani ja/tai sunna kieltävät. Tämä ilmenee myös kieltojen noudattamisena rahoitustoimien ja -sopimusten alalla etenkin kun kyse on muun muassa velvoitteiden kunnioittamisesta, rehellisyydestä ja suoraviivaisuudesta sekä sopimuspuolten keskinäisestä suostumuksesta. Näiden sääntöjen ja arvojen perusteella perustettiin islamilainen rahoitusjärjestelmä. Se on saavuttanut nykyisen asemansa ja kasvaa muuta rahoitussektoria nopeammin. (AAOIFI 2015, 5.)

Rahoitusjärjestelmä käsittää erilaisia alajärjestelmiä kuten pankkitoiminnan sekä rahoitus- ja pääomamarkkinat, ja sitä tukee laillinen ja liiketoiminnallinen infrastruktuuri. Länsimaiseen järjestelmään verrattuna islamilaisella rahoitusjärjestelmällä on kaksi erottavaa piirrettä: ensinnäkin koronmaksukielto johtaa siihen, että velan käsitettä ei tunneta ja viime kädessä mahdollisuuksiin luoda vipuvaikutus järjestelmään. Toiseksi, rahoitusjärjestelmä edistää riskien jakamista sellaisten liiketapojen kautta, joiden tarkoituksena on jakaa riskejä ja hyötyjä oikeudenmukaisemmin. (Iqbal & Mirakhor 2006, 115–116.)

Islamilainen rahoitusjärjestelmä edistää vahvaa pankkijärjestelmää, joka toimii ilman velkaa ja edistää reaalityalouden rahoitusta. Jos länsimaista rahoitusjärjestelmää hallitsevat lainamarkkinat, joita seuraavat pankkisektori ja osakemarkkinat, islamilaisessa järjestelmässä ei ole lainamarkkinoita. Useiden tutkijoiden mukaan lainamarkkinat on korvattu aktiivisilla ja toimivilla arvopaperistettujen omaisuuserien markkinoilla, jotka muistuttavat jonkin verran tavanomaisia omaisuusvakuudellisia lainamarkkinoita. Niillä on kuitenkin omat erityispiirteensä, jotka antavat niille mahdollisuuden käyttäytyä ja toimia toisin. (Iqbal & Mirakhor 2006, 116.)

Islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä on useita sopimuksia tai välineitä, jotka helpottavat rahoituksen välitystä ja pankkitoimintaa. Vaikka islamilaiset rahoituslaitokset ovat sitoutuneet toimimaan sharia-lain sääntöjen mukaisesti, liittyy niiden toimintaan paljon samaa kuin länsimaisten rahoituslaitoksen toimintaan. Toisin sanoen ne toimivat talouden maksujärjestelmän ylläpitäjinä ja rahoituksen välittäjinä. Niiden tarve islamilaisessa järjestelmässä syntyy tarkalleen samasta syystä kuin länsimaisessa järjestelmässä; niiden olemassaolon syy on rahoitusmarkkinoiden puutteiden täydentäminen. (Iqbal & Mirakhor 2006, 116.)

Liiketoiminnalliset- ja rahoitussopimukset yhdistettynä välityssopimukseen tarjoavat kattavan joukon välineitä, joilla on erilaiset rahoitustarkoitukset, maturiteetit ja riskiasteet tyydyttämään talouden eri toimijoiden tarpeita. Tätä instrumenttijoukkoa voidaan käyttää muodollisen mallin suunnittelussa islamilaisen rahoitustoiminnan välitykselle tai

islamilaiselle rahoituslaitokselle, joka voi suorittaa resurssien välityksen ja sen tyypilliset toiminnot. Hyödyntämällä näitä välityssopimuksia, rahoituksen välittäjä voi tarjota laajan valikoiman erilaisia pankkipalveluita. (Iqbal & Mirakhor 2006, 116.) Tässä osassa käsitellään islamilaisen pankkitoiminnan välittämisen teoreettista suunnittelua sharia-lain mukaisesti. Muut islamilaisen rahoitusjärjestelmän osatekijät on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Taloustieteilijä Douglas North on todennut, että se, mikä erottaa yhden talousjärjestelmän toisesta, on kyseisessä järjestelmässä niin sanotut institutionaaliset rakennustelineet – sääntöjen ja normien kokoelma sekä niiden täytäntöönpano-ominaisuudet. Hän määrittelee instituutiot käyttäytymissäännöiksi (rules of behavior), joiden tarkoituksena on asettaa rajoituksia ihmisen vuorovaikutukselle. Nämä instituutiot rakentavat ihmisen vuorovaikutusta tarjoamalla kannustinrakenteen ohjaamaan ihmisen käyttäytymistä. Mutta kannustinrakenne vaatii teoriaa siitä, miten mieli havaitsee maailman ja sen toiminnan, jotta instituutiot pystyvät tarjoamaan näitä kannustimia. (North 2005, 66.)

Tässä vaiheessa paradigmoista tulee merkityksellisiä, koska taloustieteen paradigmoissa on käsityksiä ihmisestä, yhteiskunnasta ja niiden välisistä suhteista. Paradigma voidaan määritellä todellisuuskäsitykseksi, joka muodostuu tietyn alan teoreettisesta ja empiirisestä rakenteesta. Kun kriittinen massa harjoittajia hyväksyy kyseisen rakenteen, todellisuuskäsityksestä tulee paradigma. Tällaiset käsitykset perustuvat niiden taustalla vaikuttaviin metakehyksiin, joiden osatekijät voidaan määritellä nimenomaisesti kokonaan, osittain tai ei ollenkaan, mutta jotka kuitenkin ovat suunnittelijan mielessä ennen paradigman rakentamista ja esittämistä. Esimerkiksi uusklassisen taloustieteen metakehys on klassinen taloustiede. (Iqbal & Mirakhor 2006, 2.)

Periaatteessa on kaksi metakehystä, jotka ovat kaikkien taloudellisten paradigmojen perustana: Luoja-keskeinen tai ihmiskeskeinen. Ensin mainittu johtaa taloudellisen analyysin Luojan yksilöille ja yhteiskunnille määräämiin käyttäytymissääntöihin (instituutioihin). Esimerkkejä ovat taloudelliset paradigmat, jotka perustuvat juutalaisuuteen, kristinuskoon ja islamiin. Jälkimmäinen, maallinen perinne, hyväksytään tai johdetaan ihmisten suunnittelemiin ja yhteiskunnan hyväksymiin käyttäytymissääntöihin (instituutioihin). Islamilaisen ideologian ydin ja perusoletukset ovat usko (1) Luojan ykseyteen ja ainutlaatuisuuteen (*tawhid*), (2) profetaalisuuteen (*nubuwwa*) ja (3) kaiken lopulliseen palautumiseen Luojalta viimeiseen tilillepanoon ja arviointiin (*ma'aad*). (Iqbal & Mirakhor 2006, 2–3.)

Ensimmäinen ja tärkein näistä periaatteista on Luojan ykseys ja ainutlaatuisuus, jonka seurauksena on luomuksen yhtenäisyys, erityisesti ihmiskunnan yhtenäisyys. Luojan ykseyden ja ainutlaatuisuuden perusolettamus vaatii uskoa siihen, että kaikella luomuksella on yksi kaikkietävä ja kaikkialla läsnä oleva Luoja – Allah – joka on asettanut ihmiset

maan päälle jatkamaan omaa rinnallisuuttaan ja täydellisyyttään. Lisäksi periaate vaatii, että ihmisen elämän kiertoradan nähdään olevan paljon pidempi, laajempi ja syvempi kuin elämän aineellinen ulottuvuus tässä maailmassa. Luojan ykseyden ja ainutlaatuisuuden perusolettamuksen seuraus on se, että myös kaikki Hänen luomuksensa muodostavat yhtenäisyyden. (Iqbal & Mirakhor 2006, 3.)

Koraani (31:28) kiinnittää huomiota siihen, että kaikesta ilmeisestä moninaisuudesta huolimatta ihmiset ovat pohjimmiltaan yhdentyypisiä; ne luotiin yhtenä olemuksena (*nafs*) ja lopulta palaavat myös Allahin luo. Jakeissa Koraani kehottaa ihmisiä ryhtymään yhteisiin ja yhtenäisiin sosiaalisiin toimiin kollektiivisuuden suojelemiseksi kaikilta erimielisyyksiltä. Tämä ja monet muut jakeet määräävät ihmisiä työskentelemään kovasti kohti yhteiskunnallista yhtenäisyyttä ja yhteenkuuluvuutta rakentaessaan yhteiskuntaa sekä säilyttämään ja puolustamaan tätä yhtenäisyyttä. Ykseys ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus ovat keskeisiä ihmiskunnalle kohdistetuissa jumalallisissa tavoitteissa Koraanissa ja täten voidaan todeta, että kaikki islamin kieltämät käytännöt johtavat lopulta erotteluun ja sosiaaliseen pirstoutumiseen (disintegraatioon). (Iqbal & Mirakhor 2006, 3.)

Toisaalta kaikki islamin määräämät oikeudenmukaiset käytännöt johtavat sosiaaliseen integraatioon, koheesioon ja yhtenäisyyteen. Seurauksena on, että islam on kutsu sekä yksilölle että yhteisölle, ja se on antanut viimeksi mainitulle itsenäisen persoonallisuuden ja identiteetin, jota arvioidaan sen omien ansioiden tai haittojen perusteella erikseen henkilöistä, jotka muodostavat yhteisön. Yksittäisiä toimia koskevalla lopullisella tuomiolla on kaksi ulottuvuutta: yksi yksilönä¹ ja toinen yhteisön jäsenenä². (Iqbal & Mirakhor 2006, 3.)

Toinen peruseriaate on usko siihen, että Luoja on nimittänyt yksilöt toimimaan Hänen sanansaattajinaan ja profeettoinaan muille kaltaisilleen. Jokainen sanansaattaja ja profeetta todisti ja vahvisti heille paljastuneet viestit ja kutsui aikansa ja paikkansa ihmisiä muistuttamaan ilmoituksessa olevista käyttäytymissäännöistä ja soveltamaan näitä sääntöjä elämään. Viimeisen, yleisen, täydellisen viestin antoi viimeinen lähettiläistä – Muhammad. (Iqbal & Mirakhor 2006, 3–4.)

Viimeisenä peruseriaatteena on se, että jossain vaiheessa elämää jokainen henkilö kutsutaan teoistaan vastuuseen Allahin eteen ja tuomitaan vastaavasti seuraavassa elämässä. Nämä kolme perusolettamusta ovat kattavia ja hallitsevat ihmisen kaikkia toimia ja päätöksiä sekä muodostavat integroidun, johdonmukaisen ja yhtenäisen kokonaisuuden. Näiden sääntöjen noudattaminen johtaa yhteiskunnan yhtenäisyyteen. (Iqbal & Mirakhor 2006, 4.)

Metakehys kuvaa ideaalista yhteiskuntaa sellaisena, joka koostuu uskovista, jotka ovat sitoutuneet noudattamaan Luojan sääntöjä. Yksittäiset jäsenet ovat tietoisia

¹ Koraani 2:48

² Koraani 4:1

ainutlaatuisuudestaan ja ovat tietoisia siitä, että oma etu kiinnostaa parhaiten näkemällä muut itsenä. Tällainen yhteiskunta on yksi niin sanotusta kultaisesta keskitiestä, joka välttää äärimmäisyyksiä, ja yhteiskunnan, joka on niin sääntöjen mukainen, että se toimii ihmiskunnan mittapuuna ja todistajana. Tämä on yhteiskunta, joka kannustaa aktiivisesti yhteistyöhön sosiaalisesti hyödyllisessä toiminnassa ja kieltää yhteistyön haitallisissa toiminnoissa³. (Iqbal & Mirakhor 2006, 4.)

Samoin kaikki muut Koraanissa määrätyt käyttäytymissäännöt on institutionalisoitu riittävän vahvalla kannustinrakenteella sääntöjen noudattamisen valvomiseksi; tavoitteena on luoda sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Yksilöiden käyttäytymissääntöjen sisäistäminen yhdessä kannustinrakenteen ja toimeenpanojärjestelmän kanssa vähentää epävarmuutta ja epäselvyyttä yksilöiden ja yhteiskunnan kohtaamisissa päätöksentekovalinnoissa. (Iqbal & Mirakhor 2006, 4.)

Tällaisen paradigman rakenteen voidaan kuvata koostuvan metakehyksestä ja arkkityyppimallista (archetype model). Ensimmäinen määrittelee säännöt (instituutiot), jotka ovat jossain määrin abstraktit ja muuttumattomat. Arkkityyppimalli ilmaisee näiden sääntöjen toimintamuodon ihmisyhteisössä. Metakehys määrittelee muuttumattomat, abstraktit säännöt. Arkkityyppimalli osoittaa, kuinka nämä säännöt toimivat ihmisyhteisössä. Metakehys määrittelee yleiset lait eli käyttäytymissäännöt. Arkkityyppimalli tarjoaa erityiset yleiset käyttäytymissäännöt ja ihmisyhteiskunnan järjestämiseen tarvittavat institutionaaliset rakenteet metakehyksen muuttumattomien sääntöjen perusteella. (Hamid & Mirakhor 2009, 52–53.)

Abstrakti tuli toteen profeetta Muhammadin käsissä, mikä oli metakehyksen lähteen eli Koraanin ainoa ja suora vastaanottaja. Hänen sanojen ja toimien avulla Luojan Koraanissa antama metakehys tulkittiin, muotoiltiin ja sovellettiin hänen aikansa välittömään ihmisyhteisöön. Hänen seuraajiensa henkisenä auktoriteettina (spiritual authority) hän selitti, tulkitsi ja perusteli Koraanin sisältöä. Hän toimi myös hetkellisenä viranomaisena ja käytti Koraanissa määriteltyjä sääntöjä (instituutioita) Medinassa. Medinaan perustettu talousjärjestelmä on islamin talousjärjestelmien arkkityyppi, ja se tarjoaa pysyvän institutionaalisen rakenteen, joka on muuttumaton. (Iqbal & Mirakhor 2006, 4.)

2.2 Islamin uskon vaikutus

Islamin keskeinen tavoite on luoda oikeudenmukainen ja moraalinen järjestys ihmisten välityksellä. Juuri oikeudenmukaisuuden painottaminen erottaa islamilaisen järjestelmän kaikista muista järjestelmistä. Oikeuskäsitteen kautta voidaan ymmärtää yksilöiden ja islamilaisien taloudellisten instituutioiden taloudellista käyttäytymistä koskevien sääntöjen

³ Koraani 2:143; 3:104, 110, 114; 9:71

perusteet. Se antaa uskovan käyttäytymiselle suuntautumisen, merkityksen ja tehokkuuden, ja tämä toimii tietäen, että oikeudenmukaisuus herättää Allahin nautinnon ja epäoikeudenmukaisuus Hänen tyytymättömyytensä. Kun länsimaisessa ajattelussa oikeudenmukaisuus on yhden ihmisen käyttäytymisen laatua suhteessa toiseen ja hänen tekonsa voidaan nähdä epäoikeudenmukaisena vain suhteessa muuhun, on sillä islamissa vaikutuksia ja seurauksia myös epäoikeudenmukaisuuteen syyllistyneeseen. Toisin sanoen silloin, kun joku tekee epäoikeudenmukaisuutta toista kohtaan, on se aina molemminpuoleista, koska toisiin kohdistuvan epäoikeudenmukaisuuden kautta tehdään myös epäoikeudenmukaisuutta itsensä suhteen ja lopulta teot näkyvät sekä tässä että seuraavassa elämässä. (Iqbal & Mirakhor 2006, 5.)

Oikeus islamissa on monitahoinen käsite, ja jokaiselle näkökulmalle on olemassa useita sanoja tai termejä. Yleisin käytetty sana, joka viittaa yleiseen oikeudenkäyttöön, on sana *adl*. Tämä sana ja sen monet synonyymit viittaavat käsitteisiin oikea, joka vastaa oikeudenmukaisuutta, asioiden asettamista oikealle paikalleen, tasa-arvoa, tasapainoa, maltillisuutta ja kohtuullisuutta. Nämä muutama viimeinen käsite ilmaistaan tarkemmin kultaisen keskitien periaatteena, jonka mukaan uskovia ei vain kehoiteta yksilöllisesti toimimaan tämän periaatteen mukaisesti vaan Koraani kehottaa myös yhteisöä olemaan keskellä oleva kansakunta⁴. Tämän vuoksi oikeudenmukaisuus islamissa on moraalisten ja sosiaalisten arvojen kokonaisuus, joka merkitsee oikeudenmukaisuutta, tasapainoa ja maltillisuutta. Sen merkitys yksilölliselle käyttäytymiselle on ensinnäkin se, että yksilön ei pidä ylittää rajojaan ja toiseksi, että toista on kohdeltava siten kuten haluaisi itsekin tulevan kohdelluksi. (Iqbal & Mirakhor 2006, 5–6.)

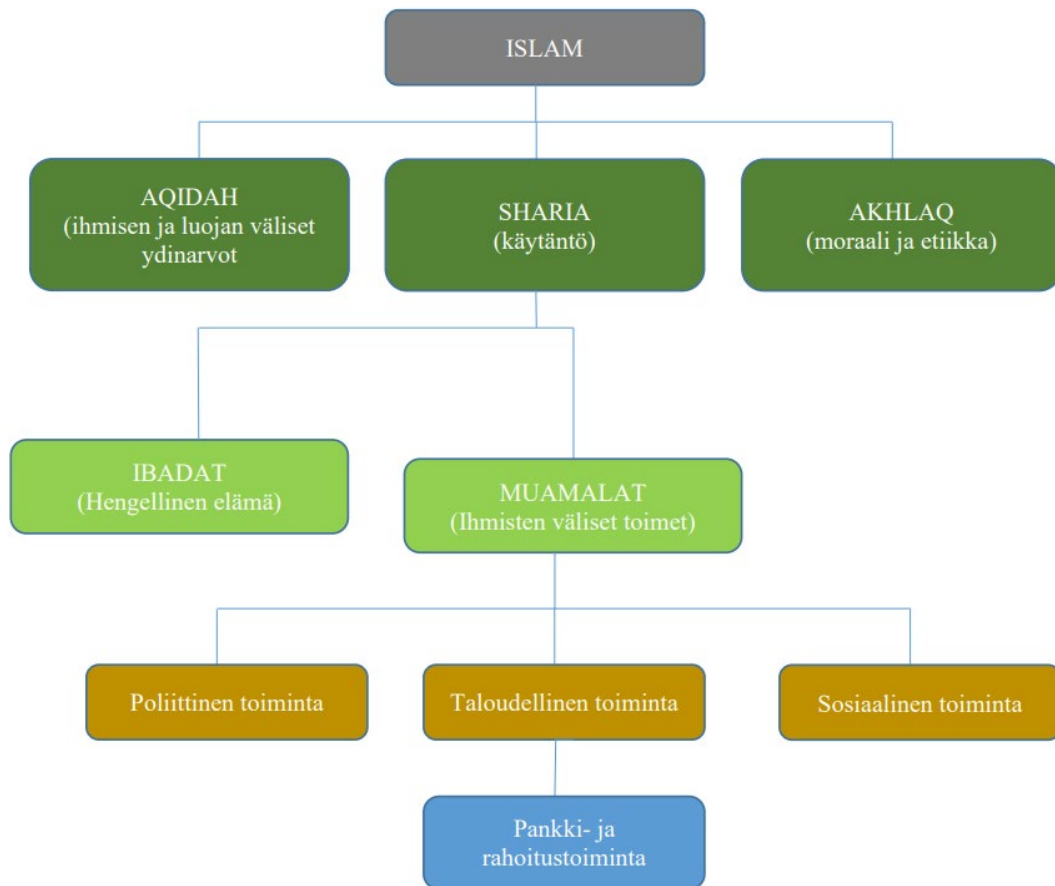
Käytännössä oikeudenmukaisuus määritellään toiminnallisesti lain mukaiseksi toimimiseksi, joka puolestaan sisältää sekä aineellisen että prosessuaalisen oikeuden. Aineellinen oikeus koostuu lain sisältöön sisältyvistä oikeudenmukaisuuden elementeistä, kun taas prosessuaalinen oikeus koostuu menettelysäännöistä, joilla varmistetaan lain sisältöön sisältyvän oikeudenmukaisuuden saavuttamisen. Periaatteet, jotka ohjaavat oikeudenmukaisten ja epäoikeudenmukaisten tekojen erottelua, määräävät sharia-lain lopullisen tarkoituksen, johon sisältyy yhteiskunnan yleisen edun perustaminen (jota pidetään Koraanin tarkoituksena ihmisten yhteisöllisyydelle ja sharia-laki on tie, jolla se saavutetaan), yksilöiden moraalisen luonteen rakentaminen sekä vapauden, tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden edistäminen, jotka todetaan usein sharia-lain tärkeiksi tavoitteiksi. Näistä yhteiskunnan etujen suojelemiselle annetaan suurin merkitys. Vaikka koko yhteisön oikeudenmukaisuuden ja yksilön oikeudenmukaisuuden välillä ei voi olla ristiriitoja, yksilön etuja suojataan niin kauan kuin tällainen etu ei ole ristiriidassa yhteisön yleisen edun kanssa. (Iqbal & Mirakhor 2006, 6.)

⁴ Koraani 2:143

Ominainen piirre islamilaiselle rahoitusjärjestelmälle on se, että järjestelmä pyrkii soveltamaan länsimaisen rahoitusjärjestelmän islaminuskon peruseriaatteiden kanssa (Mauro ym. 2013, 12). Islamilainen rahoitusjärjestelmä noudattaa islamin uskonnon lakia, sharia-lakia. Sharia on joukko sääntöjä, joiden tarkoituksena on tuoda uskonto osaksi muslimien jokapäiväistä elämää, ja se tarkoittaa sanatarkasti tietä tai polkua. Islamin usko koostuu kolmesta peruselementistä:

1. ihmisen ja Luojan välisistä ydinarvoista (*aqidah*)
2. uskonnon yhdistämisestä käytäntöön (*sharia*)
3. muslimien jokapäiväisestä käyttäytymisestä, asenteesta ja työetiikasta (*akhlaq*) (Kettell 2011, 14).

Sharia-laki on kokonaisvaltainen islamin uskon laki, joka ohjaa sekä muslimien hengellistä (*ibadat*) että sosioekonomista (*muamalat*) elämää. Sharia-laki jaetaan yleensä kahteen laajempaan osaan: asioihin, jotka liittyvät *ibadatiin* ja asioihin, jotka liittyvät *muamalatiin*. (Bacha & Mirakhor 2013, 65; Kettell 2011, 15.) *Ibadat* pohjautuu yksinomaan Koraaniin eikä siten jätä ollenkaan tulkinnanvaraa, kun taas *muamalat* on avoin tulkinnalle ja myös mielipide-eroille. Suuri osa islamilaisesta rahoituksesta, taloustieteestä ja islamilaisesta pankki- ja pääomamarkkinoista ovat *muamalatin* sääntöjen alaisuudessa. (Bacha & Mirakhor 2013, 65.) Kuvassa 2 on havainnollistettu islamin uskon vaikutusta islamilaiseen rahoitusjärjestelmään.

Kuva 2 Islamin usko islamilaisen rahoitusjärjestelmän taustalla

Islamin usko ja sharia-laki ovat keskeisinä tekijöinä islamilaisen pankki- ja rahoitus-toiminnan taustalla. Islam korostaa sitä, miten taloudelliset järjestelmät tulisi järjestää sekä instituutioiden että yksilöiden kannalta. Lisäksi se määrittää taloudellisen toiminnan säännöt, ja sharia-laki asettaa ehdot sopimustyypeille, joilla reaalisektorin hankkeet voidaan mahdollistaa. (Bacha & Mirakhor 2013, 66.)

Sharia-lain lähteet ovat Koraani ja sunna. Sharia-laki perustuu kuitenkin enemmän sunnaan kuin Koraaniin, koska Koraanissa on suhteellisen vähän tarkkaa lakitekstiä tai muita yksityiskohtaisia määräyksiä. Sunnalla tarkoitetaan profeetta Muhammedin esiku-vallista elämäntapaa, jota jokaisen muslimin tulee noudattaa omassa elämässään. (Hämeen-Anttila 2017, 228–230.) Sharia-lain säännöt johdetaan Koraanista ja sunnasta tutkimus- ja ajatteluprosessin kautta. Lakisääntöjen levittäytyminen ja laajuus uuteen tilanteeseen, joka johtuu islamilaisen yhteisön kasvusta ja kehityksestä, toteutetaan yhteisössä saavutetun yksimielisyyden, analogisen päättelyn avulla ja lakiin erikoistuneiden riippu-mattomien ihmisten päättelyjen kautta. Seurauksena on, että sharia-laki on erittäin jous-tava erilaisten tilanteiden, tapojen ja yhteiskuntien ongelmien käsittelyyn, ja siksi se sisältää laajan valikoiman ratkaisuja ja ennakkotapauksia olosuhteista riippuen. (Iqbal &

Mirakhor 2006, 7.) Koraani ja sunna jättävät tilaa tulkinnanvaraisuudelle: ne eivät kata kaikkia kysymyksiä, joita nykyaikainen muslimiyhteisö kohtaa (Hämeen-Anttila 2017, 230). Joissakin tapauksissa on tarpeellista turvautua toissijaisiin oikeuslähteisiin. (Mauro ym. 2013, 12; Bacha & Mirakhor 2013, 64-65.)

Sharia-lain toissijaisia oikeuslähteitä ovat *ijma*, *qiyas* ja *ijtihad*. *Ijma* on toissijaisista oikeuslähteistä ensisijainen ja tarkoittaa sharia-lain tutkijoiden välistä yhteisymmärrystä. *Qiyas* taas viittaa analogisiin perusteluihin tai yhtäläisyyksiin aikaisemmista tilanteista. Sitä käytetään vain silloin, kun tilanteeseen ei löydetä suoraa vastausta Koraanista tai sunnasta eikä selkeää vastausta *ijmasta*. *Ijtihad* tarkoittaa riippumatonta pohdintaa ja päättelyä sekä oikeuslähteiden uudelleentulkintaa ratkaisun löytämiseksi. *Ijtihadin* hyödyntäminen edellyttää perusteellisia tietoja teologiasta, islamin pyhistä teksteistä (revealed texts) ja oikeudellisista teorioista. (Hjärpe 2005, 146–147, 152; Kettell 2011, 21 – 22.) Sharia-lain toissijaiset lähteet eivät saa antaa sääntöjä, jotka ovat ristiriidassa islamin periaatteiden kanssa. Ajan saatossa on kehittynyt erilaisia menetelmiä etenkin *ijtihadin* hyödyntämiseksi riippuen historiallisista olosuhteista ja eri aikoina vallitsevista erilaisista koulukunnista (*madhahib*). Yleisimmin näitä menetelmiä ovat kehittäneet Hanafi-, Maliki-, Shafi'i-, Hanbali- ja Jafari-koulukunta, jotka ovat antaneet eri painotukset päätöksenteossa kullekin lain lähteelle eli Koraanille, sunnalle, *ijmalle* ja *qiyasille*. Esimerkiksi Jafari-koulukunta ei hyväksy analogisia päättelyjä kokonaisuudessaan laillisena menetelmänä sharia-lain sääntöjen muodostamiseksi. Jafari-koulukunta suosii sen sijaan asiantuntijoiden tutkimusta ja ratkaisujen tarjoamista juristien uusille ongelmille. (Iqbal & Mirakhor 2006, 8.)

Islamilaisen rahoitusjärjestelmän ytimessä on joukko muuttumattomia sääntöjä, jotka on määritelty sharia-lain periaatteiden mukaisesti ja jotka vaikuttavat taloudelliseen käyttäytymiseen. Järjestelmässä on sääntöjä, joilla on vaikutusta taloudelliseen käyttäytymiseen, mutta joita voidaan muuttaa olosuhteista riippuen. Viimeksi mainitut ovat tuloksia päätöksistä, jotka viranomaiset ovat tehneet islamilaisessa yhteiskunnassa harjoittaakseen politiikka – esimerkiksi tarkoituksellisia puuttumista talousasioihin – tavoitteidensa edistämiseksi. Poliitikkojen toimien on kuitenkin oltava sharia-lain kanssa yhteensopivia näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Eri alueilla hyväksytyt islamilaiset talousjärjestelmät voivat vaihdella näiden toisarvoisten taloussääntöjen ja -instituutioiden suhteen, mutta ne eivät voi poiketa niiden keskeisten sääntöjen, periaatteiden ja instituutioiden suhteen. (Iqbal & Mirakhor 2006, 29.)

Islam edellyttää yhtenä erityistavoitteenaan tervettä, dynaamista ja kasvuhakuista taloutta, jota ilman islamin korkeampia tavoitteita ei voida saavuttaa. Dynaamista ja kasvavaa taloutta pidetään terveenä vain silloin, kun sen säännöt, instituutiot, organisaatiot ja niiden toiminta, samoin kuin yksilön ja yhteisön käyttäytyminen, ovat sharia-lain mukaisia. Talousjärjestelmä on kokoelma instituutioita, jotka yhteiskunta on perustanut

resurssien, tuotannon, tavaroiden ja palveluiden kohdentamiseen sekä niistä saatavien tulojen ja varallisuuden jakamiseen. Tämä pätee yhtä lailla islamiin, jossa ainoa poikkeus on se, että se vaatii sanan yhteiskunta korvattavaksi sanalla lainsäätäjät. Lainsäätäjällä tarkoitetaan tässä tapauksessa Allahia. (Iqbal & Mirakhor 2006, 29–30.)

2.3 Islamilaisen rahoitusjärjestelmän pääperiaatteet

Islamilaisten rahoitusjärjestelmän pääperiaatteet ovat suurin osin lähtöisin islamin uskon pyhästä kirjasta, Koraanista. Koraani sisältää selkeät säännöt, jotka säätelevät muun muassa muslimien henkilökohtaista asemaa, omaisuutta, sopimuksia, siviili- ja rikosoikeutta sekä talousjärjestelmää. (Kamso 2013, 34–35.) Islamilaisen rahoitusjärjestelmän pääedellytykset voidaan jakaa viiteen pääperiaatteeseen. Ensimmäinen periaate kieltää koronmaksun. Toisen periaatteen mukaan epävarmuus ja spekulointi ovat kiellettyjä. Tällä tarkoitetaan sitä, ettei sopimusehdoissa saa esiintyä tekijöitä, jotka sisältävät epävarmuutta ja/tai spekulointia. Riskinotto on kuitenkin sallittua siinä tilanteessa, että kaikki sopimusehdot ovat selkeästi määriteltyjä ja kaikkien osapuolien tiedossa. Kolmas pääperiaate käsittelee riskin jakamisen periaatteen: kohtuuttomat voitot ja tappiot minimoidaan, kun riskit ja hyödyt jaetaan liiketoimen osapuolien kesken. Neljäs periaate edellyttää omaisuusvakuuden (asset-backing) käyttöä. Viidennen periaatteen mukaan liiketoiminta tai investointi ei saa liittyä sellaisiin asioihin, tekemisiin tai toimintoihin, jotka ovat Koraanin mukaan kiellettyä (*haram*). (Kamso 2013, 34–35; Kettell 2010, XIV; Mauro ym. 2013, 11; The World Bank 2015.) Nämä periaatteet tarjoavat olennaisia ominaisuuksia, jotka auttavat myös lisäämään kurinalaisuutta globaalissa rahoitusjärjestelmässä ja varmistamaan sen vakauden (El Hussein 2013, 577). Periaatteita käsitellään tarkemmin omissa alaluvuissaan.

2.3.1 Koronmaksukielto

Koraani sisältää useita jakeita⁵, jotka tuomitsevat koronmaksun eli *riban*. *Riba* tarkoittaa sanatarkasti korotusta, lisäystä tai ylijäämää. Jakeet perustuvat aikaan ennen islamin uskoa (pre-Islamic practice), jolloin velkasumma kaksinkertaistettiin, mikäli velallinen osoittautui maksukyvyttömäksi lainan takaisinmaksuhetkellä. Koronmaksukielto perustuu ajatukseen, että tuottoa ei voi syntyä ilman riskinottoa (Mauro ym. 2013, 13–14.) Lisäksi Koraani kieltää rahan tekemisen rahalla – Koraani sallii kuitenkin rahan käyttämisen aineellisten hyödykkeiden kaupankäyntiin ja sellaisen liiketoiminnan harjoittamiseen, joka voi tuottaa voittoa. (Kettell 2010, XIV; Mauro ym. 2013, 15).

Palvan ja Perhon (2016) mukaan muslimimaissa on aina esiintynyt rahan lainausta esimerkiksi investointeja varten, ja korot ovat yleensä määrättyneet markkinoiden mukaan.

⁵ Esimerkiksi Koraani 2:275-279

Rahanlainaajina ovat toimineet muut uskonnonharjoittajat, kuten kristityt ja juutalaiset, joita koronmaksukielto ei ole koskenut. Muslimit ovat kuitenkin kehittäneet monenlaisia keinoja kiertää islamin uskon koronmaksulakeja. Näistä keinoista käytetään termiä *hila*, ja yleisimpiä keinoja ovat olleet erilaiset edestakaiset kaupat.

Edestakaisista kaupoista käytetään termiä *mohatra*. *Mohatra* viittaa ikivanhaan kak-sinkertaiseen myyntiin (double sale), jossa lainanantaja myy arvoltaan vähäpätöisen tuotteen lainanottajalle. Lainanottaja myy tuotteen välittömästi takaisin lainanantajalle käteisellä samaan hintaan kuin oli sen ostanut, mutta hinnasta vähennetään korko. (Warde 2010, 49.) Jos lainanantaja siis myy esimerkiksi kirjan 120 dollarin hintaan lainanottajalle vuoden maksuajalla, ostaa lainanantaja kirjan takaisin lainottajalta 100 dollarin hintaan ja lainanantaja saa myöntämälleen lainalle 20 prosentin koron.

Kaikki koron eri muodot ovat islamin uskon mukaan kiellettyjä. Korkoa voi esiintyä esimerkiksi aineellisena tai rahallisena korvauksena. Myös riskittömästi saatua tuottoa voidaan pitää Koraanin mukaan koron muotona. (Bacha & Mirakhor 2013, 67.) *Riba* voidaan jakaa laajemmin kahteen erilliseen alakäsitteeseen: *riba an nasiyah* ja *riba al fadl*. *Riba an nasiyah* tarkoittaa sanatarkasti ylijäämää. Se viittaa lisämaksuun, joka maksetaan lainanantajalle vastineeksi lainan takaisinmaksun odottamisesta. Tämä tarkoittaa siis samaa kuin korko yleensä. *Riba an nasiyahsta* käytetään myös käsitettä *riba an quran*, koska Koraani kieltää suoraan tämän kaltaisen koron muodon. (Usmani 2002, 43–44.)

Riba al fadl tarkoittaa ylijäämää, jota syntyy *ribawi*-hyödykkeiden kaupasta. *Ribawi*-hyödykkeisiin luetaan kulta, hopea, suola, ohra, vehnä, taatelit ja jopa riisi. *Ribawi*-hyödykkeiden myynti tulee tapahtua saman määräisenä ja painoisena hyödykkeenä, sillä muuten liiketoimessa katsotaan esiintyvän korkoa. Esimerkiksi kahden kultagramman lainaa ei saa maksaa takaisin kolmella kultagrammalla. Kuitenkin, esimerkiksi kultaa voidaan myydä hopeaan, jos osapuolet kokevat laadun olevan samanarvoisia. Nämä hyödykkeet esiintyvät profeetta Muhammedin sanoissa ja ovat näin ollen erityisessä asemassa korosta puhuttaessa. (Usmani 2002, 46–47.)

Muslimit eivät voi käyttää suurinta osaa pankkitoiminnoista ilman, että he tekevät vakavaa ja suurta syntiä sekä kärsimättä ankaraa rangaistusta, koska sharia-laki kieltää sekä vastaanottamasta että antamasta pääomalle kertynyttä korkoa. Täten laina korvattavista olevista hyödykkeistä (loan of fungible commodities) (*qard*) on maksettava takaisin ilman mitään korvauksia, palkkioita tai etuja paitsi, jos lainanottaja myöntää tämän korvauksen, palkkion tai edun hänelle omasta tahdostaan. Myöntämisen täytyy tapahtua lainan takaisinmaksun jälkeen – ei aikaisemmin eikä lainan ehtona. Luotonantaja ei voi hyväksyä lahjaa lainanottajalta muuta kuin siinä tilanteessa, jos luotonantajalla on ollut tapana saada ennen *qardia* edellä kuvatun laisen, lainanottajan omasta tahdostaan myöntämiä lahjoja kuten avioliitto. Tätä kieltoa ei rajoiteta vain lahjaan itseensä vaan sitä sovelletaan myös kaikkiin mahdollisiin etuihin ja hyötyihin, jotka lainanantaja voi saada

qardin myöntämisestä kuten lainanottajan muuilla ratsastaminen, hänen ruokapöytänsä ääressä syöminen, hänen kahvinsa juominen tai jopa hänen talon seinien muodostamien varjojen hyödyntäminen. (Mallat 1988, 17; Saleh 1986, 41–44.)

Muun muassa vekselirahoitukseen (*suftajah*) on suhtauduttu epäilevästi eri oikeustieteellisissä koulukunnissa, mutta sitä ei ole kuitenkaan kiellettyä käyttää rahoitusvälineenä. *Suftajah* määritellään rahalainaksi, jonka lainanottaja maksaa takaisin muulle kuin luotonantajalle paikassa, joka saattaa olla eri kuin paikka, jossa laina myönnettiin lainanottajalle. *Suftajahan* päätarkoitus on välttää lainattavaan rahaan liittyviä toimittamis- ja takaisinmaksuhaasteita. (Mallat 1988, 17).

Koronmaksukielto ei koske pelkästään suuria rahoitustoimenpiteitä vaan se vaikuttaa myös kaikkiin pienimpiinkin rahansiirtoihin (Mallat 1988, 18). Islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä koronmaksu korvataan yleensä länsimaisen rahoitusjärjestelmän osamaksu- ja leasing-sopimuksia muistuttavilla tavoilla. (Beck ym. 2013, 45.) Mauron ym. (2013, 14) mukaan pääoman hintaa ei voida määrittää etukäteen, koska pääomalla, yleensä rahalla, ei ole vakaata arvoa. Velallisen saavuttamat todelliset taloudelliset hyödyt pääoman käyttöaikana tulee kuitenkin huomioida ja pääoman käytöstä saatavien hyötyjen täytyy vastata pääomasta maksettua korvausta.

Täten palvelumaksu, jonka pankki pidättää asiakkaalleen suoritetuista palveluista, ei saisi olla yhteydessä kyseisen palvelun taloudelliseen arvoon, kuten esimerkiksi prosentuaaliseen osuuteen rahoitustoimenpiteen loppusummasta, vaan palvelumaksun tulisi olla verrannollinen tarjotun palvelun tosiasialliseen suuruuteen kuten esimerkiksi rahoitustoimenpiteeseen vaaditun ajan ja työn korvaamiseen. Kielto koron vastaanottamisesta tai maksamisesta pätee myös rahasumman tallettamiseen tavalliselle pankkitilille. Tallettaja ei voi saada korkoa talletuksille ja täten kerryttää korkoa pankkitilillä olevalle pääomalle. (Mallat 1988, 18.)

Vaikka islam kieltää koronmaksun, ei se tarkoita sitä, etteikö rahan aika-arvolla olisi merkitystä islamilaiselle rahoitusjärjestelmälle. Rahan aika-arvo huomioidaan länsimaisessa rahoitusjärjestelmässä muun muassa investointilaskelmissa ja kassavirtojen arvioinnissa. Nämä tekijät ovat tärkeässä asemassa myös islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä. (Bacha & Mirakhor 2013, 72.)

2.3.2 Epävarmuus ja spekulointi

Kaikki rahoitustoiminta, joka sisältää epävarmuutta (*gharar*) tai spekulatiota (*maysir*), on kiellettyä. Koraanin katsotaan kieltävän *ghararin* ja *maysirin* jakeissa 2:188 ja 4:29, ja se kieltää epävarmuutta ja uhkapeliä sisältävät liiketoimet, koska niiden katsotaan sisältävän epäoikeudenmukaisia korotuksia. Sopimusten osapuolilla tulisi olla täydelliset tiedot sopimuksessa määritellystä vastikkeesta, joka on tarkoitus vaihtaa kaupan seurauksena. Kaupantekoon kohdistuu suuri määrä epäilyä, jos sopimuksessa määriteltä

vastiketta ei ole ollut olemassa sopimuksen tekohetkellä. Taustalla olevan ajatuksen tarkoituksena on turvata sopimusten osapuolien odotettujen ja saavutettujen hyötyjen vastaavuus. (Mallat 1988, 19; Mauro ym. 2013, 15.)

Islamin uskossa *gharar* viittaa yleensä huijaamiseen tai vaaraan (Bacha & Mirakhor 2013, 68). Sopimukset, joissa yksi tai useampi sopimuksen osapuoli on epävarma mahdollisista sopimuksesta aiheutuvista seurauksista, ovat kiellettyjä. Sopimukset eivät voi siis sisältää tapahtumia, joiden lopputulokset ovat arvaamattomia. (Derbel ym. 2011, 76–77.) Epävarmuutta sisältävää rahoitustoimintaa on esimerkiksi liiketoimi, missä omaisuuserästä tai sen hinnasta on epävarmuutta (Mauro ym. 2013, 15). *Maysir* taas viittaa islamin uskossa uhkapelaamiseen tai spekulointiin suureen määrään. Yleensä *maysir* tarkoittaa rahoituksellisessa kontekstissa tilannetta, jossa lopputulos on riippuvainen vain ja ainoastaan puhtaasta sattumasta kuten uhkapeleissä. (Bacha & Mirakhor 2013, 68.)

Gharar ja *maysir* tekevät sopimuksista mitättömiä, koska lähes jokainen liiketoimi sisältää epävarmuutta ja/tai spekulointia (Mauro ym. 2013, 15). Jos sopimus sisältää pienen määrän epävarmuutta (*gharar yasir*), voidaan se kuitenkin hyväksyä erityisesti silloin, kun sopimus tuottaa muitakin hyötyjä kuin sopimusehdoissa on mainittu eikä epävarmuudelta voida välttyä (Bacha & Mirakhor 2013, 68). Sharia-lain mukaan on kuitenkin mahdotonta hyväksyä liiketoimea silloin, kun liiketoimen rahallista arvoa ei määrittellä sopimusosapuolten välisessä tapaamisessa. Takaisinmaksua voidaan lykätä, mutta lainan hinta pitää määrittellä sopimuksen tekohetkellä. Islamilaiset oikeustieteelliset koulukunnat, lukuun ottamatta Hanbali-koulukuntaa, vastustavat jopa sellaisia lainoja, jossa lainan hinta on määritetty tietyn henkilön tekemän arvioinnin mukaisesti, markkinahinnan perusteella tai kolmannen osapuolen suorittaman vastaavanlaisen liiketoimen perusteella. Koulukunnat katsovat, että edellä kuvatun laiset lainat täyttävät *ghararin* tunnusmerkit. (Mallat 1988, 19.)

Gharar voidaan eliminoida vain määrittämällä lainan hinta ja takaisinmaksuaika sopimuspuolten välisessä tapaamisessa. Vastahakoisuus liiketoimiin, joihin liittyy riskiä tai spekulointia, on ajanut islamilaiset oikeustieteelliset koulukunnat yksimielisyyteen siitä, että ne kieltävät käsirahan (earnest money) maksamisen. Käsirahaa pidetään rahasummana, jonka potentiaalinen ostaja antaa potentiaaliselle myyjälle osana kokonaishintaa siltä varalta, että potentiaalinen ostaja muuttaa mieltään ja päättää olla tekemättä sopimusta. Kuitenkin Hanbali-koulukunta hyväksyy käsirahan maksamisen osana sopimusta. (Mallat 1988, 19.)

Futuurit, termiinit ja muut johdannaiset sekä lyhyeksi myynti sisältävät epävarmuutta ja spekulointia ja ovat täten kiellettyjä islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä (Ahmed 2010, 308). Johdannaisten tärkeä rooli esimerkiksi riskien hallinnassa ja hajauttamisessa on kuitenkin saanut islamilaiset taloustieteilijät kehittämään johdannaisten tapaisia rahoituksellisia sopimuksia, jotka ovat yhteensopivia sharia-lain kanssa ja sisältävät tietyn

määrän johdannaisten ominaisuuksia. Tällaisia sopimuksia ovat esimerkiksi *salam-* ja *istisna-*sopimukset. (Mauro ym. 2013, 14–15.)

*Salam-*sopimuksessa sovitaan tulevaisuudessa toimitettavan tavaran tai palvelun määrä, hinta ja laatu. Sovittu kauppahinta maksetaan välittömästi sopimuksentekohetkellä ja sopimuksentekohetkellä sovitaan myös tuotteen toimittamisesta joko yhdessä tai useamassa erässä. (Ayub 2008, 255-256; Islamic Financial Service Board 2017, Glossary.) *Istisna-*sopimus on yleensä pitkän aikavälin sopimus, jossa sijoittaja, yleensä pankki, lupautuu keksimään, kokoamaan tai suunnittelemaan varallisuusesineen asiakkaalle. Pankilla on velvollisuus toimittaa kyseinen varallisuusesine asiakkaalle tulevaisuudessa ennalta määritetyn ajanjakson aikana. *Istisna-*sopimuksen etuna verrattuna *salam-*sopimukseen on se, että se antaa joustavuutta asiakkaalle, sillä varallisuusluokasta aiheutuva maksu voidaan suorittaa joko sen toimituksen yhteydessä tai hankkeen päättymisen jälkeen. (Ayub 2008, 263.)

Useiden tutkijoiden tiukat tulkinnat epävarmuutta ja/tai spekulatiota sisältävien sopimusten kieltämisestä eri tutkimuksissa on johtanut yleensä sopimusten, jotka koskevat tulevaisuudessa tapahtuvia asioita, pätemättömyyteen. Mallatin (1988, 20) mukaan osa muslimitutkijoista ei ole ymmärtänyt käytännön tarpeita tulevaisuuden asioita koskeville sopimuksille. Kuitenkin Malikin-koulukunnan kirjoittaja Ibn Rushdin mukaan silloin, kun kyse on välttämättömästä asiasta (*darura*), ja kun sopimuksen kohteen tulevaisuus sopimuksentekohetkellä on varmaa, kuten esimerkiksi yhden kalenterivuoden aikana hedelmäsadot tuotetaan jatkuvassa ja toisiinsa liittyvissä pienemmissä ja peräkkäisissä sadoissa, olisi myyntisopimus koko kalenterivuoden sadosta pätevä. Ibn Rushd myös tuomitsee olemattoman vastikkeen ja epävarmuuden välisen sekaannuksen, joka kyseenalaistaa vastikkeen tulevan olemassaolon. Lisäksi Rushdin mainitsee sen, että sharia-laki tuomitsee epävarmuuden eikä vastikkeen tulevaa olemassaoloa. (Mallat 1988, 20.)

Islamin lain mukaisen sopimuksen odotetaan täyttävän kaikki sen tarkoitukset heti sopimuksen tekohetkellä. Se ei ole merkki alkeellisuudesta vaan teoreettisen islamilaisen rahoitusjärjestelmän väistämätön osa. Uskonnollisesti juurtunut vaatimus, jonka mukaan liiketoimenpiteet eivät saa sisältää *riba*a eivätkä *ghararia*, on leimannut syvästi koko islamin lakijärjestelmän ja etenkin sopimuslain. Tämä vaatimus on aiheuttanut pelkoa sopimusosapuolten välille. *Riban* ja *ghararin* pelko tarkoittaa sitä, että aina kun kauppaan sisältyy kaksi vastiketta, sekä myyjän että ostajan vastike, niin a) vaihtokauppa, jos sen on tapahduttava olosuhteissa, jotka voivat johtaa *riba al-Nasiahiin*, olisi tehtävä välittömästi ja b) näiden vastikkeiden on oltava olemassa, ainakin niiden perusolemuksessa, ja sopimuspuolten tiedossa. (Mallat 1988, 22.)

Mallatin (1998, 22) mukaan useat tutkijat ja juristit puoltavat voimakkaasti tätä teoriaa, ja he ovat jättäneet huomioimatta sopimuksesta aiheutuvan velvoitteen käsitteen keskittämällä heidän huomionsa sen sijaan sopimuksessa määriteltävään vastikkeeseen.

Tutkijoiden mielestä sopimuspuolten välisellä sopimuksella odotetaan olevan välitön vaikutus vastikkeeseen. Teorian looginen täydennys on se, että sopimus, lupauksesta tehdä sopimus tulevaisuudessa, on mitätön islamin lain kanssa (Coulson 1984, 44; Vesey-Fitzgerald 1979, 183.) Lisäksi velvollisuuksien vaihtaminen toisiin, uusiin velvollisuuksiin (*bai' al-Dayn bid-Dayn*) on kiellettyä. Täten lupauksella ei ole sitovaa vaikutusta edes silloin, kun lupauksessa ilmaistaan hyväksyvän osapuolen sitoumus (Mallat 1988, 22.)

Bai' al-Dayn bid-Daylla tarkoitetaan esimerkiksi sellaista tilannetta, jossa lainanottaja ei kykene maksamaan lainaansa takaisin lainan takaisinmaksuhetkellä vaan joutuu nostamaan uuden lainan maksaakseen edellisen lainansa takaisin. Yleisin tapaus on kuitenkin sellainen, missä luotonmyöntäjä pidentää lainan alkuperäistä takaisinmaksuaikaa ja täten luotonmyöntäjä välttää uuden luoton myöntämiseltä aiheutuvan vaivan. (Investment and Finance 2013.)

Sopimusehdot eivät kuitenkaan aina astu täysin voimaan sopimuksen tekohetkellä. On mahdollista, että sopimuksessa määritelty omaisuuserä pysyy koskemattomana tietyn ajan sopimuksen ollessa voimassa. Mallatin (1988, 23) mukaan osa tutkijoista tunnistaa edellä kuvatun laisen periaatteen, koska he ovat antaneet tilaa tietyille määrälle liiketoimia, joita pidetään poikkeuksina tästä periaatteesta. Täten esimerkiksi *salam-*, *istisna-* ja *ijarah-*sopimusta (vuokrasopimus) ei voida vakavasti kyseenalaistaa. Tällaisten sopimusten laatimista koskevat lakivaatimukset ovat kuitenkin yksityiskohtaisia siten, että minimoidaan sekä *riba* että *gharar*.

Vaikka *salam-*sopimuksissa yhtäkään kohde-etuutta ei ole saatavissa sopimuksen tekohetkellä, ja vaikka *istisna-* ja *ijarah-*sopimuksissa molemmat kohde-etuudet eivät ole käytettävissä sopimuksen tekohetkellä, pidetään tarkkaa kuvausta käytettävissä ja hyödynnettävissä olevista vastikkeista riittävänä tekijänä kyseisten sopimusten hyväksymiseksi ja laillistamiseksi. (Mallat 1988, 22.)

2.3.3 Riskin jakaminen

Riskin jakamisen periaate yhdessä koronmaksukiellon kanssa ovat islamilaisen rahoitusjärjestelmän tärkeimpiä periaatteita. Riskin jakamisesta käytetään myös voittojen ja tappioiden jakamisen käsitettä. Liiketoimen riski jakaantuu tasapuolisesti sopimuksen osapuolien kesken. Kohtuuttomat voitot ja tappiot minimoidaan, kun riskit ja hyödyt jaetaan. (Chapra 2009, 32; Mauro ym. 2013, 15.) Tuottoja ei ole siis mahdollista saavuttaa ilman riskille altistumista. Riskin jakamisen periaate pakottaa rahoituslaitokset uudelleenarvioimaan lainanottajien liiketoimintariskejä sekä valvomaan lainanottajien varojenkäyttöjä. Kaksinkertaisen riskien arvioinnin pitäisi sekä vähentää rahoituslaitosten myöntämiä luottojen määrää että lisätä markkinakuria. (Chapra 2009, 28–29.)

Riskin jakamisen periaate muodostaa islamilaisen pankkitoiminnan perustan. Yleisimpiä pankkisektorin myöntämiä rahoituksellisia sopimuksia ovat muun muassa

musharaka-, *mudaraba-*, *ijarah-* ja *murabaha-*sopimukset. (Palva & Perho 2016, 218.) *Musharaka-*, *mudaraba-* ja *ijarah-*sopimuksia käsitellään tarkemmin luvussa 2.5 ja *murabaha-*sopimusta luvussa 4.

2.3.4 Omaisuusvakuus

Omaisuusvakuus tarkoittaa sitä, että jokaisen rahoituksellisen liiketoimen on liityttävä aineelliseen tai tunnistettavissa olevaan omaisuuserään. Omaisuusvakuudella varmistetaan se, että islamilaiset pankit pysyvät yhteydessä reaalityöelouteen. (Kamsu 2013, 34–35; Kettell 2010, XIV; Mauro ym. 2013, 11; The World Bank 2015.)

Suosituin ja menestynein islamilaisen rahoitusjärjestelmän omaisuusvakuudellinen rahoituksellinen sopimustyyppi on *sukuk*, ja sillä tarkoitetaan islamilaisia joukkovelkakirjalainoja. *Sukuk* perustuu aina johonkin omaisuuserään ja sen käyttö- ja omistusoikeuteen tai omaisuusvakuudelliseen arvopaperiin. (Afshar & Muhtaseb 2014, 75; Kamsu 2013, 40.) Omaisuusvakuudellinen arvopaperi tarkoittaa jälkimarkkinakelpoista arvopaperia, joka on muodostettu yrityksen tai rahoituslaitoksen epälikvideistä varoista kuten luotoista, vuokratuloista ja saamisista. Omaisuusvakuudelliset arvopaperit mahdollistavat yrityksille kustannustehokkaan tavan likvidoida epälikvidejä varoja taseesta ja tarjoavat sijoittajille vaihtoehtoisen, yleensä suurempaa tuottoa tarjoavan sijoituskohteen. (Baig & Choudry 2013, 25.) *Sukuk* muodostaa islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä noin 22 prosenttia (Islamic Financial Service Board 2020, 12).

Sukukin omistajalla on jakamaton omistusoikeus omaisuuserään ja nauttii lisäksi kohde-etuuden tuomista, islamin uskon hyväksymistä, oikeuksista ja velvoitteista. *Sukukin* omistajalla on esimerkiksi oikeus omaisuuserästä syntyviin kassavirtoihin. (Afshar & Muhtaseb 2014, 75; Kamsu 2013, 40; Kettell 2010, 63.) Omaisuuserä voi olla aineellinen tai aineeton, jo olemassa oleva tai tulevaisuudessa tapahtuva ja se voi olla palvelu tai käyttöoikeus. (Afshar & Muhtaseb 2014, 75.)

2.3.5 Kielletty toiminta

Koraani sisältää jakeita kielletystä toiminnasta, josta käytetään sanaa *haram*. Siihen luetaan muun muassa tupakka, aseet, pornografia, alkoholi, porsaan liha ja uhkapelit. Sharia-laki kieltää jokaisen rahoitustoimen, joka liittyy *haramiin*. (Derbel ym. 2011, 77; Kamsu 2013, 37–38; Mauro ym. 2013, 15.)

Kielletyn toiminnan periaate nähdään myös sosiaalista vastuullisuutta ja eettisyyttä vahvistavana tekijänä, koska useat *haramiin* kuuluvat asiat ovat epäeettisiä (El-Galfy & Khiyar 2012, 944; Kamsu 2013, 37–38). Islamilaisen rahoitusjärjestelmän ja sosiaalisesti vastuullisen sijoittamisen välillä on paljon yhtäläisyyksiä, koska periaatteet karsivat pois eettisesti kyseenalaisilla teollisuuden aloilla toimivat yritykset kuten esimerkiksi

aseteollisuuden yritykset. (Ahmed 2010, 308; Kamso 37–38). Myös Hayatin (2013, 8) mukaan islamilainen rahoitusjärjestelmä ja sosiaalisesti vastuullinen sijoittaminen ovat erittäin samankaltaisia. Molempien tarkoituksena on tuottaa voittoa, tehdä hyvää ja välttää sosiaalista haittaa.

2.4 Kehitys ja koko

Ensimmäisiä teorioita islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä alkoi esiintyä 1900-luvun puolivälissä. Muslimisiirtomaavaltojen dekolonisaatio ja uusien valtioiden perustaminen loivat pohjan islamilaiselle rahoitustoiminnalle. (Imam & Kpodar 2010, 5-6; Mauro ym. 2013, 13.)

Islamilainen rahoitustoiminta keskittyi kolmen vuosikymmenen ajan pääasiassa Malesiaan ja Bahrainiin, ja nämä maat olivat islamilaisen rahoitusjärjestelmän edelläkävijöitä. Malesiassa ja Bahrainissa valtionjohto tuki ja kannusti rahoitusjärjestelmän toimintaa. Näiden valtioiden toiminta loi vahvaa pohjaa nykyiselle järjestelmälle. (Imam & Kpodar 2010, 6). Myös 1970-luvulla Persianlahden valtioihin suuntautuneet suuret pääomavirtaukset loivat pohjaa useiden islamilaisista rahoitustoimintaa ja -palveluita tarjoavien instituutioiden perustamiselle (Mauro ym. 2013, 13). Malesian ja Bahrainin urauurtava toiminta ja Persianlahden valtioihin suuntautuneiden pääomavirtausten katsotaan olevan ensimmäinen vaihe modernille islamilaiselle rahoitusjärjestelmälle. (Imam & Kpodar 2010, 6; Mauro ym. 2013, 13.) Lisäksi vuonna 1974 Jeddään perustetulla islamilaisella kehityspankilla (Islamic Development Bank) ja vuonna 1975 perustetulla DIB:llä (Dubai Islamic Bank) on ollut suuri vaikutus rahoitusjärjestelmän kehitykseen (Imam & Kpodar 2010, 6; Palva & Perho 2016, 218; Sergie 2014).

Rahoitusvarojen arvo islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä kasvoi maailmanlaajuisesti 1990-luvun puolivälin 150 miljardista Yhdysvaltojen dollarista 1,6 biljoonaan Yhdysvaltojen dollariin vuoden 2012 loppuun mennessä (Mauro ym. 2013, 18). Rahoitusjärjestelmän on arvioitu kasvaneen 2,44 biljoonaan Yhdysvaltojen dollariin vuoteen 2019 loppuun mennessä (Islamic Financial Service Board 2020, 4). Pääsyyitä rahoitusjärjestelmän nopeaan kasvuun ovat olleet muun muassa muslimiväestön kasvu ja sharia-lain kanssa yhteensopivien rahoitustuotteiden ja -palveluiden kasvanut kysyntä sekä muslimiväestön että muiden sijoittajien keskuudessa (Dridi & Hasan 2010, 5; Kamso 2013, 33).

Rahoitusjärjestelmän nopeaan kasvuun on myös vaikuttanut vahvistunut käsitys siitä, että se voi tukea ponnisteluja maailmanlaajuisen rahoitusvakauden saavuttamiseksi (Mauro ym. 2013, 18). Rahoitusjärjestelmän osuus globaalista rahoitusjärjestelmästä, sen nopeasta kasvusta huolimatta, on suhteellisen pieni – alle prosentin. (International Monetary Fund 2017; Mauro ym. 2013, 18).

Yksityinen sektori on ollut markkinoiden kasvussa huomattavasti aktiivisempi tekijä kuin julkinen sektori. Bahrainin ja Malesian kaltaiset hallitukset ovat kuitenkin

perustaneet islamilaisten rahoituslaitosten keskuksia, ja institutionaalisen infrastruktuurin perustaminen on tukenut islamilaisen rahoitussektorin kehitystä. Tähän sisältyy laitoksia, jotka käsittelevät kirjanpito- ja sääntelystandardeja, hallintotapaa, luottoluokituksia ja pääomamarkkinoita. Näitä instituutioiden kehittämispyrkimyksiä tukevat myös useat sidosryhmät kuten kansainvälinen valuuttarahasto (IMF eli *International Monetary Fund*), johtavien muslimimaiden keskuspankit, kansainväliset standardien asettajat ja muut rahoituskeskukset. (Iqbal & Mirakhor 2006, 19.)

Suurimman osan islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä muodostaa islamilainen pankkitoiminta, joka käsittää noin 72 prosenttia islamilaisen rahoitusjärjestelmän varoista. Pääomamarkkinat, joka sisältää liikkeellä olevat velkakirjat eli *sukuk*⁶-markkinat ja rahastot, muodostavat noin 26 prosentin osuuden islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä ja on täten toiseksi suurin sektori islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä. Vakuutussektori käsittää loput rahoitusjärjestelmän varoista – noin prosentin. (Islamic Financial Service Board 2020, 12.) Islamilaisen rahoitusjärjestelmän varat ovat eriteltynä alueittain ja sektoreittain taulukossa 1.

Taulukko 1 Islamilaisen rahoitusjärjestelmän varat alueittain (mukailtu Islamic Finance Service Board 2020, 12)

Alue	Pankkitoiminta	Liikkeellä olevat velkakirjat	Islamilaisten rahastojen varat	Islamilainen vahoitussektori	Yhteensä	Osuus
GCC	854	205	36	12	1 107	45 %
Lähi-itä ja Etelä-Aasia	584	19	17	11	631	26 %
Kaakkois-Aasia	241	303	27	3	574	24 %
Afrikka	34	2	2	1	39	2 %
Muut	53	15	21	0	89	4 %
Yhteensä	1 766	544	103	27	2 440	100 %
Osuus	72 %	23 %	4 %	1 %	100 %	

Luvut miljardeja Yhdysvaltojen dollareita

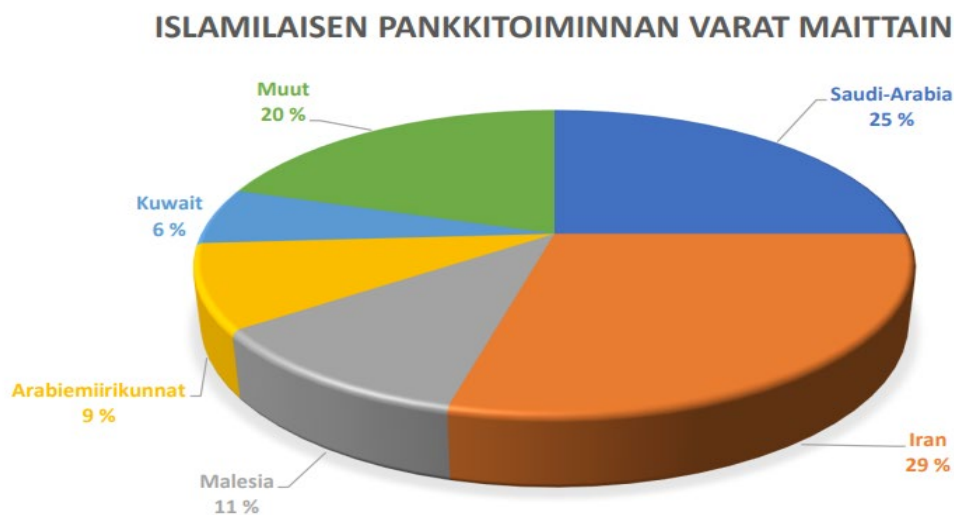
Islamilaista rahoitusjärjestelmää käytetään maantieteellisesti eniten Persianlahden arabiamaiden yhteistyöneuvoston maissa (GCC eli *Gulf Cooperation Council*), joihin kuuluvat Saudi-Arabia, Kuwait, Bahrain, Oman, Qatar ja Yhdistyneet arabiemiirikunnat, ja Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa (MENA eli *Middle East and North Africa*). Myös Aasian valtiot, erityisesti Kaakkois-Aasiassa sijaitsevat Malesia ja Indonesia, ovat myös suuri osa islamilaista rahoitusjärjestelmää. GCC-maiden varallisuus käsittää noin 45 prosenttia koko islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä. Toiseksi suurin alue on Lähi-itä ja Etelä-Aasia, jonka varallisuus käsittää noin 26 prosenttia, ja Kaakkois-Aasia muodostaa kolmanneksi

⁶ Islamilainen vastaava joukkovelkakirjalaina, joka antaa sijoittajille oikeuden osuuteen perustana olevien liiketoimien tuottamasta voitosta. (PWC 2010, 21.)

suurimman alueen käsittäen noin 24 prosenttia rahoitusjärjestelmän varoista. (Taulukko 1.)

2.5 Pankkitoiminta

Islamilainen pankkitoiminta muodostaa suurimman osan islamilaisesta rahoitusjärjestelmästä käsittäen noin 72 prosenttia islamilaisen rahoitusjärjestelmän varoista ja on kasvanut noin 15-20 prosenttia vuosittain viimeisten vuosien aikana. Islamilainen pankkitoiminta on kasvanut jatkuvasti huolimatta siitä, että se on vielä kehittyvässä vaiheessa. (Islamic Financial Service Board 2020, 12; Mauro ym. 2013, 19.) Islamilainen pankkisektori käsitteli varallisuutta noin 1,8 biljoonaan Yhdysvaltojen dollaria edestä vuoden 2019 lopussa (Islamic Financial Service Board 2020, 12). Islamilaisen pankkitoiminnan suurimmat markkina-alueet ovat Iran, Saudi-Arabia, Malesia, Arabiemiirikunnat, Kuwait. (Kuva 3).

Kuva 3 Islamilaisen pankkitoiminnan varat maittain

Iran ja Saudi-Arabia käsittelevät islamilaisen pankkitoiminnan varoista yli 50 prosenttia ja ovat selkeästi islamilaisen pankkitoiminnan suurimmat markkina-alueet. Muita maita ovat esimerkiksi Qatar, Turkki, Pakistan ja Egypti. Iranissa ja Sudanissa islamilainen pankkitoiminta muodostaa 100 prosenttia maiden pankkitoiminnasta. Islamilaisella pankkitoiminnalla on 13 maassa yli 15 prosentin markkinaosuus pankkisektorista. Näitä maita ovat Iranin ja Sudanin lisäksi muun muassa Jordan, Djibouti, Bangladesh ja Brunei. (Islamic Financial Board 2020, 13.)

Palvan ja Perhon (2016, 218) mukaan kaupallisella toiminnalla saadun voiton jakaminen on islamin mukaan laillista, kunhan sijoitettu pääoma ei tuota riskitöntä voittoa, niin kuin rahan lainaamisessa korkoa vastaan käsitetään tapahtuvan. Sijoittaja osallistuu

riskeihin ja kärsii siis osuutensa myös tappioista. Vaikka näkemykset vaihtelevat siitä, millaisia taloudellisia sopimuksia islam sallii, sijoittajan osuus voitoista ja tappioista on islamilaisen pankkitoiminnan perusta.

Jo Profeetta Muhammedin ajalta ovat peräisin kaksi yleisintä kaupankäyntiin liittyvää pankkikäytäntöä: *musharaka* (keskiajalla *mufawada*) ja *mudaraba*. *Musharakan* pääperiaatteena on ollut, että pankin asiakas hankkii omilla tai lainaamallaan rahoilla osuuden sijoitusrahastoon. (Palva & Perho 2016, 218.) Hankinta voi kohdistua myös osuuteen joko olemassa olevasta tai uudesta yrityksestä tai omistusoikeudesta kiinteistöön tai irtainomaisuuteen. Hankinta voi olla väliaikainen tai pysyvä. Pankki toimii yhdessä sijoittajien kanssa ja kaikki kohde-etuuden tuottamat voitot jaetaan *musharaka*-sopimuksessa määritetyn prosenttiosuuden mukaisesti. Tappiot taas jaetaan suhteessa kunkin sijoittajan osuuteen pääomasta. (Bacha & Mirakhor 2013, 70.)

Mudaraba on perinteisesti tarkoittanut järjestelyjä, joissa sijoittaja tai sijoittajat yhteisesti antavat rahaa tai muita tuotannontekijöitä yrittäjälle edeltä sovittua provisiota vastaan. Tuloksen ollessa tappiollinen yrittäjä menettää provisionsa, mutta vain sijoittajat vastaavat tappioista. Käytännössä pankki toimii yleensä sijoittajana. Pankki saa lainaamansa summaa vastaan ennalta sovitun provision yrityksen voitosta, mutta kantaa samalla riskin mahdollisesta tappiosta. (Beck ym. 2013, 435; Palva & Perho 2016, 218.) *Mudaraba*-sopimus on käytännössä samanlainen kuin hajautetussa omaisuudenhoitosalkussa olevien hajautettujen omaisuserien joukko (Islamic Finance news 2020).

Muu yleinen kaupankäyntiin liittyvä pankkikäytäntö on *ijarah*-sopimus. *Ijarah*-sopimuksessa rahoituslaitos vuokraa tuotantovälineitä tai tavaroita asiakkaalle vuokramaksuja vastaan. *Ijarah*-sopimus muistuttaa länsimaiselle pankkitoiminnalle ominaista leasing-sopimusta. (Bacha & Mirakhor 2013, 69; Beck ym. 2013, 435.)

Iqbal & Mirakhor (2006, 116–117) mainitsevat kolme teoreettista mallia islamilaisen rahoituksenvälityksen ja pankkitoiminnan rakenteelle. Ensimmäinen malli on kaksitasoinen *mudaraba*-mallina (two-tier *mudaraba* model), kun taas toista mallia kutsutaan kaksikkunaisena mallina (two-windows). Kolmas malli on *wakala*-pohjainen malli. (Iqbal & Mirakhor 2006, 116–117.)

2.5.1 Kaksitasoinen *mudaraba*-malli

Tätä mallia kutsutaan kaksitasoiseksi siksi, koska *mudaraba*-sopimus kirjataan pankin taseen molemmin puolin. Sen mukaan tallettajat tekevät sopimuksen pankin kanssa ja kaakseen pankin liiketoiminnalle kertyneet voitot. Perusajatus on se, että sekä varojen liikutettavuus että käyttö tapahtuvat voitonjaon perusteella sijoittajan (tallettajan), pankin ja yrittäjän tai varojen käyttäjien kesken. Sopimuksen ensimmäinen taso on sijoittajan (tallettajan) ja pankin välillä, jossa sijoittajat (tallettajat) sijoittavat varat pankkiin pankin sijoitettavaksi. Pankki toimii sijoittajien (tallettajien) niin sanottuna yrittäjäkumppanina

(*mudarib*). (Iqbal & Mirakhor 2006, 117.) *Mudarib* on *mudaraba*-sopimuksessa oleva yrittäjä tai sijoituspääallikkö (tässä tapauksessa pankki), joka asettaa sijoittajan varat tiettyyn projektiin tai salkkuun vastineeksi osasta voittoa (Islamic Finance news 2020). Varat sijoitetaan pankissa sijoitustilille (Iqbal & Mirakhor 2006, 117).

Pankin taseen vastattavaa ja omaa pääomaa kuvaavat siis *mudaraba*-sopimuksen perusteella hyväksytyt talletuksia. Näitä sijoitustalletuksia ei luokitella velkaeriksi (pääomaa ei taata, ja pankin tehdessä tappiota myös niille aiheutuu tappioita), mutta ne ovat eräänlaista määräaikaista, ei-äänioikeudellista omaa pääomaa. Tässä mallissa pankit voivat myös hyväksyä talletuksia, jotka eivät tuota tuottoa ja jotka maksetaan takaisin tarvittaessa nimellisarvoisesti. Näitä eriä käsitellään velkoina. Vaikka tässä mallissa vaaditaan, että nykyiset talletukset maksetaan tallettajien pyynnöstä, sillä ei ole erityistä varantovelvoitetta. (Iqbal & Mirakhor 2006, 117.)

Toinen taso edustaa *mudaraba*-sopimusta pankin (rahoituksen toimittajana) ja yrittäjien välillä, jotka etsivät varoja. Yrittäjät sopivat jakavan voitot pankin kanssa tietyn sopimuksessa määrätyn prosenttimäärän mukaisesti. Pankin kaikesta toiminnastaan saamansa tulot yhdistetään, ja ne jaetaan tallettajien ja osakkeenomistajien kesken sopimusten ehtojen mukaisesti. Tallettajien voitto on siten prosenttiosuus pankkitoiminnan kokonaisvoitosta. Kaksitasoisen *mudaraba*-mallin erottava piirre on se, että pankin taseen varat ja velat ovat rakenteellisesti täysin yhtenäisiä, mikä minimoi aktiivisen varojen ja velkojen hoidon tarpeen. Tämä puolestaan tarjoaa vakauden taloudellisia häiriöitä vastaan. Mallissa ei ole erityisiä varantovelvoitteita sijoituksille tai määräaikaistalletuksille. (Iqbal & Mirakhor 2006, 117.)

2.5.2 Kaksi-ikkunainen malli

Tämä malli sisältää kaksitasoisen *mudaraba*-mallin mukaisesti myös talletus- ja sijoitustilit, mutta siinä on erilainen näkemys kaksitasoisen mallin varantovelvoitteesta. Kaksi-ikkunainen malli jakaa pankin taseen vastattavaa-puolen kahteen ikkunaan; yksi talletuksille ja toinen sijoitustileille. Ikkunan valinta jätetään tallettajille. Tämä malli vaatii 100 prosenttisen varantovelvoitteen talletuksille, mutta siinä ei vaadita varantovelvoitetta sijoitustileille. Tämä perustuu oletukseen, että talletuksina talletettu raha sijoitetaan säilyttämistä varten, ja talletuksilla on oltava 100 prosentin varanto, koska nämä tallettajien omistamat saldot eivät oikeuta pankkia käyttämään niitä perustana rahan luomiseen. Tämä aiheuttaisi tilanteen, jossa varanto olisi vain murto-osan talletusten määrästä. (Iqbal & Mirakhor 2006, 117–118.) Talletustilille talletettua rahaa kutsutaan nimellä *wadiah* (IslamicMarkets 2020).

Islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä *wadiah* viittaa varojen tai omaisuuden tallettamiseen islamilaisessa pankissa. Tässä järjestelyssä tallettaja tallettaa varansa pankkiin säilytystä varten, ja useimmissa sopimuksissa pankki perii maksun tallettajan varojen

säilyttämisestä. *Wadiahia* on kahta perustyyppiä: *wadiah yad amanah* ja *wadiah yad Dhamanah*. Ensin mainittu viittaa omaisuuden säilyttämistä luottamuksen perusteella, kun taas jälkimmäinen viittaa omaisuuden säilyttämiseen takuun perusteella. Termi *wadiah*⁷ viittaa vanhaan *amanah*-käsitteeseen, jossa yksi henkilö luovuttaa omaisuutensa toiselle henkilölle säilytystä varten. Yleensä islamilaiset pankit perivät *wadiah*-tileiltä tilien ylläpitomaksun, joka voidaan liittää pankin hallinnollisiin kustannuksiin hallussaan olevien varojen hallinnoinnissa. (IslamicMarkets 2020.)

Sijoitustilille talletettu raha puolestaan sijoitetaan siten, että tallettajilla on täysi tieto siitä, että heidän talletuksensa sijoitetaan riskipitoisiin hankkeisiin. Tällöin takuu ei ole perusteltu. Myös tässä mallissa tallettajilta voidaan periä palvelumaksu pankin suorittamista säilytyspalveluista. (Iqbal & Mirakhor 2006, 117–118.)

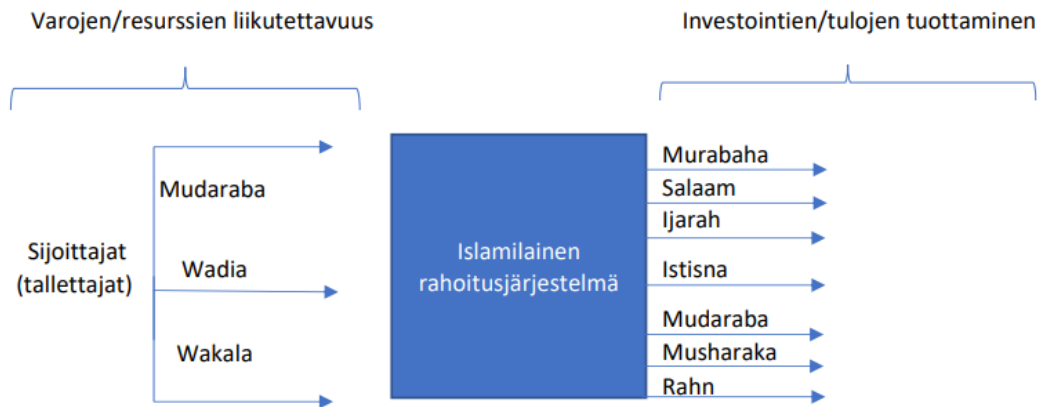
2.5.3 *Wakala*-malli

Kolmas, mutta vähemmän tunnettu malli islamilaiselle pankille on *wakala*-malli. Tämä malli perustuu *wakala*-sopimukseen, jossa islamilainen rahoituslaitos toimii puhtaasti sijoittajien edustajana/agenttina (*wakil*) ja hallinnoi sijoittajien varoja heidän puolesta kiinteän maksun perusteella. *Wakala*-sopimuksen ehdot määritetään pankin ja asiakkaiden keskinäisellä sopimuksella. (Iqbal & Mirakhor 2006, 118.)

Wakala-sopimus mahdollistaa lyhytaikaisen likviditeetin kierrättämisen tehokkaasti islamilaisessa pankkijärjestelmässä. Islamilaiset pankit ja rahoituslaitokset tarjoavat *wakala*-sopimuksia monissa eri muodoissa, mukaan lukien remburssit sekä islamilaiset rahatodistukset, joukkovelkakirjat, määräaikaistalletukset ja vakuutukset. *Wakala*-sopimuksissa voitto jaetaan etukäteen sovittuun voittosuhteen mukaan. *Wakil* (tässä tapauksessa pankki) pystyy määrittämään odotetun tuoton asiakkaiden talletuksista sijoittamalla valittuun instrumenttiin sovittua *wakil*-palkkiota vastaan. Asiakkaista käytetään termiä *muwakkil*. Asiakas määrittelee sijoituksesta odotetut tuotot, ja pankin tehtävänä on tehdä investointipäätös siten, että odotettu tuotto saavutetaan *wakil*-palkkioiden vähentämisen jälkeen. Pankki säilyttää kaikki voitot, jotka ylittävät sovittuun palkkioon. Investoinnin ollessa tappiollinen asiakas kärsii kaikki investoinnista koituneet riskit ja tappiot lukuun ottamatta niitä riskejä ja tappioita, jotka johtuvat pankin väärinkäytöksistä tai huolimattomuudesta. (Suhaimi ym. 2016, 166–167.)

Kuvassa 4 on havainnollistettu sitä, kuinka tyypillinen islamilainen pankki voidaan rakentaa talletuksista ja miten varat sijoitetaan eri instrumentteihin.

⁷ Koraani 4:58

Kuva 4 Islamilaisen pankkijärjestelmän rakenne (mukailtu Iqbal & Mirakhor 2006, 118–119)

Pankin suhteet tallettajiin voisivat perustua *mudaraba*-, *wadia*- tai *wakala*-perusteisiin sen vastuupuolella. Varojen puolella pankilla on kuitenkin enemmän vapautta ja valinnanmahdollisuuksia sijoittaa tallettajien sijoituksia. Islamilaiset pankit kantavat *murabaha*-, *salaam*-, *ijarah*-, *istisna*-, *mudaraba*-, *musharaka*- ja *rahn*-sijoituksia varojen puolella. (Iqbal & Mirakhor 2006, 118–119.)

Rahn tarkoittaa omaisuuserän tai vakuuden velottamista lainan vakuudeksi, ja se tarkoittaa kirjaimellisesti kohteen pidättämistä. Tämä pantti toimii vakuutena, kunnes velka on maksettu takaisin ja toimii samalla moraalisen tekijänä sen varmistamiseksi, että lainanottaja maksaa velan takaisin. Tätä käytäntöä on hyödynnetty jo profeetta Muhamman ajoista lähtien, jolloin hän kerran osti kauppiaalta ruokaviljoja luotolla pantaten panssarinsa tälle kauppiaille. (Hayat & Kureshi 2015, 159.)

Rahn antaa islamilaisille pankeille mahdollisuuden vähentää luottoja turvaamalla vakuuden luotonottajalta. Esimerkiksi vakuuksilla suojatulle BBA-rahoitusjärjestelylle määritetty riskipaino on pienempi kuin vakuudettomat järjestelyt. BBA tarkoittaa *Bai Bithaman Ajil* -rahoitusjärjestelyä, jossa rahoittaja eli pankki tarjoaa asiakkaalle mahdollisuuden talon omistamiseen. Rahoittaja ostaa ensin talon asiakkaalta hintaan, joka on yhtä suuri kuin rahoituksen määrä ja myy sen takaisin asiakkaalle hintaan, johon on lisätty pankin voittomarginaali. Korkoa ei veloiteta, ja lisätty voittomarginaali korvaa pankin menettämän koron. Lainan takaisinmaksuerät pysyvät kiinteinä koko sopimuskauden ajan. Kiinteät kuukausimaksut määräytyvät myyntihinnan, takaisinmaksuajan ja pankin voittomarginaalin perusteella. BBA:n taustalla olevien liiketoimien katsotaan perustuvan *murabaha*-sopimukseen, mutta teknisesti tämä rahoitusjärjestely perustuu ostamiseen ja myyntiin. Tämän sopimuksen avulla islamilainen pankki voi rahoittaa asiakkaan, joka haluaa hankkia tietyn omaisuuden, mutta lykätä omaisuuden maksua tietyksi ajaksi tai maksaa omaisuuden erissä. (Aris ym. 2012, 267–268.)

Pienempään riskiin vaikuttaa se, että velallisen tai luotonosaajan maksukyvyttömyyden takia velka voidaan periä pantatun omaisuuden arvosta kuten länsimaisen järjestelmän asuntolainoissa. *Rahnin* pääpiirteet ovat seuraavat:

- Panttina käytettävä omaisuus on vain sellainen, jolla on myyntiarvo.
- *Rahn*-sopimus ja pantatun omaisuuden hyväksyminen ei tarkoita sitä, että velka mitätöitäisiin. Luotonantajan vaatimus takaisinmaksusta on edelleen olemassa riippumatta siitä, onko lainalla pantti vai ei.
- Jos lainanottaja kieltäytyy suorittamasta maksua velka-ajan päättyessä, voi velkoja kääntyä tuomioistuimen puoleen saadakseen tai pakottaakseen velallisen myymään *rahn*-sopimuksessa pantatun omaisuuden velan perimiseksi. Lisäksi tuomioistuimella on tarvittaessa valtuudet myydä pantattu omaisuus, jos velallinen kieltäytyy edelleen tekemästä sitä. (Hayat & Kureshi 2015, 159–160.)

Rahn-sopimuksessa pantinhaltija ei saa käyttää tai hyödyntää lainaan pantattua omaisuutta. *Rahn*-sopimuksessa ei myöskään tapahdu omistusoikeuden siirtoa, ja velkojan oikeudellinen asema on vain omaisuudenhoitajana. Hän ei voi myydä sitä lainan voimassaoloaikana, ja vahingot, jotka omaisuuserälle aiheutuvat hänen huolimattomuudestaan, ovat hänen vastuulla. Omaisuuserän ylläpito-, säilytys- ja takauskustannuksista vastaa omaisuuden omistaja. Laiminlyönnin sattuessa velkoja voi toimia velallisen asiamiehenä myymällä *rahn*-sopimuksen omaisuuserän tämän puolesta. Jos käy niin, että omaisuuden myynnistä saatu summa ylittää lainasumman, tulee ylimääräinen osa palauttaa velalliselle vähennettynä mahdollisilla transaktiokustannuksilla. (Hayat & Kureshi 2015, 160.)

2.6 Islamilaisten rahoitusinstituutioiden valvonta

Islamilaisten rahoitusinstituutioiden valvonnasta vastaa sharia-laki-valvontahallitus (SSB eli *Sharia Supervisory Board*). SSB on asiantuntijaryhmä, joka muodostuu sharia-lain oppineista, ja asiantuntijaryhmän jäsenien valitsemisesta päättävät rahoitusinstituutioiden osakkeenomistajat. Jäsenten tulee myös olla riippumattomia kyseisestä rahoitusinstituutiosta ja sen hallituksesta. Jäsenien määrälle ei ole olemassa oikeaa lakisääteistä määrää, mutta AAOIFI suosittelee kolmea jäsentä valittavaksi SSB:hen. AAOIFI suosittelee myös, että valvontaneuvoston jäsenistä vähintään yhden SSB:n jäsenen pitäisi asua samassa maassa kuin missä kyseisen rahoitusinstituutio harjoittaa liiketoimintaa. SSB:lla on vahva ja arvovaltainen rooli islamilaisten rahoitusinstituutioiden valvonnassa, ja sen päätehtävä on varmistaa, että islamilaisten rahoitusinstituutioiden liiketoimet ovat sharia-lain sääntöjen ja periaatteiden mukaisia. (Garas 2012, 8–9.)

SSB ei ainoastaan neuvo ja konsultoi toimeenpanevaa rahoitusinstituution johtoa sharia-lakiin liittyvissä asioissa vaan myös valvoo instituution eri osastoja. Tällä varmistetaan *fatwojen* asianmukainen täytäntöönpano ja päätökset. (Garas 2012, 9–10.) *Fatwa* on

uskonnollisen lain pohjalta muodostettu lainopillinen mielipide, ja sen voi antaa kuka tahansa pätevä islamin uskonoppinut. *Fatwa* annetaan tapauksista, joihin ei sellaisenaan löydy suoraan ratkaisua uskonnollisen lain perustana olevista oikeuslähteistä. Kysymys, johon *fatwa* annetaan, voi olla miltä tahansa uskonelämän alueelta. *Mufti* on islamilainen uskonoppinut, joka voi antaa *fatwan*. Monissa muslimimaissa on hallituksen perustama ja ylläpitämä suurmuftin virka. Virkaan valitaan arvostetuin islamin uskonoppinut valvomaan maassa annettuja *fatwoja* sekä maallisen hallituksen säätämiä lakeja. *Mufti* valvoo myös, etteivät ne ole ristiriidassa islamin lain ja periaatteiden kanssa. (Hämeen-Anttila 2001, 14, 22.)

Islamilaisilla ja länsimaisilla rahoitusinstituutioilla on samanlainen hallintorakenne, vaikka niiden välillä on eroja tuotteissa ja liiketoimissa. Sekä islamilaisien että länsimaisien rahoitusinstituutioiden hallintorakenteeseen kuuluu esimerkiksi hallitus ja sen valio-kunnat sekä ulkopuolinen tilintarkastaja. Rahoitusinstituutiot vastaavat myös liiketoimistaan sääntelyviranomaisille kuten keskuspankeille ja pääomamarkkinaviranomaisille. Islamilaiset rahoitusinstituutiot huolehtivat sharia-lain valvonnasta sekä ulkoisen että sisäisen tarkastuksen yhteydessä, ja näiden tarkastuksen suorittaa SSB. (Garas 2012, 8–9.)

Ulkopuolinen tilintarkastaja ja sharia-lain valvoja ovat molemmat riippumattomia ja arvovaltaisia toimijoita, ja molemmat edustavat osakkeenomistajia ja raportoivat täten suoraan heille. Ne eroavat kuitenkin muutamasta näkökulmasta. Ulkopuolinen tilintarkastus aloitetaan tilinkauden päätyttyä, kun taas sharia-lain valvoja aloittaa liiketoimien tarkastelun ennen tilinkauden alkamista (ennalta ehkäisevä tarkastus). Se myös varmistaa liiketoimien asianmukaisen toteutuksen (korjaava tarkistus) ja tarkistaa liiketoimien suorittamisen jälkeen, että ne ovat linjassa sharia-lain kanssa (täydentävä tarkistus). (Garas 2012, 8–10.)

Lisäksi ulkopuolinen tilintarkastaja arvioi asiakkaidensa suorituskykyä kirjanpidollisin periaattein ja paikallisia säännöksiä ja määräyksiä noudattaen, kun taas sharia-lain valvojat käyttävät ainoana sääntelyperiaatteena sharia-lakia. Sharia-laki velvoittaa jo-kaista islamilaista rahoitusinstituutiota ja sitä ei voida kumota. Ulkopuolinen tilintarkastaja tekee yhteistyötä sharia-lain valvojien kanssa tarkastelemalla *fatwojen* asianmukaista toteutusta vuosittaisessa tarkastuksessaan. (Garas 2012, 10.)

3 FAS- JA IFRS-STANDARDISTO

3.1 Islamilaisten rahoituslaitosten kirjanpito- ja tilintarkastusorganisaatio

Taloudellisen raportoinnin ja kirjanpidon ensisijaisena tavoitteena on tarjota hyödyllistä tietoa käyttäjien auttamiseksi taloudellisten päätösten tekemiseksi. Kirjanpidon tavoitteena on tarjota oikeudenmukainen tiedonkulku päämiehen ja edustajan välillä. (Naim 2011.) American Accounting Association (1966) määrittelee kirjanpidon taloudellisen tiedon tunnistamisen, mittaamisen ja välittämisen prosessiksi, jotta tietojen käyttäjät voivat tehdä tietoisia käsityksiä ja päätöksiä. Kirjanpito on yritysten kieli. Mitä paremmin kieli ymmärretään, sitä paremmin hallitaan yrityksen taloudellisia näkökohtia.

IASB (2018, 2.4) määrittelee taloudellisen raportoinnin käsitteellisessä kehyksessä (Conceptual Framework for Financial Reporting) taloudellisen raportoinnin hyödyllisyyden seuraavasti: Taloudellisista tiedoista on hyötyä, kun ne ovat merkityksellisiä ja edustavat uskollisesti sitä, mitä sen tarkoitus edustaa. Taloudellisten tietojen hyödyllisyys paranee, jos ne ovat vertailukelpoisia, todennettavissa, ajankohtaisia ja ymmärrettäviä. Nämä ominaisuudet antavat tilinpäätöksen käyttäjille mahdollisuuden vertailla, miten yhteisön liiketoiminnan suorituskyky vaihtelee eri vuosien välillä, ja verrata sen suorituskykyä saman toimialaryhmän samanlaisiin yhteisöihin.

Yksi islamilaisen ja länsimaisen kirjanpidon väitetyistä peruseroista liittyy itse kirjanpidon tavoitteeseen. Länsimainen kirjanpito nojaa termiin ”hyödynnettävyys päätöksenteossa”, kun taas islamilainen kirjanpito nojaa ”tilivelvollisuuden” kontekstiin. Päätöksen hyödynnettävyydellä levitetyt tiedot ovat hyödyllisiä vain tietyille osapuolille (esimerkiksi pankkiireille, velkojille, henkilökunnalle ja muille). Tilivelvollisuuteen perustuva kehys islamilaisessa kontekstissa on seurausta vastuusta. Islamissa ihmisellä on liitto Jumalan kanssa, ja tämä liitto vaatii ihmistä suorittamaan vastuunsa sharia-lain asettamien vastuiden mukaisesti. (Naim 2011.)

Islamilaiset rahoituslaitokset eivät ole vain markkinatoimijoita siinä mielessä, että ne ovat läsnä pääomamarkkinoilla. Vielä tärkeämpää on se, että ne ovat osa rahoituksen välitysjärjestelmää ja ovat tärkeä osatekijä taloudelle. Lisäksi julkisista talletuksista koostuvan pankkitoiminnan luonnetta säätelee suurimmaksi osaksi useimmissa maissa keskuspankkien vakavaraisuusasetukset. Siksi on erittäin tärkeää, että noudatetaan läpinäkyvää, oikeudenmukaista ja laadukasta kirjanpitoa ja raportointia, jota sääntelevät laadukkaat kirjanpito- ja raportointistandardit. Koska islamilaisilla rahoituslaitoksilla on joitain ainutlaatuisia vaatimuksia, ne eivät kuitenkaan voi täysin noudattaa IFRS-standardeja taloudellisessa raportoinnissaan. Sen sijaan ne noudattavat vastaavia islamilaisia kirjanpito-standardeja, jotka Bahrainissa toimiva AAOIFI on julkaissut. (Mohamed Ibrahim 2007, 1–2.)

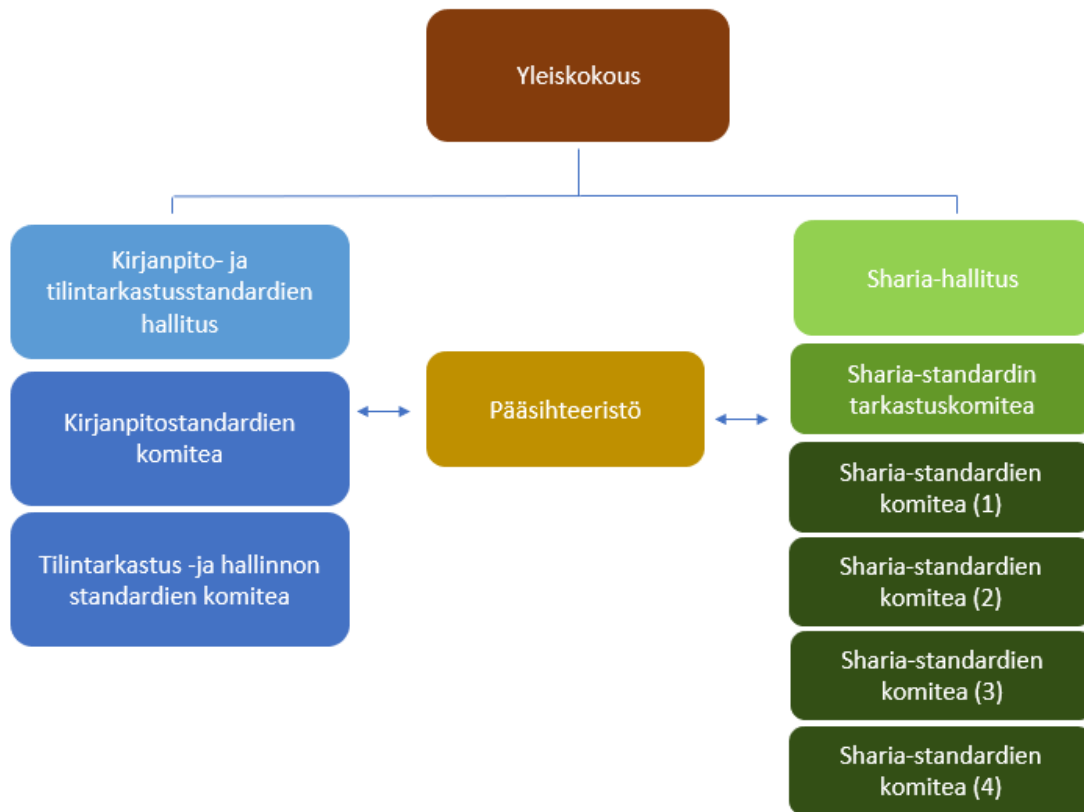
Useat islamilaiset rahoitusjärjestöt sopivat 26. helmikuuta 1990 perustavansa organisaation kirjanpito- ja hallintastandardien sääntelemiseksi. Organisaation perustamissopimus astui voimaan 27. maaliskuuta Bahrainin pääkaupungissa Manamassa, joka oli myös organisaation kotipaikka. Organisaatio nimettiin islamilaiden pankkien ja rahoituslaitosten tilinpäätösraportointijärjestöksi (FAOIBFI eli *Financial Accounting Organization for Islamic Banks and Financial Institutions*). (AAOIFI 2020.)

Heti vuonna 1993 FAOIBFI julkaisi kaksi ensimmäistä niin sanottua julistusta, jotka muodostivat eräänlaisen käsitteellisen viitekehyksen islamilaiden rahoituslaitosten kirjanpidolle, vaikka käsitettä käsitteellinen viitekehys ei tunnusteta virallisesti: SFA 1, Pankkien ja rahoituslaitosten rahoitustilien tavoitteet ja SFA 2, Kansainvälisten rahoituslaitosten rahoitustilien käsitteet. Vuonna 1995 organisaation yleinen rakenneuudistus johti nimen vaihtamiseen ja toiminta-alueen laajentamiseen. FAOIBFI:stä tuli AAOIFI, jolla on edelleen etuoikeus islamilaiden rahoituslaitosten tilinpäätösstandardien sääntelyssä. Nämä muutokset liittyivät AAOIFI:n rahoitusmuotojen uudelleenmuotoiluun ja sen hallintorakenteen uudelleenjärjestelyyn. (AAOIFI 2020.) AAOIFI:n (2020) mukaan tämä rakenne koostuu seuraavista organisaatioista:

- Yleiskokous (General Assembly)
 - Koostuu kaikista perustajista, liikekumppaneista, avustavista ja tarkkailevista jäsenistä, sääntely- ja valvontaviranomaisista (keskuspankit, rahaviranomaiset), rahoitusmarkkinoiden sidosryhmistä (islamilaiset rahoituslaitokset, luottoluokituslaitokset), kirjanpito- ja tilintarkastusammattilaisista ja muista tilinpäätösten käyttäjistä kuten institutionaalisisista sijoittajista. Yleiskokouksella on korkein päätäntävalta AAOIFI:n suhteen. Sillä on valtuudet hyväksyä muun muassa AAOIFI:n perussääntöjen muuttaminen ja vuositilinpäätös.
- Hallintoneuvosto (Board of Trustees)
 - Hallintoneuvoston valitsemilla jäsenillä varmistetaan tasapuolisuus sääntelyjärjestöjen, pankki- ja kirjanpitoalan ammattilaisten, tilinpäätöksen käyttäjien ja islamilaisen lain toimeenpanijoiden edustajissa (sharia-hallituksen jäsenet). Hallintoneuvoston tehtävänä on nimittää kirjanpito- ja tilintarkastusstandardien hallituksen (AASB eli *Accounting and Auditing Standards Board*) pääsihteeri ja taata AAOIFI:n rahoitus.
- Pääsihteeristö
 - Sisältää AAOIFI:n pääjohtajan tekniset ja hallinnolliset yksiköt. Pääsihteeristö edustaa organisaatiota kansainvälisissä seminaareissa ja koordinoi sen jokapäiväistä toimintaa.

- Kirjanpito- ja tilintarkastusstandardien hallitus (AASB eli *Accounting and Auditing Standards Board*)
 - Hallituksen tehtävänä on valmistella, hyväksyä ja tulkita kirjanpito- ja tilintarkastusstandardeja islamilaisille rahoituslaitoksille. Se valmistee myös kirjanpito- ja tilintarkastusstandardeille tarvittavan prosessin välttämättömien muutosten tekemiseksi. Hallituksella on kaksi komiteaa: tilinpäätösstandardikomitea ja tilintarkastus- ja hallinnon standardien komitea.
- Sharia-hallitus
 - Hallituksen jäsenet edustavat AAOIFI:n liittyvien rahoituslaitosten sharia-laki-valvontahallituksia (SSB). Tässä suhteessa se on AAOIFI:n ainoa puhtaasti uskonnollinen elin. Sen tehtävänä on tarjota moraalinen tuki AASB:n kirjanpitostandardien laatimisprosessille. Sharia-hallituksella on lisäksi komiteoita, joiden tehtävänä on auttaa hallitusta muun muassa standardien laatimisessa.
 - Sharia-hallituksen tehtävänä on lisäksi muun muassa seuraavat asiat:
 - Taata sharia-lain käsitteiden ja sovellusten yhdenmukaistamisesta ja lähentymisestä islamilaisten rahoituslaitosten sharia-laki-valvontahallitusten (SSB) välillä, jotta välttyttäisiin tulkintaeroilta ja soveltamisessa esiintyviltä ristiriidoilta, jotka ovat islamilaisen rahoitusjärjestelmän toistuvimpia ongelmia.
 - Seurata rahoitusinstrumenttien ja muiden pankkipalveluiden kehitystahtia kehittämällä uusia rahoitusvälineitä, jotka ovat yhteensopivia sharia-lain kanssa. (Boje 2015, 88.)

Kuvassa 5 on havainnollistettu AAOIFI:n rakennetta.

Kuva 5 AAOIFI:n rakenne (mukailtu Boje 2015, 88–89)

Tämä järjestö kokoaa yhteen uskonnon asiantuntijat ja vähemmän uskonnolliset sidosryhmät. Sen tarkoituksena on taata vastavuoroisuus islamilaisten rahoituslaitosten taloudellisten ja uskonnollisten vaatimusten välillä. AASB monopolisoi kirjanpitostandardien laatimisprosessin ei-uskonnolliset näkökohdat, mikä edellyttää sharia-hallituksen moraalista ja henkistä validointia, joka on tietyllä tavalla pyhitetty. (Boje 2015, 88–89.)

AAOIFI on johtava kansainvälinen voittoa tavoittelematon organisaatio, joka vastaa ensisijaisesti maailmanlaajuisen islamilaisen rahoitusjärjestelmän standardien kehittämisestä ja julkaisemisesta. Tilinpäätöskäytäntöjen SFA1 ja SFA2 lisäksi AAOIFI on julkaissut yhteensä yli 100 standardia sharia-lain, kirjanpidon, tilintarkastuksen, etiikan ja kansainvälisen islamilaisen rahoituksen hallinnon aloilta sekä kehittänyt oikeudellisen kehyksen, mitkä kattavat islamilaisen rahoitusjärjestelmän eri instrumentit ja sääntelevät islamilaisten rahoituslaitosten toimintaa. Standardeja tukevat useat institutionaaliset jäsenet mukaan lukien keskuspankit ja sääntelyviranomaiset, rahoituslaitokset, kirjanpito- ja tilintarkastusyrietykset sekä juridiset yritykset yli 45 maasta. Sen standardeja seuraavat tällä hetkellä kaikki johtavat islamilaiset rahoituslaitokset ympäri maailmaa. Standardien tarkoituksena on asteittainen yhdenmukaistaminen kansainvälisissä islamilaisissa rahoituskäytännöissä. (AAOIFI 2020; Boje 2015, 89.)

AAOIFI:lla on sharia-lain sääntöjen ja periaatteiden mukaisesti seuraavat tavoitteet:

- 1) Kehittää islamilaisten rahoituslaitosten toimintaan liittyvää kirjanpitoa, tilintarkastusta, hallintoa ja eettistä ajattelua ottaen huomioon kansainväliset standardit ja käytännöt, jotka ovat sharia-lain sääntöjen mukaisia
- 2) Levittää islamilaisten rahoituslaitosten toimintaan ja sen soveltamiseen liittyvää kirjanpitoa, tilintarkastusta, hallintoa ja eettistä ajattelua koulutusseminaarien, säännöllisten uutiskirjeiden julkaisemisen, raporttien valmistelun, tutkimuksen ja muiden keinojen avulla
- 3) Yhdenmukaistaa islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätösten laatimisperiaatteita ja menettelytapoja laatimalla ja antamalla tilinpäätösstandardeja ja niiden tulkintoja mainituille laitoksille
- 4) Parantaa islamilaisiin rahoituslaitoksiin liittyvien tilintarkastus- ja hallintotapojen laatua ja yhdenmukaisuutta valmistelemalla ja antamalla tilintarkastus- ja hallintastandardeja sekä tulkitsemalla niitä näille laitoksille sekä edistää islamilaisiin rahoituslaitoksiin liittyviä hyviä eettisiä käytäntöjä laatimalla ja antamalla näille laitoksille eettisiä sääntöjä
- 5) Saavuttaa islamilaisten rahoituslaitosten sharia-hallintoneuvostojen kesken sopusointuisuus tai samankaltaisuus mahdollisuuksien mukaan käsitteiden ja sovellusten välillä, jotta vältetään ristiriidat ja epä johdonmukaisuudet *fatwojen* ja näiden laitosten hakemusten välillä
- 6) Lähestyä asianomaisia sääntelyelimiä, islamilaisia rahoituslaitoksia, muita rahoituslaitoksia, jotka tarjoavat islamilaisia finanssipalveluita, sekä kirjanpito- ja tilintarkastusyriityksiä standardien, samoin kuin AAOIFI:n julkaisemien lausuntojen ja ohjeiden, täytäntöön panemiseksi.
- 7) Tarjota koulutus- ja koulutusohjelmia, mukaan lukien ammatillisen kehityksen ohjelmat kirjanpidosta, tilintarkastuksesta, etiikasta, hallintotavasta, sharia-laista ja muista asiaan liittyvistä alueista, jotta voidaan edistää tietoa islamilaisesta pankkitoiminnasta ja lisätä ammattimaisuutta islamilaisissa pankeissa ja rahoituksessa. Koulutuksen, tutkinnot ja varmentamisen suorittaa AAOIFI itse ja/tai yhteistyössä muiden instituutioiden kanssa.
- 8) Muiden toimien suorittaminen, mukaan lukien AAOIFI:n standardien noudattamisen todistaminen, jotta AAOIFI:n kirjanpito-, tilintarkastus-, etiikka-, hallinto- ja sharia-lain standardit saadaan laajemmin tietoiseksi ja hyväksyttäväksi. (AAOIFI 2020.)

AAOIFI toteuttaa näitä tavoitteita sharia-lain ohjeiden mukaisesti, mikä edustaa kattavaa järjestelmää kaikille elämän osa-alueille ja vastaa ympäristöä, jossa islamilaiset rahoituslaitokset ovat kehittyneet. Tämän toiminnan tarkoituksena on sekä lisätä islamilaisien rahoituslaitosten tilinpäätösten käyttäjien luottamusta näistä laitoksista tuotettuihin

tietoihin että kannustaa näitä käyttäjiä sijoittamaan tai tallettamaan varojaan islamilaisiin rahoituslaitoksiin ja käyttämään heidän palveluitaan. (AAOIFI 2020.)

Kaikkien kirjanpitostandardeja määrittelevien elinten tavoin AAOIFI kohtaa kuitenkin useita haasteita. Sen tehtävä on verrattavissa IASB:n tehtäviin siinä mielessä, että toisin kuin kansalliset kirjanpitostandardiasettajat, sen on asetettava standardit rahoituslaitoksille, jotka sijaitsevat eri puolilla maailmaa. Siksi standardin on oltava hyväksyttävä erilaisille sääntelyjärjestelmille ja erilaisille poliittisille, taloudellisille ja sosiaalisille olosuhteille. AAOIFI:lla ei ole täytäntöönpanovaltaa, ja sen on täten edettävä saamalla kansallisten sääntelyelinten ja islamilaiden rahoituslaitosten tuki. (Karim 1995, 289.)

3.2 Islamilainen kirjanpito ja FAS-standardit

Islamilainen pankkitoiminta eroaa huomattavasti länsimaisesta vastineestaan periaatteiden, normien, arvojen ja käytäntöjen suhteen. Islamilaisen pankkitoiminnan erityispiirteet ja sen liiketoimien luonne täytyy heijastua selvästi kirjanpidollisiin käsittelyihin. Länsimaiset kirjanpito- ja raportointistandardit sekä -käytännöt eivät palvele islamilaiden rahoituslaitosten tarkoitusta, koska länsimaiset kirjanpito- ja raportointistandardit sekä -käytännöt perustuvat erilaisiin sääntöihin ja arvoihin. Siksi on elintärkeää, että islamilaisilla pankeilla ja muilla islamilaisilla rahoituslaitoksilla on omat kirjanpito- ja raportointistandardit. (AAOIFI 2015, 10.)

Baydoun ym. (2018, 3–4) ja Abdul Rahman (2010, IV) määrittelevät islamilainen kirjanpidon prosessiksi, jonka avulla tallennetaan, luokitellaan ja välitetään tietoa siitä, missä määrin islamilaiset järjestöt saavuttavat taloudelliset ja sosioekonomiset tavoitteensa sharia-lain yleisten periaatteiden ja määräysten puitteissa sekä *mardhatillahin* – Allahin siunauksen. Tämä viittaa siihen, että islamilaiden rahoituslaitosten kirjanpitoa ei voida rajoittaa vain liiketoimien taloudellisiin seurauksiin vaan siihen on sisällytettävä myös uskonnolliset ja sosiaaliset arvot. Sharia-laki ohjaa yritysten raportoinnissaan käyttämiä standardeja, määrittelee mikä on totta ja oikeudenmukaista, ja se osoittaa lopulta hyvän hallintotavan ja kestävän kehityksen periaatteet. Islamilainen kirjanpito helpottaa sosioekonomisia tavoitteita, jotka tukevat liike-elämän organisaatioiden olemassaoloa islamin uskossa.

Islamilaisella kirjanpidolla on pitkä historia. Tulojen ja kulujen seuranta koskeva kirjanpito on peräisin varhaisajan islamilaisesta valtiosta. On todennäköistä, että modernin kirjanpitojärjestelmän perustana olevat kirjanpitoperiaatteet ovat alkaneet muslimimaailmasta, ja että ne vaikuttivat kirjanpitomekanismien myöhempään kehitykseen muualla. Esimerkkejä todisteista on löydetty kirjanpitojärjestelmistä mukaan lukien maatalous-, rakennus- ja rahoitussektoreilta sekä tarkastajan (tilintarkastajan) roolista järjestelmässä. Varhaisen islamilaisen kirjanpidon ja keskiaikaisen italialaisen kirjanpidon terminologiassa ja käytännöissä on havaittu monia yhtäläisyyksiä. Kirjanpitäjän rooli ja luonne

islamilaisessa kirjanpidossa edellyttivät vankkaa sharia-lain tuntemusta ja teknistä pätevyyttä, ja kirjanpitäjän tuli olla kunnioitettava ja luotettava yksilö. (Baydoun ym. 2018, 4–5.)

Sharia-laki tarjoaa yhteisen lähteen, josta voidaan saada suuntaviivat eettisille liiketoimintakäytännöille islamilaisessa kirjanpidossa. Tärkeä näkökohta eettisissä liiketoiminoissa islamissa on toiminnan taustalla olevien osapuolten aikomukset. Toimintaa ei voida nähdä vain hyvänä; siihen on liitettävä myös hyvät aikomukset. (Baydoun ym. 2018, 6.)

Islamilaiseen kirjanpitoon liittyy useita sidosryhmiä, jotka tarvitsevat tietoa päätöksenteon avuksi. Kun organisaatiot ovat pieniä, myös sidosryhmien määrä on pieni ja vaadittu tiedon määrä on siten suhteellisen pieni. Organisaatioiden koon kasvaessa sidosryhmien määrä kasvaa ja myös tiedon kysyntä kasvaa. Sosiaalisen vastuun ja täydellisen julkaisemisen periaatteet edellyttävät, että tällaiset organisaatiot toimittavat laajempia raportteja. Eri lainkäyttöalueiden yrityslainsäädäntö vaatii erilaisia, erityisiä julkaisuvaatimuksia. Ei-islamilainen kirjanpito priorisoi sijoittajia ja velkojia muihin kirjanpitotietojen käyttäjiin nähden. Esimerkiksi Yhdysvaltain FASB:n tilinpäätöskonseptien lausunnossa todetaan, että tilinpäätöksen tarkoituksena on antaa tietoja sijoittajille, velkojille ja muille. Islamissa sitä vastoin tilinpäätöksen lopullinen tarkoitus on olla vastuussa Allahille sekä yksilön että organisaation toiminnasta. (Baydoun ym. 2018, 11–12.)

Laskentayksikön (accounting entity) käsite edellyttää, että kirjanpitäjät käsittelevät organisaatiota erillisenä kokonaisuutena omistajista ja päämiehistä. AAOIFI hyväksyi laskentayksikön käsitteen tammikuussa 1996 julkaistussa FAS 1, Islamilaisten pankkien tilinpäätöksen yleinen esittäminen ja julkaiseminen -kirjanpitostandardissa. Kirjanpitostandardi tarkoitti sitä, että omistajien ja päämiehien rajoitettu vastuu laskentayksiköstä hyväksyttiin. FAS 1-standardi vaatii tuloslaskelman, taseen, kassavirtalaskelman ja oman pääoman muutoslaskelman laatimista ja esittämistä tilinpäätöksessä. Lisäksi standardi sisältää suosituksen käyttää suoriteperusteista kirjanpitoa ensisijaisena vaihtoehtona ja käteisperusteista vaihtoehtoisena menetelmänä. Jos rahoituslaitos käyttää maksuperusteista menetelmää, on tämä selitettävä tilinpäätöksen liitetiedoissa yhdessä täsmäytyksen kanssa taloudellisen tilanteen kuvastamiseksi suoriteperusteisen järjestelmän avulla. (Baydoun ym. 2018 22, 58, 73.)

FAS 1-standardin kohdan 37 (1.37) mukaan muun muassa seuraavat varat on esitettävä taseessa tai tilinpäätöksen liitetiedoissa:

- Rahavarat
- Myyntisaamiset
- *Mudaraba*-rahoitus
- *Musharaka*-rahoitus
- Vaihto-omaisuus

- Käyttöomaisuus

AAOIFI:n julkaisemien FAS-standardien tarkoituksena on antaa ohjeet tiettyjen islamilaisten rahoitustuotteiden kirjanpitokäsittelystä tilinpäätöksen esittämisestä islamilaisille rahoituslaitoksille. Standardeja sovelletaan kaikilla lainkäyttöalueilla, jotka tarjoavat islamilaisen rahoitustoiminnan mukaisia tuotteita ja palveluja kuten Bahrainissa, Ranskassa, Indonesiassa, Jordaniassa, Etelä-Afrikassa ja Iso-Britanniassa. (AAOIFI 2012.)

Tarve islamilaisille kirjanpitostandardeille kulkee linjassa islamilaisten rahoitustuotteiden kehityksen kanssa. Uudet rahoitustuotteet edellyttävät oikeasuhteista kirjanpitokäsittelyä, varsinkin kun rahoituslaitosten on laadittava vuosikertomus. Islamilaisten rahoituslaitosten nopea kasvu 1970-luvulta lähtien on kuitenkin ohittanut kirjanpitostandardin kyvyn pysyä kehityksen vauhdissa. (Pomeranz 1997, 124.) Lisäksi rahoitustuotteiden islamisoinnissa on keskitytty rahoituslaitosten ja rahoitustuotteiden kehittämiseen pikemminkin kuin vastaavaan sääntelykehikseen (Vinnicombe 2010, 56).

Standardien tavoitteena on heijastaa islamilaisen rahoitustoiminnan käsitettä ja olemusta. Lisäksi standardien tavoitteena on yhdenmukaistaa islamilaisen rahoitusjärjestelmän kirjanpitokäytäntöjä. Tarkoituksena on parantaa islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteiden ja palvelujen käyttäjien luottamusta sekä edistää rahoitusjärjestelmän tuotteiden ja palvelujen kasvavaa kysyntää. Standardien tavoitteena on lisäksi varmistaa myös islamilaisten rahoituslaitosten taloudellisen raportoinnin lähentyminen (convergence) ja lisätä selkeyttä niiden tilinpäätöksiin. Tarkoituksena on edistää käsitystä islamilaisten rahoituslaitosten taloudellisesta tuloksesta ja parantaa taloudellisten raporttien läpinäkyvyyttä ja avoimuutta. (AAOIFI 2012.)

AAOIFI:n on otettava huomioon standardien kehittämisessä se, että kirjanpitostandardien on mahdollistettava oikea ja riittävä kuva islamilaisten rahoituslaitosten taloudellisesta tuloksesta ja asemasta. Lisäksi sen tulee ottaa huomioon islamilaisen rahoituslaitoksen erityispiirteet maailmanlaajuisen systemaattisen riskin yhteensovittamisessa. (AAOIFI 2012.)

Standardien kehittäminen on ollut ja on edelleen valtava tehtävä, joka perustuu tutkijoiden ja ammattilaisten suuriin ponnisteluihin. AAOIFI:n perustamisesta lähtien se on ponnistellut paljon valmistellessaan kirjanpitostandardeja islamilaisille rahoituslaitoksille. Standardit on vastaanotettu myönteisesti varsinkin islamilaisen pankkitoiminnan alueella. Islamilaiset rahoituslaitokset seuraavat niitä pakollisesti tai ohjeistuksena, joka perustuu keskuspankkien sääntelyvalvontaan monissa maissa ympäri maailmaa. (AAOIFI 2015, 10.)

AAOIFI on päättänyt myöhemmin julkaista sharia-laki-standardeja samalla tavalla kun se on julkaissut kirjanpitostandardeja tarjotakseen islamilaisille rahoituslaitoksille viitteitä sharia-lain noudattamiselle liiketoimissaan ja tuotteissaan sekä

yhdenmukaistamaan eri sharia-laki-valvontahallitusten (SSB) erilaisia *fatwoja*. Tästä syystä AAOIFI perusti sharia-hallituksen, joka koostuu sharia-lain oppineista, jotka ovat perehtyneet perusteellisesti islamilaisen kaupan- ja rahoitusalan oikeuskäytäntöihin, erityisesti islamilaisen pankkitoimintaan liittyviin oikeuskäytäntöihin. (AAOIFI 2015, 10–11.)

3.3 Sharia-laki-standardit

Islamilaisen rahoitusjärjestelmän kulmakivi on, ja tulee aina olemaan, sharia-lain sääntöjen ja periaatteiden noudattaminen. Nämä säännöt ja periaatteet perustuvat tunnettujen sharia-lain tutkijoiden ja juristien laajempaan kollektiiviseen päättelyyn Koraanista ja sunnasta löydetystä todisteista. Näillä todisteilla on yritetty johtaa sharia-lain päätöksiä, jotka sopivat nykypäivän todellisuuteen ja käytäntöihin. (AAOIFI 2015, 5–6.)

Tässä mielessä sharia-laki-standardeista on tullut tärkein kokoelma nykyaikaista *fiqh*-päättelyä rahoitustoimien oikeustieteen alalla (*fiqh al-Muamalat*) ympäri maailmaa. Standardit kattavat suuren määrän islamilaisia rahoitussopimuksia ja tuotteita kuten pankkitoiminnan, vakuutusten, sijoituspankkitoiminnan ja pääomamarkkinoiden sopimuksia ja tuotteita. (AAOIFI 2015, 6.)

Nämä standardit ovat saaneet laajaa suosiota kansainvälisessä islamilaisessa rahoitusjärjestelmässä, ja niitä pidetään merkittävimmin sharia-lain viittauksina islamilaiselle rahoitusjärjestelmälle ja sen eri sidosryhmille kuten lainsäädäntöelimille, sääntelyviranomaisille ja muille rahoitustoimijoille sekä ammatillisille yksiköille kuten lakiasiantoimistoille, kirjanpito- ja konsultointiyrityksille, yliopistoille, akateemisille laitoksille, tutkimuskeskuksille sekä *fatwan* antajille. (AAOIFI 2015, 6.)

Tällä hetkellä useat keskuspankit ja rahoitusviranomaiset ovat virallisesti hyväksyneet AAOIFI-standardit pakollisina tai ohjeellisina. Näitä standardeja pidetään islamilaisen rahoitusjärjestelmän merkittävimpanä tunnusmerkkinä ja yhtenä sen tärkeimmistä saavutuksista. (AAOIFI 2015, 6.)

Näiden standardien tuloksellisuus johtuu joukosta tekijöitä; ensisijaisesti perusteellisesta tieteellisestä menetelmästä, jota AAOIFI noudattaa pyrkiessään kehittämään ja julkaisemaan standardeja. Standardien kehitysprosessi suoritetaan yli kymmenessä vaiheessa aloittaen standardiluonnoksen laatimisesta. Luonnos toimitetaan asianomaiselle sharia-standardikomitealle, joka keskustelee standardista ja arvioi sen sisältöä. Keskustelun ja arvioinnin jälkeen luonnos toimitetaan sharia-hallitukselle jatkokeskusteluun, jossa se tarkistaa luonnoksen ja laatii luonnoksen perusteella lopullisen standardiluonnoksen. (AAOIFI 2015, 6–7.)

Lopullinen luonnos esitetään sitten julkisessa kuulemistilaisuudessa (yksi tai useampi). Kuulemistilaisuudessa varmistetaan se, että standardiluonnos on huolellisesti laadittu ja korkealaatuinen, ja se kattaa kaikki käytännön näkökohdat ja uudet toimintatavat,

joita alan ammattilaiset kohtaavat. Tilaisuuden jälkeen sharia-hallitus keskustelee julkisessa kuulemistilaisuudessa esitetyistä kommentteista ja huomautuksista sopiviksi katsomiensa muutosten toteuttamiseksi ja standardin hyväksymiseksi lopulta. Tässä vaiheessa standardi esitetään valmistelukomitealle, jonka vastuulla on muokata standardin teksti julkaistavaan muotoon. (AAOIFI 2015, 7.)

Näiden standardien yksi suurimmista vahvuuksista heijastuu sharia-hallituksen yhteisestä pyrkimyksestä ja ponnistelusta laatia ja hyväksyä standardeja, jotka vastaavat nykypäivän islamilaisen rahoitusjärjestelmän haasteita ja tarpeita. Sharia-hallitus koostuu sharia-lain tutkijoista ympäri maailmaa. Sen kansainvälisyydellä varmistetaan se, että standardit ovat kansainvälisiä, ja niillä on laaja maantieteellinen ulottuma eri paikkakuntien, lainkäyttöalueiden, toimintatapamallien ja tavanomaisten käytäntöjen lisäksi. (AAOIFI 2015, 7.)

Standardit ilmentävät myös tieteellisen taustan monipuoleisuutta hallituksen jäsenten keskuudessa, koska kaikki islamin lain tärkeimmät koulukunnat ovat asianmukaisesti edustettuina, ja erilaiset erikoistumiset otetaan huomioon standardin muodostamisessa. Standardeista ilmenee myös hallituksen jäsenten opillisten taustojen monipuolisuus. Erilaiset erikoistumissuunnat otetaan lisäksi huomioon hallituksen muodostamisessa kuten lakiin sekä talouteen ja rahoitukseen liittyvä konsultointi. (AAOIFI 2015, 7.)

Näissä standardeissa kiinnitetään erityistä huomiota myös klassisten *fiqh*-kokoelmien huomioimiseen kautta aikojen rahoitustoimien alalla valitsemalla käytännöllisimmät ja sopivimmat viitteet kokoelmista. Lisäksi standardit ottavat huomioon sharia-lain mukaisen rahoitussopimusten ja tuotteiden nykyaikaiset sovellukset sekä muut niihin liittyvät tärkeät yksityiskohdat. Standardeissa kiinnitetään myös erityistä huomiota yhtenäisen, kuten teknisen, oikeudellisen, kirjanpidollisen ja rahoituksellisen, terminologian käyttöön ja sen eri osien ja näkökohtien yksiselitteisyyteen. Sharia-hallituksella on velvollisuus arvioida ja tarkistaa voimassa olevat standardit huomioon ottaen islamilaisen rahoitusalan nopea kehitys ja muutokset. (AAOIFI 2015, 7.)

3.4 FAS-standardien vertailu IFRS-standardeihin

Kansainväliset ja kansalliset sääntelijät sekä standardien laatijat ovat viime aikoina pyrkineet kehittämään yhtenäisen tilinpäätösstandardien ryhmän. IASB:n julkaisemat IFRS-standardit on hyväksytty 166 hallintoalueella, ja standardit vaativat kaikkia tai suurimpaa osaa alueiden pörssiyrityksistä ja rahoituslaitoksista soveltamaan IFRS-standardien vaatimuksia tilinpäätöksen laatimisessa. (IFRS Foundation 2015.)

Ainutlaatuisen islamilaisen rahoitusjärjestelmän rahoitusinstrumenttien kirjanpitoikäisyyden suhteen tärkein haaste on kuitenkin sopiminen yhdestä maailmanlaajuisesti hyväksyttävästä taloudellisen raportoinnin standardistosta. Vuonna 2015 AOSSG julkaisi tutkimusraportin, joka laadittiin 31 maassa sijaitsevan 132 islamilaisen rahoituslaitoksen

tilinpäätöksen perusteella. Yksi tutkimuksen tavoitteista oli selvittää tilinpäätösstandardit, joita islamilaisten rahoituslaitosten on lain mukaan noudatettava. Tutkimuksessa todettiin, että 46 prosenttia islamilaisista rahoituslaitoksista soveltaa IFRS-standardeja tai IFRS-standardeja sellaisina kuin ne on määritelty tietyllä lainkäyttöalueella, kun taas noin 38 prosenttia islamilaista rahoituslaitosta sovelsi AAOIFI:n FAS-standardeja tai paikallisia kirjanpitostandardeja, jotka sovelsivat islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimiin sovellettavia erilaisia vaatimuksia. Noin 14 prosenttia rahoituslaitoksista sovelsi paikallisia kirjanpitostandardeja, jotka eivät soveltaneet islamilaisen rahoitusjärjestelmän liiketoimiin sovellettavia vaatimuksia. Loput noin 2 prosenttia rahoituslaitosta ei määritellyt tilinpäätöstietojen laatimisessa noudatettuja tilinpäätösstandardeja tai lakeja. (AOSSG 2015, 6.)

AAOIFI:n julkaisemat FAS-standardit ja IASB:n julkaisemat IFRS-standardit ovat kaksi päävaihtoehtoa, mitkä ovat kansallisten standardien laatijoiden ja sääntelyviranomaisten hyväksymiä tai ne ovat vaikuttaneet heidän harkintaansa. Tilinpäätöstietojen raportointivaatimukset lähentyvät kohti IFRS-standardeja, ja tämä saattaa aiheuttaa kriittisen ristiriidan islamilaisten rahoitusinstrumenttien kirjanpitoperiaatteissa IFRS:n ja FAS:in välillä, koska sharia-lakia ei ole huomioitu IFRS-standardeissa. (AOSSG 2015, 3–4.)

Islamilaisten rahoituslaitosten liiketoiminnan tärkein erottuvuus vastaavista länsimaisista on sharia-lain noudattaminen kaikilla liiketoiminnan osa-alueilla mukaan lukien taloudellinen raportointi. Yksi islamilaisen rahoitusjärjestelmän tärkeimmistä erottavista tekijöistä on koron maksamisen ja koron vastaanottamisen kieltö kaupallisissa asioissa. (Mauro ym. 2013, 13–15.)

Koronmaksukiellosta johtuen islamilaisten rahoitusinstrumenttien oikeudelliset rakenteet ovat perustavanlaatuisesti erilaisia kuin korkoperusteisten instrumenttien, vaikka ne voivat taloudelliselta kannalta vaikuttaa samanlaisilta (MASB 2012, 4). Täten islamilaisten rahoitusinstrumenttien oikeudellisen merkityksen ja uskottavuuden varmistamiseksi tarvitaan erilainen kirjanpitokäsittely, jotta noudatettaisiin islamilaisen maailmankatsomuksen ja sharia-lain periaatteita. Ero länsimaisten ja islamilaisten arvojen välillä taloudellisessa raportoinnissa on tiedon tarjoamisen tavoitteissa: havaittujen ja tunnistettujen tietojen muoto, miten tätä mitataan, arvostetaan, kirjataan ja välitetään sekä kenelle tiedot toimitetaan (Mohamed Ibrahim 2009).

Erot taloudellisessa raportoinnissa johtuvat myös islamilaisen rahoituslaitoksen tekemistä julkaisuista: esimerkiksi julkaisut sharia-lain noudattamisesta tai noudattamattomuudesta (MASB 2012, 7). AOSSG (2010) yksilöi kaksi keskeistä kirjanpitoperiaatetta, jotka voivat johtaa siihen, että islamilaisten rahoitusinstrumenttien IFRS-pohjainen tilinpäätösraportointi on kyseenalaista: sisältöpainotteisuus (asia ennen muotoa -periaate) ja rahan aika-arvon käsite.

IFRS-standardien keskeinen periaate on asia ennen muotoa -periaate. Periaate tarkoittaa sitä, että liiketoimi mitataan ja raportoidaan sen taloudellisen sisällön eikä oikeudellisen muodon mukaisesti. Koska islamilaiset rahoitustoiminnot perustuvat sharia-lain periaatteisiin, väitetään, että ei ole asianmukaista soveltaa tällaisiin liiketoimiin asia ennen muotoa -periaatetta. Yli 100 maassa, jotka ovat ottaneet käyttöön tai aikovat ottaa käyttöön IFRS-standardit, on käytössä hyvin erilaisia oikeusjärjestelmiä. Täten on selkeää, että IFRS-standardit eivät ole sidoksissa mihinkään tiettyyn oikeudelliseen säännöstyöhön, ja kirjanpidollinen- ja oikeudellinen viitekehys voivat toimia rinnakkain, vaikka ne olisivatkin joskus ristiriidassa. Vaikka asiaankuuluvat lailliset oikeudet tai velvollisuudet ovat tärkeitä päätettäessä siitä, miten IFRS-periaatteita sovelletaan tiettyyn liiketoimeen, paikallinen laki ei lopulta määrää kirjanpitokäsittelyä. Samalla tavalla sharia-lain periaatteet vaikuttavat, mutta eivät määrittele, islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteiden ja liiketoimien kirjanpitokäsittelyihin IFRS-standardien mukaisesti. Täten sharia-lain mukaisen rahoituksellisen toiminnan oikeudellinen perusta ei millään tavalla poissulje IFRS-standardien soveltamista. (PWC 2010, 8.)

IFRS-standardeihin sisällytetty toinen keskeinen käsite on rahan aika-arvo tai nykyisten nettonykyarvojen käyttö. Koska rahan aika-arvo ja diskonttaus lasketaan yleensä korkojen perusteella, ne näyttävät olevan ristiriidassa korkomaksukiellon (*riba*) kanssa sharia-lain mukaan. Tätä asiaa pidetään erityisen ongelmallisena, koska rahan nykyarvo ja aika-arvo ovat perustavanlaatuisia monille rahoitusinstrumenteja koskeville IFRS-vaatimuksille. Esimerkiksi IFRS 9, Rahoitusinstrumentit -standardi edellyttää, että rahoitusvarat, jotka on luokiteltu lainaksi tai eräpäivään asti pidetylle omaisuudelle, tulisi diskontata sen efektiivisellä korolla ottaen huomioon kaikki palkkiot, alennukset ja/tai pree-miot. Islamilainen pankkitoiminta näyttää kuitenkin nykyisessä muodossaan hyväksyvän sen, että tulevat maksut ovat nykyisiä maksuja korkeammat, jotta otetaan huomioon sallittu (*halal*) kaupankäynti tai myyntivoitot *murabaha*-sopimuksen tapauksessa. (PWC 2010, 8.)

AAOIFI (2020) havaitsi ulkoiseen laskentatoimeen liittyvissä tavoitteissaan joukon eroja länsimaisen rahoituslaitoksen ja islamilaisen rahoituslaitoksen tavoitteiden välillä. AAOIFI:n mukaan islamilaisen rahoituslaitoksen perusta ei salli erottelua ajallisista ja uskonnollisista asioista; siten uskonnolliset päätökset koskevat kaikkia pankkitoiminnan osa-alueita. AAOIFI:n mielestä islamilaitosten kanssa tekemisissä olevat henkilöt ovat ensinnäkin osallisena/vastuussa tottelemaan ja tyydyttämään Luojaansa – Allahia – sekä taloudellisissa että muissa asioissa, mikä johtaa erilaisiin tietojen tarvitsemiseen kuin mitä länsimaisilla pankeilla on. AAOIFI on huomauttanut lisäksi, että islamilaisen rahoituslaitoksen ja sen asiakkaiden suhde on huomattavasti erilainen kuin länsimaisen rahoituslaitoksen. Myös islamilaitosten pankkien toiminnot ovat erilaisia.

4 MURABAHA-SOPIMUKSEN KIRJANPIDOLLINEN KÄSITTELY

4.1 *Murabaha*-sopimuksen rakenne

PWC (2010, 21) määrittelee *murabaha*-sopimuksen olevan rahoitusmuoto, jota käytetään usein omaisuuserien ostojen tai kulutuslainojen rahoittamiseen. Pankki ostaa omaisuuserän ja myy sen asiakkaalleen korkeammalla hinnalla osamaksukauppaa muistuttavalla järjestelyllä. Korko, jonka asiakas tavallisesti maksaisi tavanomaisessa lainajärjestelyssä, ja joka muodostaisi pankin voiton, korvataan osto- ja myyntihinnan erotuksella.

Murabaha-sopimuksessa myyjän on ilmoitettava ostajalle kustannukset, jotka ovat aiheutuneet omaisuuserän hankkimisesta. Ostajalla on täten oikeus neuvotella voittomarginaalista, jolla omaisuuserän myynti lopulta toteutetaan. Sopimuksen alkuvaiheessa myyjä ostaa omaisuuserän kolmannelta osapuolelta tietyin kustannuksin. Omaisuuserän hankinnan jälkeen myyjä yrittää myydä omaisuuserää ostajalle kustannuksella, johon on lisätty voittomarginaali. Jos tämä myynti toteutetaan *murabaha*-sopimuksella, myyjän on ilmoitettava omaisuuserän hankinnasta koituneet kustannukset. Jos myyjä ei paljasta kustannuksia, myynti perustuu eri sopimustyyppiin, jota ei käsitellä tässä tutkimuksessa. (Hayat & Kureshi 2015, 23–24.)

Murabaha-sopimuksessa omaisuus voidaan ostaa kertamaksulla tai osamaksukaupalla. Ostaja maksaa omaisuuden koko hinnan, minkä jälkeen omaisuuserä toimitetaan ostajalle, tai ostaja voi maksaa kauppahinnan erissä tai kertamaksulla tulevaisuudessa. Osamaksukauppahinta on korkeampi kuin kertamaksuhinta. Lisäksi sharia-laki hyväksyy sen, että osamaksukauppahinta on korkeampi kuin kertamaksuhinta. (Hayat & Kureshi 2015, 24–25.)

Vaikka *murabaha*-sopimus voidaan toteuttaa kertamaksulla, on kuitenkin rahoituslaitosten yleisin käytäntö hyödyntää osamaksukauppaa muistuttavaa takaisinmaksutapaa. AAOIFI määrittelee *murabaha*-sopimuksen tavaroiden myynniksi hankintamenoon lisätynä sovitulla voiton lisäyksellä FAS 28, *Murabaha*-sopimuksella ja muu osamaksulla myynti -standardissa (*Murabaha and Other Deferred Payment Sale*). Standardi sisältää *murabaha*-sopimuksen ominaisuudet, olosuhteet ja tyypit. AAOIFI tunnustaa kaksi *murabaha*-sopimustyyppiä FAS 28-standardissa:

1. *murabaha*, jossa islamilainen pankki myy hyödykkeitä halukkaille ostajille, ja
2. *murabaha* ostotilaaajalle, jossa islamilainen rahoituslaitos hankkii omaisuuden ostotilaaajalle tämän eritelmien ja laatuvaatimusten perusteella ja lopulta myy omaisuuden tilaajalle.

Jälkimmäinen järjestely on ylivoimaisesti yleisempi nykyaikaisissa islamilaisessa rahoitus- ja pankkikäytännöissä. Ostotilausta koskevassa *murabaha*-sopimuksessa osapuolet neuvottelevat ja lupaavat toisilleen toteutettavan sopimuksen, jonka mukaan tilaaja pyytää ostajaa ostamaan omaisuuden. Tällöin ostaja on omaisuuden oikeudellinen haltija. Tilaja lupaa ostajalle ostaa omaisuuden tältä ja antaa tilatulle omaisuudelle kauppahinnan lisäksi ennalta määritetyn voiton. Osapuolet vievät kaupan loppuun, kun omaisuus siirtyy ostajalta tilaajalle. (FAS 28g–h.) *Murabaha*-sopimuksessa määritellyn omaisuuden myyntihintaa ei voida muuttaa, kun hinnasta on sovittu rahoituslaitoksen ja asiakkaan välillä (ISRA 2012).

4.2 *Murabaha*-sopimuksesta syntyvä rahoitustapahtuma FAS- ja IFRS-standardien mukaan

FAS 28 käsittelee tuloja, kuluja, voittoja tai tappioita ja saamia, jotka syntyvät *murabaha*-sopimuksesta. Jos järjestelyä käsitellään IFRS-pohjaisessa raportoinnissa kaupankäyntijärjestelyinä, ovat asiaankuuluvat standardit:

- IAS 2, Vaihto-omaisuus -standardin mukaisesti *murabaha*-sopimuksesta syntyvän vaihto-omaisuuserien kirjaaminen
- IFRS 9, Rahoitusinstrumentit -standardin mukaisesti *murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen/rahoitusvaran arvostaminen ja kirjaaminen, ja
- IFRS 15, Myyntituotot asiakassopimuksista -standardin mukaisesti *murabaha*-sopimuksesta syntyvän myynnin tuottojen ja voittojen kirjaaminen

Täten IFRS:n mukaan *murabaha*-sopimukseen perustuvien islamilaisien rahoitustransaktioiden sisältöä on tutkittava sen määrittämiseksi, onko kyseessä rahoitus- vai kaupankäyntijärjestely. Samaan aikaan AAOIFI:n mukaan *murabaha*-sopimukseen liittyvä erityinen, erillinen kirjanpitostandardi.

4.2.1 *Murabaha*-sopimuksesta syntyvän vaihto-omaisuuden alkuperäinen kirjaaminen

FAS 28-standardin kohta 2 perusteella *murabaha*-sopimuksessa määritelty vaihto-omaisuus kirjataan alkuperäiseen hankintamenoon hankintahetkellä. Alkuperäinen hankintameno kirjataan omaisuuserän hankintamenoon tai hankintamenoon ja muihin välittömiin menoihin, jotka aiheutuvat rahoituslaitokselle omaisuuden hankkimisesta: esimerkiksi tullit ja muut ostoverot, kuljetus- ja lastauskulut, vakuutukset ja muut vastaavat kulut. AAOIFI ei ole huomionnut sitä, minkä tyyppisiä yleiskustannuksia sisällytetään tai ei sisällytetä *murabaha*-sopimuksessa määritellyn omaisuuden hankintamenoon.

IFRS-standardien mukaan *murabaha*-sopimuksessa määritelty omaisuus täyttää kuitenkin vaihto-omaisuuden määritelmän kuten IAS 2, Vaihto-omaisuus -standardin kohdassa 6 ja 8 säädetään, koska *murabaha*-sopimuksessa määritelty vaihto-omaisuus pidetään myytävänä islamilaisen rahoituslaitoksen tavanomaisessa liiketoiminnassa. IAS 2.10 määrittelee seuraavasti mitä vaihto-omaisuuden hankintahintaan on sisällytettävä: ”Hankintamenoon sisällytetään kaikki osto- ja valmistusmenot sekä muut menot, jotka ovat aiheutuneet vaihto-omaisuuden saattamisesta nykyiseen tilaan ja sijaintiin.” Lisäksi IAS 2:n mukaan valuuttakurssieroja ei enää saa sisällyttää hankintamenoon. Vaihto-omaisuuden hankintameno voi vain poikkeustapauksissa sisältää vieraan pääoman menoja. IAS 2:ssä täsmennetään myös kustannustyyppejä, jotka voidaan sisällyttää vaihto-omaisuuden hankintamenoon ja kustannuksia, joita ei voida sisällyttää. *Murabaha*-sopimuksessa määritetyn vaihto-omaisuuden hankintahetken kirjaaminen on havainnollistettu kuvassa 6 (luvut kuvitteellisia). Tässä ja muissa seuraavissa laskelmissa ei ole huomioitu mahdollisia vero- tai muita kirjauksia.

FAS		IFRS					
<u>Omaisuserän hankinta toimittajalta</u>		<u>Omaisuserän hankinta toimittajalta</u>					
Dr Vaihto-omaisuus	690 000	Dr Vaihto-omaisuus	690 000				
<i>murabaha</i> -sopimuksesta		<i>murabaha</i> -sopimuksesta					
Cr Kassa	690 000	Cr Kassa	690 000				
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">Vaihto-omaisuus</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">690 000</td> </tr> </table>		Vaihto-omaisuus	690 000	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">Vaihto-omaisuus</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">690 000</td> </tr> </table>		Vaihto-omaisuus	690 000
Vaihto-omaisuus							
690 000							
Vaihto-omaisuus							
690 000							
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">Kassa</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">690 000</td> </tr> </table>		Kassa	690 000	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">Kassa</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">690 000</td> </tr> </table>		Kassa	690 000
Kassa							
690 000							
Kassa							
690 000							

Kuva 6 *Murabaha*-sopimuksessa määritetyn vaihto-omaisuuden hankintahetken kirjaukset FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti

Analyysistä ilmenee, että kahden standardinasettajan välillä ei ole selvää eroa *murabaha*-sopimuksessa määritellyn omaisuuden arvostusperusteissa hankintahetken kirjaamisen yhteydessä. *Murabaha*-sopimuksesta syntyvän vaihto-omaisuuden tasearvo on sama molempien standardien mukaisesti.

4.2.2 *Murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen/rahoitusvaran alkuperäinen kirjaaminen ja myöhempi arvostaminen

FAS 28.8–10 kohdassa määritetään, että myyjän (tässä tapauksessa rahoituslaitoksen) on kirjattava saamiset ja tuotot tilinpäätöksessään, kun varastot myydään *murabaha*-sopimuksen mukaisesti. Lyhyt- tai pitkäaikaiset saamiset kirjataan nimellisarvoon hankintahetkellä, koska se on *murabaha*-sopimuksessa määritellyn omaisuuden myyntihinta ja edustaa islamilaisen rahoituslaitoksen saatavaa asiakkaalta. Nimellisarvo on määritelty FAS 28.9 seuraavasti: nimellisarvo on arvioitu myyntihinta tavanomaisessa liiketoiminnassa, mistä on vähennetty arvioidut valmistuskustannukset ja kustannukset, jotka ovat välttämättömiä myynnin toteuttamiseksi.

FAS 28.15–17 edellyttää, että *murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen/rahoitusvaran alkuperäisen kirjaamisen jälkeen bruttosaaminen on kirjattava sen jäljellä olevaan määrään vähennettynä mahdollisilla luottotappioilla. Jäljellä oleva lainamäärä edustaa saamisten bruttomäärää vähennettynä takaisinperintämaksuilla tai muilla oikaisuilla mukaan lukien mahdolliset alennukset ja hyvitykset. Luottotappioiden eli varausten vähennys on käsiteltävä asiaankuuluvan FAS-standardin (FAS 30, Arvonalentuminen, luottotappiot ja työvastuusitoumukset -standardi) mukaisesti.

IFRS-pohjaisessa raportoinnissa pitkäaikaisten rahoitusvarojen alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä määritetty määrä tulee luokitella IFRS 9-standardin kappaleiden 4.1.1–4.1.5 mukaisesti ja arvostettava kappaleiden 5.1.1–5.1.3 mukaisesti. Kappaleen 5.1.1 mukaan ”...yhteisön on alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä arvostettava rahoitusvaroihin kuuluva erä...käypään arvoon, ja jos kyseessä on muu kuin käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattava rahoitusvaroihin kuuluva erä...siihen lisätään tai siitä vähennetään rahoitusvaroihin kuuluvan erän...hankkimisesta...välittömästi johtuvat transaktiomenot.”

IFRS 9-standardin kappaleen 4.1.1 mukaan ”...yhteisön on luokiteltava rahoitusvara jaksotettuun hankintamenuun, käypään arvoon muiden laajan tuloksen erien kautta tai käypään arvoon tulosvaikutteisesti myöhemmin arvostettaviksi...” ottaen huomioon yhteisön liiketoimintamalli rahoitusvarojen hallinnoinnissa ja rahoitusvaroihin kuuluvan erän sopimukseen perustuvat rahavirtaominaisuudet. Kappaleiden 4.1.2 – 4.1.5 välillä on selkeää, että *murabaha*-sopimuksesta syntyvä rahoitusvara täyttää kappaleessa 4.1.2 määritetyt molemmat ehdot, jolloin rahoitusvara tulee arvostaa myöhemmin jaksotettuun hankintamenuun. Ehdot ovat:

- a) ”rahoitusvaroihin kuuluvaa erää pidetään hallussa sellaisen liiketoimintamallin mukaisesti, jonka tavoitteena on rahoitusvarojen hallussapito sopimukseen perustuvien rahavirtojen keräämiseksi ja

- b) rahoitusvaroihin kuuluvan erän sopimusehdoissa määrätään tiettyinä ajankohdina toteutuvista rahavirroista, jotka ovat yksinomaan pääoman ja jäljellä olevan pääomamäärän koron maksua.”

IFRS 9.5.2 määrittää, että saatavan alkuperäisen kirjaamisen jälkeen se on arvostettava jaksotettuun hankintamenuon, käypään arvoon muiden laajan tuloksen erien kautta tai käypään arvoon tulosvaikutteisesti kappaleiden 4.1.1.–4.1.5. mukaisesti. Arvostamisesta jaksotettuun hankintamenuon määritetään kappaleessa 5.4., ja kappaleessa 5.4.1. määritetään korkotuottojen laskemisesta efektiivisen koron menetelmää hyödyntäen. Kappaleessa määritetään seuraavasti: ”Korkotuottojen laskemiseen on käytettävä efektiivisen koron menetelmää. Ne on laskettava soveltamalla efektiivistä korkoa rahoitusvaroihin kuuluvan erän bruttomääräiseen kirjanpitoarvoon...”.

Lisäksi kappaleessa 5.2.2. mainitaan, mitä arvon alentumisvaatimuksia sen tulee huomioida niihin saataviin, jotka arvostetaan jaksotettuun hankintamenuon. Arvon alentumisesta määrätään kappaleessa 5.5, ja siinä määrätään, että odotettavissa olevia luottotappioita varten tappiota koskeva vähennyserä on kirjattava siitä omaisuuserästä, johon se kuuluu. Kappaleessa 5.5.3 mainitaan seuraavasti: ”...yhteisön on jokaisena raportointipäivänä arvostettava rahoitusinstrumentin tappiota koskeva vähennyserä määrään, joka vastaa koko voimassaoloajalta odotettavissa olevia luottotappioita, jos kyseiseen rahoitusinstrumenttiin liittyvä luottoriski on lisääntynyt alkuperäisen kirjaamisen jälkeen merkittävästi”.

FAS- ja IFRS-pohjaisessa raportoinnissa ei ole eroa saamisen/rahoitusvaran alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä eikä huomattavaa eroa saamisen/rahoitusvaran myöhemmässä arvostamisessa – kuitenkin FAS:n käyttämä termi ”bruttosaaminen”, voi aiheuttaa sekaannusta tarkoitetaanko sillä esimerkiksi jaksotettua hankintamenua vai käypää arvoa muiden laajan tuloksen erien kautta. Molemmat standardit huomioivat luottotappiot saamisen arvostamisessa, mutta FAS 28-standardi ei itsessään kerro milloin tai miltä aikaväliltä luottotappiot tulee vähentää saamisen arvosta. IFRS 9-standardi mainitsee arvon alentumiskappaleessaan termin ”luottoriski”, jota mitataan siihen kuuluvalla luottoriskimallilla (ECL-model eli *Expected Credit Loss-model*).

IFRS-perusteisessa raportoinnissa saatavan arvostaminen jaksotettuun hankintamenuon saattaa aiheuttaa vakavan rikkeen sharia-lain näkökulmasta. Jaksotettuun hankintamenuon arvostetut rahoitusvarat tulee laskea kappaleen 5.4.1. mukaisesti hyödyntäen efektiivisen koron menetelmää, ja koska sharia-laki kieltää koronmaksun, voi tämä aiheuttaa suuriakin ongelmia rahoitusvaran arvostamisessa islamilaisille rahoituslaitoksille, jotka noudattavat IFRS-standardeja.

Pitkäaikaisten *murabaha*-saamisten/rahoitusvarojen mittaaminen ja kirjaaminen hankintahetkellä on erilainen IFRS:n ja FAS:n välillä, koska IFRS mittaa kirjanpitoarvoa

pelkästään sopimuksesta syntyvien taloudellisten seurausten perusteella, kun taas FAS ottaa huomioon tulojen ja saamisten/rahoitusvarojen määrittämisessä myös sharia-lain. AAOIFI:n tilinpäätösvaatimus on kuitenkin suunniteltu siten, että IFRS:n ja FAS:n välillä ei ole eroa rahoituslaitoksen taloudelliseen asemaan kohdistuvien nettovaikutusten suhteen. Saatavien/rahoitusvarojen arvoissa ei ole eroa lyhyellä aikavälillä, koska molempien raportointistandardien mukainen saatavien/rahoitusvarojen määrä arvostetaan nimellisarvoonsa eli sitä ei ole diskontattu. Saatavien/rahoitusvarojen arvoissa ei ole eroa pitkälläkään aikavälillä, koska AAOIFI-perusteisessa raportoinnissa saatavan/rahoitusvaran jaksotettu voitto (deferred profit) vähennetään sen nimellisarvosta, minkä nettoarvo hankintahetken kirjaamisen yhteydessä on yhtä suuri kuin saamisten/rahoitusvarojen nykyarvo IFRS-perusteisessa raportoinnissa (kuva 7).

FAS 28.23 määrittää *murabaha*-sopimuksesta syntyvän jaksotetun voiton seuraavasti: *Murabaha*-sopimuksesta syntyvä voitto eli tulojen ja myyntikustannusten erotus on jaksotettava laskennallinen voitto -tilin kautta. Kuitenkin, jos myytyjen tavaroiden vastaava käteismyyntihinta on korkeampi kuin myyntikustannukset, ei käteismyyntihinnan ja myyntikustannusten välistä erotusta (voittoa) pidä jaksottaa. Laskennallinen voitto on esitettävä vastaavien saamisten vastaeränä.

4.2.3 *Murabaha*-sopimuksessa määritellyn vaihto-omaisuuden myöhempi arvostaminen, jos ostajalla ei ole velvollisuutta täyttää lupausta

AAOIFI on soveltanut taloudellisten seurausten käsitettä määritellessään kirjanpidollista käsittelyä *murabaha*-sopimuksessa määritellylle omaisuudelle, jota islamilainen rahoituslaitos pitää hallussaan tarkoituksenaan myydä omaisuus ostajalle, joka ei ole velvollinen täyttämään ostolupausta (FAS 28.13).

Tällöin *murabaha*-sopimuksessa määritellyn omaisuuden kirjanpitoarvoa on oikaistava alaskirjauksella nettorealisointiarvoon (jos alempi kuin hankintahinta), jos on viitteitä kustannusten palautumattomuudesta. Vastaava alaskirjauksen vaikutus on kirjattava sillä tilikaudella, jolla vaikutus havaitaan (FAS 28.13). AAOIFI määrittelee nettorealisointiarvon rahamääräksi, joka olisi realisoitunut omaisuuden myynnistä myyntihetkellä. Realisoitunut myyntihinta on arvioitu myyntihinta tavanomaisessa liiketoiminnassa vähennettynä arvioiduilla valmistumiskustannuksilla ja arvioiduilla kustannuksilla, jotka ovat tarpeen myynnin suorittamiseksi. (FAS 28.4j.)

IFRS-pohjaisessa raportoinnissa IAS 2.9 määritetään, että ”vaihto-omaisuus on arvostettava hankintamenoon tai nettorealisointiarvoon sen mukaan, kumpi niistä on alempi.” IAS 2.6-7 nettorealisointiarvo määritetään seuraavasti: ”Nettorealisointiarvo on tavanomaisessa liiketoiminnassa saatava arvioitu myyntihinta, josta on vähennetty arvioidut

valmiiksi saattamisesta johtuvat menot sekä arvioidut myynnin toteuttamiseksi välttämättömät menot. Nettorealisointiarvo viittaa siihen nettorahamäärään, jonka yhteisö odottaa saavansa myydessään vaihto-omaisuuden tavanomaisessa liiketoiminnassa. Käypä arvo kuvastaa hintaa, johon tavanmukainen liiketoimi saman vaihto-omaisuuden myymiseksi toteutuisi markkinaosapuolten välillä arvostuspäivänä kyseisen vaihto-omaisuuden pääasiallisella (tai suotuisammalla) markkinoilla.” Vaihto-omaisuus kirjataan kuluksi IAS 2.34 määritetyllä tavalla: ”Kun vaihto-omaisuus myydään, sen kirjanpitoarvoa vastaava määrä on kirjattava kuluksi sillä kaudella, jolla vastaava tuotto kirjataan. Kulukirjaukset, joilla kirjanpitoarvoa pienennetään nettorealisointiarvoa vastaavaksi, sekä kaikki vaihto-omaisuutta koskevista menetyksistä johtuvat kulukirjaukset on tehtävä sillä kaudella, jonka aikana arvo on alentunut tai menetys syntynyt. Nettorealisointiarvon noususta johtuvat kulukirjausten peruutukset on merkittävä vaihto-omaisuuden kuluksi kirjatun määrän vähennykseksi sillä kaudella, jonka aikana muutos on tapahtunut.”

Kahden standardin asettajan välillä ei ole huomattavaa eroa paitsi, että FAS 28-standardista puuttuu selvennys lukuisista seikoista, jotka saattavat sallia erilaiset tulkinnat ja täten johtaa erilaisiin kirjanpidollisiin käytäntöihin. AAOIFI ei ole esimerkiksi tarkennut sitä, kuinka aikaisemman arvonalennuksen peruuttaminen tapahtuisi. Nettorealisointiarvon kulukirjauksen peruuttamisesta säädetään IAS 2.33:ssa. Lisäksi AAOIFI ei ole selkeästi määritellyt, onko arvonalentumisvaraus vähennettävä omaisuuserän kirjanpitoarvosta vai kirjattava se erilliseksi velkaeräksi, vaikka ensin mainittu on normi IFRS-pohjaisessa raportoinnissa. FAS 28.4j käyttää lisäksi vaihto-omaisuuden nettorealisointin määrittämisessä termiä ”myyntihetkellä”, kun taas IAS 2.6–7 käyttää termiä ”arvostuspäivänä”. Tämä saattaa myös aiheuttaa pientä eroa vaihto-omaisuuden nettorealisointiarvossa. Toisin kuin IAS 2, FAS 28-standardissa esitetään vain kapea määritelmä vaihto-omaisuuden nettorealisointiarvon määrittämiseksi, mikä ei välttämättä sovi monimutkaisiin tai epätavallisiin liiketapahtumiin.

4.2.4 *Murabaha*-sopimuksessa määritellyn vaihto-omaisuuden myöhempi arvostaminen, jos ostajalla on velvollisuus täyttää lupaus

FAS 28.12 edellyttää, että *murabaha*-sopimuksessa määritelty omaisuus, jota pidetään myytävänä ostajalle, ja joka on velvollinen täyttämään ostolupauksena ja ostamaan omaisuuden hinnalla, joka on yhtä suuri tai suurempi kuin kirjanpitoarvo, on arvostettava alkuperäiseen hankintamenoon riippumatta mahdollisista käyvän arvon muutoksista. Vaatimuksena on se, että omaisuuden arvon laskiessa kirjanpitoarvon on heijastettava varojen arvon laskua tilikauden lopussa. AAOIFI:n määräys perustuu taloudellisiin seurauksiin kuten edellisessä osassa, jossa ostajalla ei ollut velvollisuutta täyttää lupausta.

Kuten aikaisemmin todettiin, IAS 2 vaatii, että vaihto-omaisuus kirjataan hankintameno- tai nettorealisointiarvoon sen mukaan kumpi niistä on alempi, ja vaihto-omaisuuden nettorealisointiarvo lasketaan perustuen sen odotettuun myyntihintaan vähennettynä myynti- ja muilla kustannuksilla arvostuspäivänä. Mutta jos vaihto-omaisuuden käyttötarkoitus on olla esimerkiksi sitova (ei mahdollista purkaa sopimusta) myynti- tai palvelusopimus, tulee tällöin näiden sopimusten toteuttamista varten pidettävän vaihto-omaisuuden nettorealisointiarvon perustua sopimushintaan. Täten näiden kahden standardinasettajan välillä ei ole mitään selvää eroa, koska sopimushinta sitovassa *murabaha*-sopimuksen myynnissä on korkeampi kuin sen kustannukset.

4.2.5 *Murabaha*-sopimuksessa määritellyn vaihto-omaisuuden ja saamisen/rahoitusvaran myyntihetki

FAS 28.18 mukaisesti *murabaha*-sopimuksessa määritelty vaihto-omaisuus ja/tai saaminen tulee kirjata pois taseesta silloin, kun kyseisestä omaisuuserästä ei oleteta koituvan enää taloudellista hyötyä rahoitusinstituutiolle. FAS 28.19 listaa kolme tapahtumaa, jolloin vaihto-omaisuus tulee kirjata pois taseesta. Ensimmäinen näistä tapahtumista on se hetki, kun rahoitusinstituutio siirtää vaihto-omaisuuden hallinnan ostajalle myynnin seurauksena. Toinen vaihto-omaisuuden taseesta pois kirjaamiseen johtava tapahtuma on, jos rahoitusinstituutio menettää vaihto-omaisuuden hallinnan esimerkiksi fyysisen vahingon tai varkauden takia, ja kolmas tapahtuma on, jos vaihto-omaisuus menettää kykynsä tuottaa tulevia taloudellisia hyötyjä esimerkiksi vaihto-omaisuuden teknisen vanhentumisen tai oikeudellisten rajoitusten takia.

Standardi ei kuitenkaan selvennä tarkemmin sitä, missä vaiheessa myynti on tapahtunut kuten esimerkiksi onko myynti tapahtunut silloin, kun myyntisopimus on allekirjoitettu vai silloin, kun vaihto-omaisuus on toimitettu asiakkaalle. Tämä voi johtaa merkittävään sekaannukseen kirjanpitoikäytännössä ja johtaa raportointiyhteisöjen väliseen taloudellisen raportoinnin epäsuhtaan *murabaha*-sopimuksen myynnin kirjaamiseksi.

Kuten vaihto-omaisuudenkin taseesta pois kirjaaminen, tulee *murabaha*-sopimuksesta syntyvä saaminenkin kirjata pois taseesta silloin, kun kyseisestä omaisuuserästä ei oleteta koituvan enää taloudellista hyötyä rahoitusinstituutiolle. FAS 28.20 listaa kolme tapahtumaa, jolloin saaminen tulee kirjata pois taseesta. Ensimmäinen näistä tapahtumista on se hetki, kun asiakas on maksanut saamisen kokonaisuudessaan. Toinen saamisen taseesta pois kirjaamiseen johtava tapahtuma on, jos rahoitusinstituutio ei voi periä kirjanpitoarvoa takaisin asiakkaan maksukyvyttömyyden vuoksi, ja kolmas tapahtuma on, jos rahoituslaitos on päättänyt luopua oikeudestaan alaskirjaamalla saamisen tai kohdellut saamista lahjana, joka on vapaaehtoisesti lahjoitettu asiakkaalle.

IFRS 15, Myyntituotot asiakassopimuksista -standardi sisältää laajan määritelmän tavaroiden ja palvelujen myyntituoton kirjaamisesta. IFRS 15.31 määrittää myyntituoton kirjaamisesta seuraavasti: ”Yhteisön on kirjattava myyntituotto, kun (tai sitä mukaa kuin) se täyttää suoritevelvoitteen luovuttamalla luvatus tavarahan tai palvelun (ts. siirtämällä omaisuuserän) asiakkaalle. Omaisuuserä siirretään, kun (tai sitä mukaa kuin) asiakas saa siihen määräysvallan.” Lisäksi kohdassa 32 määritetään suoritevelvoitteen suorittaminen ajan kuluessa vai yhtenä ajankohtana seuraavasti: ”Yhteisön on sopimuksen syntymisajankohtana määritettävä jokaisen kappaleiden 22-30 mukaisesti yksilöidyn suoritevelvoitteen osalta, täyttääkö se suoritevelvoitteen ajan kuluessa (kappaleiden 35-37 mukaisesti) vai täyttääkö se suoritusvelvoitteen yhtenä ajankohtana (kappaleen 38 mukaisesti)...”. Tällä on merkitystä siihen, kirjataanko myyntituotto ajan kuluessa vai yhtenä ajankohtana.

Sopimuksen myyntihetki sharia-lain näkökulmasta ja perinteisestä näkökulmasta ei välttämättä ole sama. Siksi sopimuksen myyntihetken tunnistaminen sharia-lain näkökulmasta on tärkeä taloudellisen raportoinnin kysymys islamilaisille rahoituslaitoksille etenkin *murabaha*-sopimuksen myynnin tunnistamisessa. FAS 28 on tulkinnanvaraisempi kuin IFRS 15, koska *murabaha*-sopimuksen myyntihetkestä ei ole selvennystä. Tulkinnanvaraisuus voi täten johtaa erilaisiin myyntihetken tunnistamiskäytäntöihin FAS-pohjaisessa raportoinnissa.

4.2.6 *Murabaha*-sopimuksesta syntyvän myyntivoiton kirjaaminen

Jos *murabaha*-sopimuksen myynti tapahtuu käteisellä tai luotolla, joka ei ylitä kuluva tilikautta, niin sopimuksen myynnistä syntyvä voitto kirjataan sopimuksen tekohetkellä (FAS 28.27). Jos luottoaika ylittää nykyisen tilikauden, voitto kirjataan laskennalliseksi voitoksi ja vähennetään *murabaha*-sopimuksesta syntyvällä saamisella (FAS 28.26). FAS 28 sallii yhden menetelmän laskennallisen voiton realisoimiseksi tuloslaskelmassa: sopimuksesta syntyvän voiton suhteellinen jaksottaminen luottojaksoille riippumatta rahoituslaitoksen vastaanottamien maksuerien suuruudesta. Tämä on määritelty FAS 28.BC14:ssa.

IFRS-perusteisessa raportoinnissa voitto kirjataan kuitenkin myyntihetkellä, jos myynti tapahtuu käteisellä tai jos luottoaika on lyhytaikainen. Suoritevelvoitteen arvos-tamisesta määritetään seuraavasti (IFRS 15.46): ”Kun (tai sitä mukaa kuin) suoritevelvoite täyttyy, yhteisön on tuloutettava kyseiselle suoritevelvoitteelle kohdistettu transaktiohinnan määrä.” Jos sopimuksen luottoaika on kuitenkin pitkäaikainen, katsotaan, että sopimukseen sisältyy merkittävä rahoituskomponentti. Luottoa pidetään siis rahoitusjärjestelynä, eikä voittoa kirjata myyntihetkellä, koska nykyarvoon diskontatut saamiset

vastaavat omaisuuserän hankintamenoa ts. islamilaisen rahoituslaitoksen nykyisen arvon rahoituksen määrä. IFRS 15.60 mukaan tuotot määritetään tällöin seuraavasti: ”Transaktiohintaa määrittäessään yhteisön on oikaistava luvattua vastikemäärää rahan aika-arvon vaikutuksilla, jos sopimusosapuolten (ekplisiittisesti tai implisiittisesti) sopimien maksujen ajankohdat ovat sellaiset, että asiakas tai yhteisö saa merkittävän rahoitushyödyn liittyen tavaroiden tai palvelujen luovuttamiseen asiakkaalle. Näissä olosuhteissa sopimukseen sisältyy merkittävä rahoituskomponentti.” Vastikemäärän oikaisusta säädetään IFRS 15.61 seuraavasti: ”Kun luvattua vastikemäärää oikaistaan...tavoitteena on, että yhteisön myyntituottona kirjaama määrä kuvastaa hintaa...jos se olisi maksanut...käteisellä, kun (tai sitä mukaa kuin) ne luovutetaan asiakkaalle (ts. käteismyyntihinta).”

IASB täsmentää vielä IFRS 15-standardin luvussa 61 siitä, mitkä kaikki merkitykselliset seikat ja olosuhteet yhteisön tulee ottaa huomioon arvioidessaan sisältyykö sopimukseen rahoituskomponenttia ja onko se merkittävä ottamalla huomioon seuraavat seikat:

- a) ”luvatun vastikkeen ja luvattujen tavaroiden tai palvelujen käteismyyntihinnan välinen ero, jos sellaista on; ja
- b) seuraavien seikkojen yhteisvaikutus:
 - i. sen ajanjakson odotettu pituus, joka kuluu siitä, kun yhteisö luovuttaa luvatut tavarat tai palvelut asiakkaalle, siihen, kun asiakas maksaa näistä tavaroista tai palveluista
 - ii. vallitsevat korkokannat relevanteilla markkinoilla”

Kohdan b), alakohta i:ssä mainittu ”sen ajanjakson odotettu pituus” on määrätty seuraavasti (IFRS 15.63): ”... yhteisön ei tarvitse oikaista luvattua vastikemäärää...jos yhteisö odottaa sopimuksen syntymisajankohtana, että aika, joka kuluu siitä, kun yhteisö luovuttaa luvatun tavarat tai palvelun asiakkaalle, siihen, kun asiakas maksaa kyseisestä tavarasta tai palvelusta, on enintään yhden vuoden pituinen.”

Jos yhteisön on oikaistava luvattua vastikemäärää, tulee vastikkeen diskontatun arvon ja nimellisarvon välinen ero kirjata myöhemmin tuloslaskelmaan tulosvaikutteisesti *murabaha*-sopimuksesta syntyneiden saamisten poistojen ja diskonttausprosessien purkamisen kautta (IFRS 15.60–65; IFRS 9.511 ja B511). *Murabaha*-sopimuksen myynnistä koituvat kirjaukset ovat havainnollistettu kuvassa 7. Kuvaan 7 on jätetty kuvan 6 kirjaukset näkyviin, jotta *murabaha*-sopimuksessa määritetyn omaisuuserän kirjaukset näkyvät kokonaisuudessaan. Laskelman luvut ovat kuvitteellisia, ja seuraavia tekijöitä on hyödynnetty laskelmassa: laina-aika 25 vuotta ja vuosittainen korkoprosentti 5,7 %.

FAS

Omaisuserän myynti asiakkaalle

Dr Myyntisaaminen murabaha - sopimuksesta	1 296 003
Cr Liikevaihto	1 296 003
Dr Hankinnan ja valmistuksen kulut	690 000
Cr Vaihto-omaisuus murabaha - sopimuksesta	690 000

Dr Laskennallinen voitto = Liikevaihto - Hankinnan ja valmistuksen kulut = 606 003

Vaihto-omaisuus	Hankinnan ja valmistuksen kulut
690 000	690 000
690 000	
Kassa	Myyntisaaminen
690 000	1 296 003
690 000	606 003
	690 000
Liikevaihto	Laskennallinen voitto
1 296 003	606 003
1 296 003	606 003

IFRS

Omaisuserän myynti asiakkaalle

Dr Murabaha -sopimuksen myyntisaaminen ^a	690 000
Cr Liikevaihto	690 000
Dr Hankinnan ja valmistuksen kulut	690 000
Cr Murabaha-sopimuksen vaihto-omaisuus	690 000

^aMyyntisaamisten nykyarvo (IFRS 15.60-65)

Vaihto-omaisuus	Hankinnan ja valmistuksen kulut
690 000	690 000
690 000	
Kassa	Myyntisaaminen
690 000	690 000
690 000	690 000
	690 000
Liikevaihto	
690 000	
690 000	

Kuva 7 Murabaha-sopimuksessa määritetyn omaisuserän myyntikirjaukset FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti

Näiden kahden standardin välillä ei ole selvää eroa, jos omaisuus myydään käteisellä tai luottoaika on lyhytaikainen. Molempien standardien mukaisesti myyntisaamisen ta-searvo raportointikauden lopussa on 690 000. Tuloslaskelmassa on kuitenkin ajoituseroja tuloksen kirjaamisessa, jos omaisuserä myydään luotolla ja luottoaika ulottuu useaan

tilikauteen johtuen eroista voiton mittausmenetelmissä ja kirjausperusteissa kuten kuvassa 8 on havainnollistettu.

FAS					
Kuukausi	Dr Kassa	Cr Myyntisaamiset <i>murabaha</i> - sopimuksesta	Dr Laskennallinen voitto	Cr Liikevaihto: Voitto <i>murabaha</i> - sopimuksen myynnistä	Laskennallisen voiton (netto) tasearvo - myyntisaamisesta <i>murabaha</i> - sopimuksesta
1	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	687 700.00
2	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	685 400.00
3	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	683 100.00
4	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	680 800.00
5	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	678 500.00
...
296	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	9 200.00
297	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	6 900.00
298	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	4 600.00
299	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	2 300.00
300	4 320.01	4 320.01	2 020.01	2 020.01	0.00

IFRS					
Kuukausi	Tasearvo raportointi kauden alussa	Dr Kassa (kuukausittainen maksuerä)	Cr Myyntisaaminen <i>murabaha</i> - sopimuksesta (pääoman osuus)	Cr Liikevaihto: Voitto <i>murabaha</i> - sopimuksen myynnistä (koron osuus)	Myyntisaamisen tasearvo <i>murabaha</i> - sopimuksesta raportointikauden jälkeen
1	690 000.00	4 320.01	1 042.51	3 277.50	688 957.49
2	688 957.49	4 320.01	1 047.46	3 272.55	687 910.03
3	687 910.03	4 320.01	1 052.44	3 267.57	686 857.59
4	686 857.59	4 320.01	1 057.44	3 262.57	685 800.15
5	685 800.15	4 320.01	1 062.46	3 257.55	684 737.69
...
296	21 295.63	4 320.01	4 218.86	101.15	17 076.77
297	17 076.77	4 320.01	4 238.90	81.11	12 837.87
298	12 837.87	4 320.01	4 259.03	60.98	8 578.84
299	8 578.84	4 320.01	4 279.26	40.75	4 299.58
300	4 299.58	4 320.01	4 299.59	20.42	0.00

Kuva 8 Kuukausittaiset kirjaukset *murabaha*-sopimuksen myynnistä

Vaikka kumulatiivisessa muodossa FAS:n ja IFRS:n perusteella kirjattu kokonaisvoitto on yhtä suuri, johtaa FAS:n ja IFRS:n mittausmenetelmien erot sellaisiin raportoituihin tuloksiin, jossa IFRS-perusteisen mukaisen raportoinnin voitto on korkeampi tuloslaskelmassa aikaisempina vuosina, mutta pienempi myöhempinä vuosina. Tämä johtuu rahan aika-arvon käsitteestä, jota sovelletaan *murabaha*-sopimuksen rahoituksen tosiasiallisen voittoprosentin laskemiseen.

5 MURABAHA-SOPIMUKSIIN LIITTYVÄT LIITETIEDOT

5.1 *Murabaha*-sopimuksen julkaisuvaatimukset FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti

Murabaha-sopimuksen julkaisuvaatimukset ovat huomattavasti suppeammat FAS-standardien mukaan kuin IFRS-standardien mukaan. Kun FAS-perusteissa raportoinnissa tulee huomioida vain FAS 28-standardin vaatimukset (ja osittain FAS 1-standardin vaatimukset), tulee IFRS-perusteisessa raportoinnissa ottaa huomioon IFRS 2-, IFRS 7- ja IFRS 15-standardien julkaisuvaatimukset (ja osittain IAS 1-standardin vaatimukset). Vaikka *murabaha*-sopimus voidaan kirjata vaihto-omaisuuseräksi, on se kuitenkin harvinaista. Täten *murabaha*-sopimuksesta syntyvän vaihto-omaisuuserän julkaisuvaatimukset on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. FAS 28-standardin luvussa 39 määritetään, että FAS 1-standardin lisäksi seuraavat asiaseikat, jotka koskevat *murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen/rahoitusvaran julkaisuvaatimuksia, on vähintään esitettävä myyjän tilinpäätöksessä:

- a. *murabaha*-sopimukseen ja muiden osamaksukauppojen myyntitapahtumiin sovelletut laskentaperiaatteet
- b. *murabaha*-sopimuksesta syntyvien myyntisaamisten ja muiden osamaksukauppojen luokittelu sekä maturiteettien tunnistaminen
- c. mahdolliset vakuudelliset ja vakuudettomat myyntisaamiset
- d. luovutettujen voittojen ja myyntisaamisten alaskirjausten määrä kauden aikana
- e. takaisinmaksuerien laiminlyönneistä ja muista mahdollisista rikkomuksista koituvien takaisinperittyjen ja takaisinperittävien hyväntekeväisyysmaksujen määrä

IFRS 7, Rahoitusinstrumentit: tilinpäätöksessä esitettävät tiedot -standardin tarkoituksena on tukea tilinpäätösten käyttäjien arviointia siitä, ”miten merkittävä vaikutus rahoitusinstrumenteilla on yhteisön taloudelliseen asemaan ja tulokseen sekä minkä luonteisia ja miten laajoja ovat ne rahoitusinstrumenteista aiheutuvat riskit, joille yhteisö on alttiina kauden aikana ja raportointikauden päättymispäivänä, sekä sitä, miten yhteisö hallitsee kyseisiä riskejä.”

IFRS 7-standardin julkaisuvaatimukset ovat huomattavasti laajemmat kuin FAS 28-standardin. IFRS 7.8:n mukaan seuraavien rahoitusvarojen kirjanpitoarvo on esitettävä joko taseessa tai liitetiedoissa:

- a) ”käypään arvoon tulosaikutteisesti kirjattavat rahoitusvarat siten, että erikseen esitetään (i) alun perin kirjanpitoon merkittäessä tällaisiksi nimenomaisesti

luokitellut varat ja (ii) IFRS 9:n mukaisesti kaupankäyntitarkoituksessa pidettäväksi luokitellut varat

- b) eräpäivään asti pidettävät varat
- c) lainat ja muut saamiset; ja
- d) myytävissä olevat rahoitusvarat.”

Lisäksi IFRS 7.20:n mukaan muun muassa seuraavat tuotto-, kulu-, voitto- tai tappioerät varojen osalta on esitettävä joko laajassa tuloslaskelmassa tai liitetiedoissa:

- a) nettomääräiset voitot tai tappiot seuraavista:
 - i. käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavat rahoitusvarat
 - ii. myytävissä olevat rahoitusvarat
 - iii. eräpäivään asti pidettävät sijoitukset
 - iv. lainat ja muut saamiset
- b) korkotuottojen ja -kulujen kokonaismäärät (efektiivisen koron menetelmällä laskettuna) sellaisista rahoitusvaroista, joita ei arvosteta käypään arvoon tulosvaikutteisesti
- c) arvonalentumistappioiden määrä jokaisesta rahoitusvarojen luokasta.

Muita IFRS 7-standardin mukaisia tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja ovat suojauslaskenta kuten esimerkiksi rahavirran suojaukset sekä kaikkien rahoitusvarojen luokista kyseisten varojen käypä arvo. IFRS 7-standardi sisältää lisäksi julkaisuvaatimuksen rahoitusinstrumenteista johtuvien riskien luonteesta ja laajuudesta. Julkaisuvaatimukset on jaoteltu laadullisiin ja määrällisiin tietoihin. Laadullisia tietoja ovat esimerkiksi riskeille altistumiset, riskienhallinnan tavoitteet, toteutustavat ja prosessit ja riskien mittaamiseen käytetyt keinot. Määrällisiä tietoja ovat luotto-, maksuvalmius- ja markkinariski.

Luottoriski on se riski, että rahoitusinstrumentin sopimusosapuoli ei pysty täyttämään velvoitettaan ja aiheuttaa siten toiselle osapuolelle taloudellisen tappion. Maksuvalmiusriski on se riski, että yhteisöllä on vaikeuksia täyttää rahoitusvelkoihin liittyviä velvoitteita, jotka täytetään luovuttamalla käteisvaroja tai muita rahoitusvaroja. Markkinariski on taas se riski, että rahoitusinstrumenttien käypä arvo tai vastaiset rahavirrat vaihtelevat markkinahintojen muutoksista johtuen. Markkinariski sisältää kolmenlaista riskiä: valuuttariski, korkoriski ja muu hintariski.

Kuten huomataan, on FAS 28- ja IFRS 7-standardin julkaisuvaatimusten välillä merkittäviä eroja. FAS 28-standardi ei esimerkiksi sisällä julkaisuvaatimuksia rahoitusinstrumenteista johtuvien riskien luonteesta ja laajuudesta. Pelkästään jo tämä eroavaisuus luo huomattavaa eroa FAS- ja IFRS-standardien välille, koska rahoitusinstrumenteista johtuvat riskit voivat olla huomattavankin suuria. Lisäksi FAS 28-standardi ei sisällä julkaisuvaatimuksia suojauslaskennasta. Myös islamilaiset rahoituslaitokset, kuten

länsimaisetkin rahoituslaitokset, altistuvat erilaisille riskeille kuten valuuttariskille. Yhteisölle syntyy valuuttariski esimerkiksi silloin, kun yhteisöllä on saatavia eri valuutassa kuin mikä on sen raportointivaluutta.

Lisäksi FAS 28-standardin julkaisuvaatimus *murabaha*-sopimukseen ja muihin osamaksukauppojen myyntitapahtumiin sovelletuista laskentaperiaatteista saattaa jättää tilaa tulkinnanvaraisuudelle; onko islamilaisten rahoituslaitosten, jotka raportoivat FAS-standardien mukaan, mahdollista hyödyntää jotain muita laskentaperiaatteita kuin mitä FAS 28-standardissa on mainittu? Rahoituslaitokset, jotka raportoivat IFRS-standardien mukaisesti, raportoivat laskentaperiaatteet IFRS 9-standardin mukaisesti kuten luvussa 4 on käsitelty.

5.2 Islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöstiedot

Tässä luvussa tarkastellaan ja vertaillaan islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöstietoja. Tarkasteluun on valittu viisi (5) rahoituslaitosta, jotka raportoivat FAS-standardien mukaisesti ja viisi (5) rahoituslaitosta, jotka raportoivat IFRS-standardien mukaisesti. Tilinpäätöstietojen tarkastelun kohteiksi on valittu seuraavat tilinpäätöksen asiaseikat *murabaha*-sopimuksen osalta:

- miten rahoituslaitokset raportoivat *murabaha*-sopimukseen liittyvistä laskenta- ja arvostusperiaatteista?
- miten *murabaha*-sopimukset on esitetty taseessa?
- millaisia liitetietoja *murabaha*-sopimuksista syntyvistä saamisista/rahoitusvaroista esitetään tilinpäätöksessä?

Valitut tilinpäätöksen asiaseikat on valittu siksi, jotta saadaan mahdollisimman laaja käsitys *murabaha*-sopimukseen liittyvistä julkaisuvaatimuksista ja julkaisuvaatimusten eroista FAS- ja IFRS-standardien välillä. Asiaseikkoja on tutkittu omissa alaluvuissaan, ja valitut islamilaiset rahoituslaitokset on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2 Islamilaiset rahoituslaitokset, jotka raportoivat FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti

Rahoituslaitokset, jotka raportoivat FAS-standardien mukaisesti	Rahoituslaitokset, jotka raportoivat IFRS-standardien mukaisesti
Bahrain Islamic Bank (BIB)	Abu Dhabi Islamic Bank (ADIB)
Qatar Islamic Bank (QIB)	Dubai Islamic Bank (DIB)
Gulf Finance House (GFH)	Islami Bank Bangladesh Limited
Bank Nizwa Oman	The Saudi British Bank
United Capital Bank Sudan	Alafco Aviation Lease and Finance

Rahoituslaitokset, joiden tilinpäätöksiä on tutkittu, on valittu eri maantieteellisiltä alueilta. Valinnan tarkoituksena on mahdollistaa myös vertailtavuus tietyn standardiston sisällä eli esimerkiksi onko BIB:n ja QIB:n raportoinnissa huomattavia eroavaisuuksia, ja syntykö täten haasteita näiden rahoituslaitosten tilinpäätöstietojen vertailtavuudelle vai ovatko FAS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten tilinpäätöstiedot homogeenisiä.

Tutkijalla ei ole sidosta mihinkään taulukossa 2 listattuun rahoituslaitokseen tai muihunkaan rahoituslaitokseen. Julkisesti saatavilla olevia islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöstietoja on niukasti saatavilla, ja taulukossa 2 listatut rahoituslaitokset on valittu satunnaisesti. Tilinpäätöstiedot ovat rahoituslaitosten vuoden 2019 tilinpäätöstietoja. The Saudi British Bank on ei-islamalainen rahoituslaitos, joka tekee strategista yhteistyö isobritannialaisen HSBC pankin kanssa. HSBC omistaa The Saudi British Bankin osakekannasta 29 prosenttia. Se tarjoaa kuitenkin islamilaisen pankkitoiminnan tuotteita ja palveluita sharia-lakia rikkomatta, ja sillä on oma sharia-laki-valvontahallitus.

5.2.1 Merkittävät laskentaperiaatteet – esityspäätökset ja lausuma standardien noudattamisesta

FAS-standardien mukaan raportoivien islamilaisten rahoituslaitosten esityspäätökset ja lausuma standardien noudattamisesta -osioissa ei ole merkittäviä eroja rahoituslaitosten välillä – kaikki rahoituslaitokset ilmoittavat noudattavansa tilinpäätöksen laatimisessa AAOIFI:n julkaisemia FAS-standardeja, sharia-lakia ja muita kyseisen maan keskuspankin asettamia asetuksia ja lakeja. Kuitenkin kaikki FAS-standardien mukaan laativat

rahoituslaitokset ilmoittavat myös noudattavansa AAOIFI:n vaatimusten mukaisesti asi-
aankuuluvia IFRS-standardeja asioissa, joista ei ole olemassa FAS-standardeja.

IFRS-standardien mukaan raportoivien rahoituslaitosten esitysperiaatteet ja lausuma
standardien noudattamisesta -osioissa ei ole myöskään merkittäviä eroja rahoituslaitosten
välillä – osioista käy ilmi, että rahoituslaitosten tilinpäätöstiedot on laadittu IFRS-
standardien mukaisesti ottaen huomioon myös kyseisen maan muut tilinpäätöslait ja -
asetukset sekä keskuspankkien asettamat asetukset. Kuitenkin vain ADIB ja Islami Bank
Bangladesh ilmoittavat osion yhteydessä, että tilinpäätökset on laadittu ottaen huomioon
sharia-lain yleiset periaatteet. Loput IFRS-standardien mukaisesti raportoivista rahoitus-
laitoksista eivät mainitse sharia-lain noudattamisesta suoraan tilinpäätöksen esitysperi-
aatteet ja lausuma standardien noudattamisesta -osioissa vaan ilmoittavat sen tilinpäätök-
sen muissa osissa kuten yhteisön oikeudellinen asema ja pääasiallinen toiminta- tai tietoa
konsernista -osiossa.

FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten välillä ei ole mer-
kittävää eroa esitysperiaatteet ja lausuma standardien noudattamisesta -osioissa. Kuiten-
kin FAS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten ilmoitus siitä, että ne hyö-
dyntävät IFRS-standardeja silloin, kun FAS-standardia ei ole kattamaan kyseistä asiaa
antaa kuvan siitä, että FAS-standardit eivät vastaa nykyisiin kirjanpidollisiin haasteisiin,
joita rahoituslaitokset kohtaavat. Tämä herättää kysymyksen siitä, miksi rahoituslaitokset
eivät raportoi suoraan IFRS-standardien mukaisesti, jos ne hyödyntävät jo osaa standar-
deista? Tämä saattaisi suoraviivaistaa rahoituslaitosten raportointiprosesseja ja tuoda
enemmän läpinäkyvyyttä taloudelliseen raportointiin.

5.2.2 Merkittävät laskentaperiaatteet – rahoitusvarojen alkuperäinen kirjaaminen ja myöhempi arvostaminen

FAS 28-standardin mukaan *murabaha*-sopimuksesta syntyvä saaminen eli rahoitusvara
tulee arvostaa alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä nimellisarvoonsa, ja saatavan alkupe-
räisen kirjaamisen jälkeen bruttosaaminen on arvostettava sen jäljellä olevaan määrään
vähennettynä mahdollisilla luottotappioilla. Kuten kappaleessa 4.2.5 todettiin, saattaa
bruttosaaminen aiheuttaa sekaannusta FAS- ja IFRS-standardien välillä.

Rahoituslaitosten, jotka raportoivat FAS-standardien mukaisesti, tilinpäätöksistä käy
kuitenkin ilmi, että rahoituslaitokset noudattavat erilaisia menettelytapoja saatavien/ra-
hoitusvarojen alkuperäisessä arvostamisessa. BIB julkaisee tilinpäätöstiedoissaan, että ra-
hoitusvarat koostuvat sharia-lain mukaisista rahoitussopimuksista, joiden maksut ovat
kiinteät tai ennalta määritetyt. Näihin sisältyvät *murabaha*- ja *musharaka*-sopimukset.
Rahoitusvarat arvostetaan jaksotettuun hankintamenoon vähennettynä mahdollisilla

arvonalentumisilla jo niiden syntymispäivänä. Lisäksi BIB julkaisee jaksotetun hankintamenon laskettavaksi siten, että rahoitusvarojen (tai -velkojen) jaksotettu hankintameno on summa, jolla rahoitusvarat (tai -velat) arvostetaan alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä, miinus pääoman takaisinmaksut, plus tai miinus kumulatiivisilla poistoilla käyttäen efektiivisen voiton menetelmää, joka kirjataan alkuperäisen määrän ja maturiteetissa olevan määrän erotuksena, josta on vähennetty mahdolliset arvonalentumiset ja/tai maksukyvyttömyydestä aiheutuvat kustannukset. Efektiivisen voittoprosentin laskeminen sisältää kaikki maksetut tai saadut maksut ja pisteet, jotka ovat osa efektiivistä voittoprosenttia.

QIB ja Gulf Finance House julkaisevat tilinpäätöksessään arvostavansa rahoitusvarat alkuperäisen arvostuksen yhteydessä käypään arvoon vähennettynä transaktiomaksuilla. Molemmat rahoituslaitokset noudattavat myös hyvin paljon samanlaista menettelytapaa rahoitusvarojen myöhemmässä arvostamisessa, mutta QIB mainitsee, että myöhemmän arvostamisen yhteydessä *murabaha*-sopimuksesta syntyvä saaminen/rahoitusvara voidaan luokitella ja arvostaa kahdella eri tavalla riippuen sopimuksessa määritetyistä sopimusehdoista seuraavasti:

- 1) jaksotettuun hankintamenuon silloin, kun *murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen sopimusehdoista käy ilmi määrättyinä päivinä kassavirrat, jotka ovat yksinomaan pääoman ja voiton maksamista jäljellä olevasta pääomasta; tai
- 2) käypään arvoon tuloslaskelmassa (FVTIS eli *Fair Value Through Income Statement*), kun *murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen sopimusehdoissa ei ole määritelty kassavirtoja ennalta määritettyinä päivinä, mitkä ovat yksinomaan pääoman ja voiton maksamista jäljellä olevasta pääomasta.

Mikään muu FAS-standardien mukaisesti raportoiva rahoituslaitos ei mainitse mitään siitä, että *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat voitaisiin arvostaa käyvän arvon kautta tuloslaskelmassa. Tämä voi aiheuttaa merkittävääkin eroa tilinpäätöstietojen vertailtavuudelle rahoitusvarojen osalta, jos rahoitusvarat on arvostettu eri menetelmää hyödyntäen.

United Bank Capital mainitsee tilinpäätöksessään arvostavansa *murabaha*-sopimuksesta syntyvän rahoitusvaran alkuperäisen arvostamisen yhteydessä siten, että se on kirjattu hankintamenuon vähennettynä luottotappiovarauksilla ja mahdollisilla arvonalentumisvarauksilla. Rahoitusvarojen hankintameno on määritelty siten, että niillä ei ole noteerattua markkinahintaa, koska niitä ei ole noteerattu markkinoilla tai niillä ei ole aktiivisia markkinoita tai niiden käypää arvoa ei voida määrittää millään muulla sopivalla menetelmällä, ja ne on kirjattu hankintamenuon vähennettynä mahdollisilla arvon alenemisilla. Tällaisen sijoituksen mahdollinen voitto lasketaan viimeisen kolmen vuoden matalimmalla voittoprosentilla. Näiden sijoitusten voitto tai tappio kirjataan, kun näistä

sijoituksista irrottaudutaan. Hankintamenon määritelmä vastaa suurimmaksi osaksi jaksotetun hankintamenon määritelmää, mutta on lähes mahdotonta sanoa vaikuttaako tämä vertailtavuuteen rahoituslaitosten tilinpäätöksien välillä. Rahoitusvarojen myöhemmässä arvostamisessa United Bank Capital arvostaa *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat jaksotettuun hankintamenuon.

Bank Nizwa ilmoittaa vuoden 2019 tilinpäätöksessään ottaneensa käyttöön IFRS 9-standardin rahoitusvarojen arvostamisessa ja kirjaamisessa. Tämä aiheuttaa jo suuren riskitiedan rahoituslaitosten, jotka raportoivat FAS-standardien mukaisesti, vertailtavuudessa. Lisäksi Bank Nizwa mainitsee tilinpäätöksessään, että myyntisaamiset koostuvat pääasiassa *murabaha*-sopimuksista, joista on vähennetty laskennalliset voitot ja arvonalentumiset. *Murabaha*-sopimus täyttää IFRS 9-standardissa mainitut kriteerit, joiden mukaan rahoitusvara tulee alkuperäisen arvostamisen yhteydessä arvostaa käypään arvoon vähennettynä välittömällä transaktiomaksuilla, ja myöhemmässä arvostamisessa jaksotetun hankintamenomenetelmän mukaisesti. Nämä kriteerit ovat samat kuin IFRS 9-standardin kappaleessa 4.1.2 eli omaisuuserää pidetään liiketoimintamallissa, jonka tavoitteena on omistaa varoja sopimukseen perustuvien kassavirtojen keräämiseksi ja rahoitusvarojen sopimusehdoista syntyy kassavirtaa määrättyinä päivinä, jotka ovat yksinomaan pääomamäärän ja voiton (koron) maksuja. Bank Nizwa on korvannut sanan ”korke” sanalla ”voitto”.

IFRS 9-standardin mukaan *murabaha*-sopimuksesta syntyvä saaminen eli rahoitusvara tulee arvostaa alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä käypään arvoon vähennettynä mahdollisilla transaktiokustannuksilla, jotka liittyvät suoraan rahoitusvaran hankintaan kuten tämän tutkimuksen kappaleessa 4.2.2. todettiin. Rahoituslaitosten, jotka raportoivat IFRS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten tilinpäätöksistä käy ilmi, että kaikki rahoituslaitokset arvostavat rahoitusvarat käypään arvoon alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä ja jaksotettuun hankintamenuon myöhemmässä arvostamisessa.

Esimerkiksi ADIB ilmoittaa tilinpäätöksessään, että muun muassa *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat arvostetaan jaksotettuun hankintamenuon myöhemmässä arvostuksessa, jos IFRS 9-standardin kappaleessa 4.1.2. mainitut ehdot täyttyvät. Muita jaksotetun hankintamenomenetelmällä arvostettuja rahoitusvaroja ovat esimerkiksi *ijarah*-sopimukset ja sijoitukset *sukukeihin*. Kaikki muut rahoitusvarat on arvostettu käypään arvoon.

FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten välillä esiintyy eroavaisuuksia rahoitusvarojen alkuperäisen ja myöhemmän arvostamisen yhteydessä. Varsinkin FAS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten välillä on merkittävääkin eroa rahoitusvarojen alkuperäisessä kirjaamisessa. Mikään rahoituslaitos ei käytä rahoitusvarojen arvostamisessa FAS 28-standardissa esiintyvää termiä ”bruttosaaminen” vaan se on korvattu jaksotetulla hankintamenuolla. Lisäksi QIB arvostaa tietty *murabaha*-

sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat käypään arvoon tuloslaskelmassa. Vain Bank Nizwa ilmoittaa tilinpäätöksessään noudattavansa IFRS 9-standardia, mutta myös muiden rahoituslaitosten arvostusmenetelmät vaikuttavat noudattavan IFRS 9-standardia FAS 28-standardin sijaan.

Lisäksi vain BIB, QIB ja Gulf Finance House määrittelevät jaksotetun hankintamenohinnan määrittelyssä efektiivisen voittoprosentin. Kuten luvussa 4.2.5 todettiin, IFRS 9-standardin mukaan rahoitusvarat tulee diskontata efektiivisen koron menetelmää hyödyntäen. Se, miten efektiivinen voittoprosentti ja efektiivinen koron menetelmä eroavat toisistaan on mielenkiintoista. Efektiivistä voittoprosenttia ei ole määritetty FAS 28-standardissa eikä IFRS 9-standardissa, joten herää kysymys siitä, voivatko rahoituslaitokset määritellä voittoprosentin subjektiivisesti? Myös Bank Nizwan menettelytapa hyödyntää IFRS 9-standardia rahoitusvarojen arvostamisessa nostaa esiin mahdollisen ongelman FAS-standardissa; ne eivät vastaa nykypäivän rahoitusinstrumentteihin kohdistuvia kirjanpidollisia haasteita, joihin taas IFRS 9-standardi vastaa. Myös FAS-standardien mukaisesti raportoivat rahoituslaitokset hyödyntävät luottotappioiden ja arvonalentumisten laskennassa hyödyksi ECL-mallia. Tämä tukee sitä, että FAS-standardit eivät ole tarpeeksi kattavat rahoituslaitosten rahoituserien kirjanpidollisiin käsittelyihin.

IFRS-standardien mukaan raportoivien rahoituslaitosten välillä ei taas ole eroja *murabaha*-sopimuksesta syntyvien saatavien/rahoitusvarojen alkuperäisessä arvostamisessa eikä myöhemmässä arvostamisessa. Tämä tekee *murabaha*-sopimuksesta syntyvien saatavien/rahoitusvarojen vertailtavuudesta vaivatonta.

5.2.3 Tase

FAS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten tase-erät *murabaha*-sopimuksen näkökulmasta vaihtelevat hieman toisistaan. BIB:n, QIB:n ja Gulf Finance Housen tase-erät ovat identtiset – kaikki esittävät *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat Rahoitusvarat-rivillä (financing assets) taseessaan. Kuitenkin Bank Nizwa esittää *murabaha*-sopimuksesta syntyvät saamiset liitetiedossa 7, Myyntisaamiset (sales receivables). Bank Nizwan taseessa on esitetty myös Sijoitusarvopaperit-rivi (Investment Securities), johon on viitattu liitetiedolla 8, ja se sisältää sijoituksia, jotka on arvostettu jaksotettuun hankintamenuun ja käypään arvoon oman pääoman kautta. Jaksotetun hankintamenohinnan menetelmällä arvostetut rahoitusvarat sisältävät kuitenkin vain sijoituksia paikallisiin *sukukeihin* vähennettynä arvonalentumisilla. Myös United Bank Capital esittää *murabaha*-sopimuksesta syntyvän saamisen myyntisaamisten erässä (Deferred Sales Receivable), ja tämä käy ilmi liitetiedosta 7, Asiakasrahoitus.

IFRS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten tase-erät *murabaha*-sopimuksen näkökulmasta vaihtelevat myös hieman toisistaan. BIB esittää *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat omilla riveillä taseessaan, ja ne on jaoteltu ”*Murabaha* ja *Mudaraba* rahoituslaitoksille-” ja ”*Murabaha* ja muu islamilainen rahoitus”-taseriveillä. Molempiin taseriveihin viitataan omalla liitetiedolla: liitetiedolla 16 ensimmäisenä mainittuun tase-erään ja liitetiedolla 17 jälkimmäiseen tase-erään. Islami Bank Bangladesh Limitedin taseessa *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat on esitetty rivillä ”Sijoitukset”, ja tämä selviää liitetiedosta 11. DIB esittää *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat rivillä ”Islamilainen rahoitustoiminta ja investointivarat, netto”, ja tämä selviää liitetiedosta 9. On myös huomioitavaa, että DIB esittää rahoitusvarat tase-rivillä nettomääräisenä eikä bruttomääräisenä.

Myös the Saudi British Bank esittää *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat nettomääräisenä. Rahoituslaitos esittää nämä taserivillä ”Lainat ja ennakkomaksut, netto”, ja tämä selviää liitetiedosta 6. Alafco Aviation Lease and Financen tase-erät *murabaha*-sopimusten osalta ovat mielenkiintoisimmat IFRS-standardien mukaisesti raportoivista rahoituslaitoksista. Rahoituslaitos ei omista pitkäaikaisia *murabaha*-sopimuksia, mutta se omistaa lyhytaikaisia *murabaha*-sopimuksesta syntyviä rahoitusvaroja, jotka se esittää rivillä ”Kassa ja lyhytaikaiset sijoitukset”, ja tämä selviää liitetiedosta 6. Seuraavassa alaluvussa on tutkittu *murabaha*-sopimuksista syntyviin rahoitusvaroihin liittyviä liitetietoja tarkemmin.

5.2.4 *Murabaha*-sopimuksista syntyviin saataviin/rahoitusvaroihin liittyvät liitetiedot

FAS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten liitetiedot *murabaha*-sopimuksen osalta ovat hieman erilaisia. BIB esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvät tiedot liitetiedossa 5, Rahoitusvarat. Niitä ei ole esitetty täysin FAS 28-standardin mukaisesti siten, että sopimustyyppit olisi luokiteltu ja niiden maturiteetit olisi tunnistettu. BIB on luokitellut eri *murabaha*-sopimustyyppit, mutta se ei ole julkaissut mitään näiden sopimusten maturiteettijakaumasta. BIB esittää myös samassa liitetiedossa *murabaha*-sopimuksista syntyvät jaksotetut voitot ja arvonalentumiset, mitkä on vähennetty rahoitusvarojen bruttoarvosta. Lisäksi BIB erittelee taulukossa rahoitusvarojen jakauman asiakasryhmittäin, ja se mainitsee, että sen rahoitusportfolio on keskittynyt maantieteellisesti Lähi-itään.

QIB julkaisee *murabaha*-sopimukseen liittyvät tiedot hieman yksityiskohtaisemmin kuin BIB. Se julkaisee sopimukseen liittyvät tiedot liitetiedossa 10, Rahoitusvarat. QIB julkaisee rahoitusvarat sopimustyyppin ja asiakasryhmien mukaan. Tämän lisäksi se esittää myös laajan arvonalentumislaskelman asiakasryhmittäin. QIB esittää myös samassa

liitetiedossa *murabaha*-sopimuksista syntyvät jaksotetut voitot. Kuten BIB, QIB ei myöskään julkaise tietoja *murabaha*-sopimuksien maturiteettijakaumasta. Kuitenkin QIB ei taas julkaise tietoa siitä, mikä on rahoitusvarojen alueellinen jakauma tai mihin maahan rahoitusportfolio on keskittynyt.

Gulf Finance House esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvät tiedot hieman suppeammin kuin BIB tai QIB, ja se esittää ne liitetiedossa 8, Rahoitusvarat. GFH julkaisee rahoitusvarat pelkästään sopimustyyppin mukaan. Se julkaisee myös jaksotetut voitot ja arvonalentumiset, ja arvonalentumiset on jaoteltu vielä erillisessä taulukossa. Toisin kuin BIB tai QIB, se esittää vertailutiedot arvonalentumisille, mutta ei rahoitusvaroilta. Se ei myöskään julkaise rahoitusvarojen jakaumaa asiakasryhmittäin.

Kuten aikaisemmassa luvussa huomattiin, Bank Nizwa raportoi *murabaha*-sopimuksista syntyvät rahoitusvarat liitetiedossa 7, Myyntisaamiset ja muut saamiset. *Murabaha*-sopimuksesta syntyvä saaminen on jaoteltu yksityishenkilöille ja yrityksille; jaottelu ei kuitenkaan sisällä sopimustyyppijakaumaa tai jakaumaa asiakasryhmittäin. Myyntisaamiset-taulukossa on esitetty kuitenkin sekä jaksotetut voitot sekä arvonalentumiset. Bank Nizwa ei kuitenkaan julkaise yksityiskohtaista arvonalentumislaskentaa eikä saamisten maturiteettijakaumaa. Se kuitenkin julkaisee vertailutiedot myyntisaamisille, jaksoteuille voitoille ja arvonalentumisille.

United Bank Capital ei myöskään julkaise *murabaha*-sopimukseen liittyviä tietoja Rahoitusvarat-liitetiedossa vaan se julkaisee ne myyntisaamiset-erässä liitetiedossa 7, Asiakasrahoitus. Se julkaisee saamisten sopimustyyppiin, jaksotetut voitot ja arvonalentumiset sekä kaikkien rahoitusvarojen jakauman asiakasryhmittäin. Jakaumasta ei kuitenkaan käy ilmi, miten pelkästään *murabaha*-sopimus on jakautunut eri asiakasryhmien kesken. Myöskään United Bank Capital ei julkaise saamisten maturiteettijakaumaa. Erottavana piirteenä muihin rahoituslaitoksiin United Bank Capital julkaisee myyntisaamiset rahoitusportfoliossa vähennettynä niihin liittyvillä varauksilla.

IFRS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten liitetiedot *murabaha*-sopimuksesta syntyvien rahoitusvarojen osalta ovat myös hieman erilaisia. ADIB esittää rahoitusvarat kahdessa liitetiedossa: liitetiedossa 16, *Murabaha* ja *Mudaraba* rahoituslaitoksille-” ja liitetiedossa 17, ”*Murabaha* ja muu islamilainen rahoitus”. ADIB julkaisee molemmissa liitetiedoissa sopimustyyppiin sekä alueellisen jakauman. Lisäksi liitetiedossa 17 on esitetty *murabaha*-sopimuksista syntyvien rahoitusvarojen jakauma asiakasryhmittäin sekä muita islamilaisten rahoitusjärjestelmän tuotteita. Muita rahoitusvaroja ovat muun muassa *mudaraba*- ja *istisna*-sopimukset. Liitetiedoissa on myös esitetty arvonalentumisvaraukset vähennyksenä rahoitusvarojen bruttomäärästä, ja liitetiedossa 16 on esitetty myös jaksotettu voitto. *Murabaha*-sopimuksesta syntyviin rahoitusvaroihin kohdistuvia arvonalentumisvarauksia on käsitelty tarkemmin liitetiedossa 42, Riskien hallinta.

ADIB julkaisee IFRS 7-standardin vaatimusten mukaisesti *murabaha*-sopimukseen liittyvät tuottoerät liitetiedossa 5, Tuotot *Murabaha*-, *Mudaraba*-, *Ijara*-sopimuksista ja muista islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteista asiakkailta. BIB julkaisee myös rahoitusinstrumenteista johtuvat riskit luonteen ja laajuuden mukaisesti. Rahoitusinstrumentteihin kohdistuvia riskejä on käsitelty liitetiedossa 42, Riskien hallinta. Se sisältää IFRS 7-standardissa määritetyt laadulliset ja määrälliset tiedot kuten riskeille altistumiset, riskienhallinnan tavoitteet sekä tietoja luotto-, maksuvalmius- ja markkinariskistä.

Islami Bank Bangladesh esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvät rahoitusvarat liitetiedossa 11, Sijoitukset. Rahoituslaitos julkaisee liitetiedossa sopimustyyppiä ja alueellisen jakauman. Alueellinen jakauma on esitetty Bangladeshissa ja ei-Bangladeshissa sijaitsevien rahoitusvarojen mukaisesti. Liitetiedossa on esitetty myös muut rahoitusvarat. Lisäksi Islami Bank Bangladesh esittää rahoitusvarojen maturiteettijakauman. Se on rahoituslaitoksista ainoa, joka esittää kyseisen tiedon rahoitusvarojen liitetiedossa. Rahoituslaitos esittää myös tiedon siitä, mille toimialoille rahoitusvarat jakautuvat. Se ei kuitenkaan esitä arvonalentumisvarauksia eikä *murabaha*-sopimuksista syntyviä jaksotettuja voittoja liitetiedossa eikä näihin eriin ole myöskään viitattu toisella liitetiedolla. Täten on vaikeaa havaita sitä, onko rahoitusvarat esitetty bruttomääräisinä vai oikaistuna arvonalentumisvarauksilla ja jaksotetuilla voitoilla nettomääräisinä. Rahoituslaitos ei ole myöskään julkaissut tietoja rahoitusinstrumentteihin kohdistuvista riskeistä. Rahoituslaitos ei myöskään julkaise IFRS 7-standardin vaatimuksen mukaista *murabaha*-sopimukseen liittyviä tuottoeria.

DIB esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvät rahoitusvarat liitetiedossa 9, Islamilainen rahoitus ja rahoitusvarat, netto. Rahoituslaitos julkaisee liitetiedossa sopimustyyppiä ja muut rahoitusvarat, laskennalliset voitot sekä arvonalentumisvaraukset. Lisäksi rahoituslaitos julkaisee laskelman rahoitusvarojen kirjanpitoarvosta oikaistuna niihin kohdistuvien riskiluokitusten mukaisesti. Liitetiedossa on esitetty myös rahoitusvarojen arvonalentumisvarausten muutos sekä ECL-mallin käyttöönotosta tuodut oikaisut. Rahoituslaitos julkaisee myös rahoitusvarojen alueellisen jakauman sekä jakauman asiakasryhmittäin.

ADIB:n tapaan myös DIB julkaisee IFRS 7-standardin vaatimusten mukaisesti *murabaha*-sopimukseen liittyvät tuottoerät liitetiedossa 31, Tuotot islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteista ja investoinneista. Lisäksi DIB on käsitellyt rahoitusinstrumentteihin kohdistuvia riskejä liitetiedossa 48, Taloudellisten riskien hallinta. Se sisältää IFRS 7-standardissa määritetyt laadulliset ja määrälliset tiedot kuten riskeille altistumiset, riskienhallinnan tavoitteet sekä tietoja luotto-, maksuvalmius- ja markkinariskistä.

The Saudi British Bank esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvät rahoitusvarat liitetiedossa 6, Lainat ja ennakkomaksut, netto. *Murabaha*-sopimuksista syntyvät rahoitusvarat on esitetty Sharia-lain kanssa yhteensopivat lainat -taulukossa, jossa on esitetty myös

muita islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteita. Rahoituslaitos esittää kattavat arvonalentumisvarauslaskelmat ja rahoitusvarojen riskeihin liittyvät laskelmat, mutta on mahdotonta havaita, kuinka suuri on *murabaha*-sopimuksista syntyvien rahoitusvarojen tai muiden islamilaisen rahoitusjärjestelmän tuotteisiin liittyvät arvonalentumisvaraukset. Liitetiedossa ei myöskään ole esitetty jaksotettuja voittoja, joten on vaikea havaita ovatko *murabaha*-sopimuksesta syntyvät rahoitusvarat brutto- vai nettomääräisenä. Rahoituslaitos esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvien rahoitusvarojen tuottoerät liitetiedossa 22, Nettopalkkiotulos. Rahoituslaitos ei esitä muita tietoja *murabaha*-sopimuksista syntyvistä rahoitusvaroista.

Alafco Aviation Lease and Finance esittää *murabaha*-sopimukseen liittyvät rahoitusvarat liitetiedossa 6, Kassa ja lyhytaikaiset sijoitukset. Kuten tämän tutkimuksen kappaleen 5.2.3 lopussa todettiin, on Alafco Aviation Lease and Financen rahoitusvarat *murabaha*-sopimusten osalta mielenkiintoisimmat ja erilaisin IFRS-standardien mukaisesti raportoivista rahoituslaitoksista. Rahoituslaitos ei siis omista pitkäaikaisia *murabaha*-sopimuksia, mutta se omistaa lyhytaikaisia *murabaha*-sopimuksesta syntyviä rahoitusvaroja. Rahoitusvarat ovat maturiteetiltaan alle kolmen kuukauden pituisia rahoitusinstrumentteja. Rahoituslaitos mainitsee liitetiedossa, että lyhytaikaiset rahoitusvarat *murabaha*-sopimuksista edustavat lyhytaikaisia kansainvälisiä tavarantoimituksia, joiden vuosittainen voittoprosentti on 1–2,85 prosentin välissä. Rahoituslaitos ei ole julkaissut muita tietoja *murabaha*-sopimuksista syntyvistä rahoitusvaroista.

FAS- ja IFRS-standardien mukaisesti raportoivien rahoituslaitosten välillä on eroja *murabaha*-sopimuksesta syntyvien rahoitusvaroihin liittyvien liitetietojen julkaisemisessa. Myös saman standardiston mukaan raportoivien rahoituslaitosten välillä on eroja. FAS-standardien mukaan raportoivien rahoituslaitosten välillä on pieniä eroja, mutta ei merkittäviä. IFRS-standardin mukaan raportoivien rahoituslaitosten välillä taas on hieman enemmän eroja. Esimerkiksi the Saudi British Bank on rahoituslaitoksista ainoa, joka esittää rahoitusvarojen maturiteettijakauman, vaikka tämä raportoi IFRS-standardien mukaisesti eikä tämä ole itsessään IFRS 7-standardin vaatimus. Suurin eroavaisuus liitetietojen sisällöissä on kuitenkin jaksotetun voiton esittäminen: Islami Bank Bangladesh, the Saudi British Bank ja Alafco Aviation Lease and Finance eivät raportoi mitään jaksotetusta voitosta.

6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Pohdinta

Ovatko väittämät islamilaisten kirjanpitostandardien ainutlaatuisuudesta ja tarpeellisuu-
desta todellisia? Tarvitsevatko islamilaiset rahoituslaitokset oman raportointistandardi-
kehyyksen vai vastaako IFRS-standardisto kattavasti rahoituslaitosten kohtaamiin kirjan-
pidollisiin haasteisiin sharia-lain näkökulmasta? Aikaisemmissa luvuissa esitettyjen isla-
milaisen rahoitusjärjestelmän erityisperiaatteista yksi periaate nousee ylitse muiden ja
kulkee läpi koko tutkimuksen – koron käsite. Islamilainen rahoitusjärjestelmä perustuu
rahan ja pääoman korottomaan liikutettavuuteen, ja kaikki koron muodot ovat kiellettyjä.
Koronmaksukielto on mainittu lisäksi selkeästi Koraanissa. Koron käsite liittyy myös tii-
viisti kirjanpitoon ja varojen arvostamiseen. Islamilaisessa kirjanpidossa puhutaan kui-
tenkin voittoprosentista; ovatko korko ja voittoprosentti sama asia?

Mitä korolla ylipäätään edes tarkoitetaan? Korolla on monta määritelmää, ja se voi-
daan kuvata esimerkiksi siten, että se on lainanottajan maksama korvaus lainanantajan
myöntämästä lainasta. Toisin sanoen se on lainanantajan voitto lainaustapahtumasta.
Onko islamilaisessa kirjanpidossa hyödynnetty voittoprosentti todellisuudessa siis korko-
prosentti, ja korko olisi täten piilotettu voittoprosentin käsitteen sisään? Tässä korostuu
tutkimuksessa esiin nostettu mahdollinen ongelmakohta islamilaisen ja länsimaisen kir-
janpidon välillä: asia ennen muotoa -periaate.

Lisäksi kysymys siitä, miten voittoprosentti määritetään on mielenkiintoinen. Miten
islamilainen rahoituslaitos myöntää esimerkiksi 20 vuoden asuntolainan (*murabaha*-so-
pimus) kiinteällä, 20 vuotta kestäväällä samalla kuukausimaksuerällä, joka perustuu voit-
toprosenttiin? Länsimaisessa järjestelmässä kuukausittainen asuntolainae-
rä koostuu takaisin maksettavasta pääomasta, pankin marginaalikorosta ja viitekorosta (yleensä 12
kuukauden Euribor-korko), ja viitekorko päivitetään 12 kuukauden välein vastaamaan sen
hetkistä viitekorkoa. Jos oletetaan, että islamilaisen rahoituslaitoksen lainanantojärjes-
telmä koostuu samoista elementeistä (pääoma, marginaalikorko ja viitekorko), niin miten
rahoituslaitos määrittää marginaali- ja viitekoron? Rahoituslaitokselle syntyy suunnaton
riski siitä, jos se lainaa 20 vuoden asuntolainan 20 vuotta kestäväällä kiinteällä kuukau-
sierällä. Jos voittoprosentti perustuu riskiin niin miten riski määritetään seuraavalle 20:lle
vuodelle? Mikä on asiakaskohtainen riski ja mitkä osatekijät vaikuttavat siihen – varalli-
suus, asema organisaatiossa, perhetaustat vai kenties yleiset korkomarkkinat? Jos voitto-
prosentti voidaan määrittää seuraavalle 20:lle vuodelle, on tällöin lainasumman prolon-
gointitekijä eli voittoprosentti älyttömän suuri, koska lainaan liittyvä riski on suuri. Täl-
löin lainan kustannus asiakkaalle on myös suuri. Voittoprosenttia hyödyntäessä

eliminoidaan kylläkin koronmaksukielto ja epävarmuus lainan kuukausierän suuruudesta, mutta lainasta koituvat kustannukset asiakkaalle ovat kohtuuttoman suuret – ovatko kohtuuttomat takaisinmaksuerät taas rinnastettavissa koron kiskontaan ja vastuuttomaan toimintaan?

Vaikka islamilaisille rahoituslaitoksille on olemassa omat kirjanpito- ja raportointistandardit, on kuitenkin selkeää, että näitä ei hyödynnetä täysimittaisina. Tässä tutkimuksessa esitetyt islamilaiset rahoituslaitokset, jotka raportoivat FAS-standardien mukaisesti, ilmoittivat tilinpäätöksissään, että niihin asiakohtiin, mihin FAS-standardit eivät anna vastausta, on hyödynnetty IFRS-standardeja. Suurin osa rahoitusvaroihin kohdistuvista tiedoista (laskentaperiaatteet, arvostamiset ja niin edelleen) vaikuttivat kuitenkin seuraavan IFRS-standardeja. Miksi rahoituslaitokset eivät ota IFRS-standardeja käyttöön täysimittaisina vaan hyödyntävät vain osaa niistä? FAS-standardit vaikuttavat siltä, että ne on luotu mukailleen IFRS-standardeja ottamalla huomioon kuitenkin sharia-lain rajoitteet. Tilinpäätöstietojen yhtenä erottavana piirteenä oli se, että rahoituslaitokset esittivät jaksotetun voiton *murabaha*-sopimukseen liittyvissä liitetiedoissa. Voidaan katsoa, että jaksotettu voitto vastaa IFRS-standardien mukaisia jaksotettuja korkotuottoja – korkotuoton käsite on vain vaihdettu jaksotetun voiton käsitteeseen.

Onko islamilainen rahoitusjärjestelmä loppujen lopuksi vain käsitteillä pelaamista? Tuleeko sharia-laki todellakin huomioitua liiketoimissa vai perustuuko islamilaiden rahoituslaitosten toiminta täysin länsimaisten rahoituslaitosten toimintatapoihin eli korkeperusteisiin tuotteisiin ja palveluihin? Islamilaisen yhteiskunnan ainutlaatuiset piirteet muokkaavat suurta osaa organisaatioiden toiminnasta. Organisaatioiden perustamisen tarkoituksena on palvella sekä omistajia että koko yhteiskuntaa. Kaikkien liiketapahtumien tulisi olla sharia-lain mukaisia. Vilpillisen kaupan tulisi olla kiellettyä. Kaupan osapuolten välillä odotetaan olevan avoimuutta. Toimien vastuullisuus ei rajoitu pelkästään yksilön ja yhteiskunnan vastuuseen vaan se ulottuu vastuuseen Jumalalle. Islamilaisille järjestöille sharia-laki on vertailupiste, josta kaikki kirjanpitokäytännöt tulisi johtaa ja testata. Välittyvätkö nämä islamilaiden rahoituslaitosten toiminnasta?

Se, ovatko väitteet todellisia vai ei, riippuu yleisön käsityksistä. Länsimaisen kirjanpidon tavoitteena on palvella kaikkia tilinpäätöksen käyttäjiä. Tilinpäätöksen laatija on aina vastuussa tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Nykyaikainen kirjanpito edellyttää kirjanpidon avoimuutta, ja nykyaikaisen hallinto- ja ohjausjärjestelmän ydinsisältö keskittyy aina oikeudenmukaiseen tiedonkulkuun kaikille osapuolille erityisesti tilinpäätöksien kautta.

Kirjanpitomenettelyjen yksityiskohtaiseen soveltamiseen vaikuttavat kulttuuriset ja uskonnolliset näkökohdat, vaikka yhteiset tavoitteet ovat saattaneet johtaa siihen, että kirjanpitokäytännöt ovat kehittyneet samalla tavalla länsimaissa ja islamissa. Tämän tutkiminen edellyttäisi normatiivis-deduktiivista lähestymistapaa, jotta voitaisiin ymmärtää, miksi islamilaisen kirjanpidon säännöt ovat sellaisia kuin ne ovat. Mikä tahansa mittaus-

ja raportointijärjestelmä on luonteeltaan normatiivinen siinä mielessä, että ihmiset ovat suunnitelleet sen toteuttamaan jonkin tarkoituksen tai tarkoituksia. Islamissa tärkein tarkoitus on noudattaa ja edistää tiettyjä eettisiä periaatteita, jotka ovat sharia-lain mukaisia.

Islamilaisen rahoitusjärjestelmän pitäisi perustua reiluuteen, oikeudenmukaisuuteen, tasa-arvoisuuteen ja yhteiskunnallisen harmonian tavoitteluun. Mutta miten nämä oikeamieliset eettiset periaatteet ovat sovitettavissa moderniin kapitalismiin? Onko globaalissa taloudessa sijaa etiikalle ja moraalille? Pitäisikö ihmisten uskoa ja turvautua hallitusten vaatimattomiin keinoihin säännellä pankki- ja rahoitusmaailmaa vai tarvitaanko kapitalismissa perinpohjaista vallankumousta?

6.2 Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli vastata seuraaviin kysymyksiin:

- Onko FAS- ja IFRS-standardien välillä merkittävää eroa islamilaisten rahoituslaitosten taloudellisessa raportoinnissa ja niihin liittyvissä kirjauksissa?
- Miten *murabaha*-sopimuksen kirjanpidollinen käsittely FAS-standardien mukaisesti eroaa IFRS-standardien mukaisesta käsittelystä?

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että FAS- ja IFRS-standardien välillä ei ole merkittävää eroa taloudellisessa raportoinnissa ja niihin liittyvissä kirjauksissa ja täten islamilaisten rahoituslaitosten on mahdollista raportoida niiden taloudellinen tulos ja asema IFRS-standardien mukaisesti ilman materiaalista eroa ja vahingoittamatta sharia-lakia.

Murabaha-sopimuksen kirjanpidollinen käsittely eroaa hieman FAS- ja IFRS-standardien välillä. *Murabaha*-sopimuksesta syntyvän vaihto-omaisuuden kirjaamisessa ei juurikaan esiinny eroja, mutta saamisen/rahoitusvaran kirjaamisessa esiintyy. Erot liittyvät pitkäaikaisiin saamisiin/rahoitusvaroihin, ja niiden ajalliseen tulouttamiseen. Saamisten/rahoitusvarojen kirjanpitoarvojen tulisi olla samat standardien mukaisesti, mutta FAS-standardin vaatimukset saattavat aiheuttaa tulkinnanvaraisuutta kirjanpitomenetelmissä kuten esimerkiksi voittoprosentin määrittämisessä ja täten saamisen/rahoitusvaran arvostamisessa.

Tutkimuksen alussa esitettiin, että tässä tutkimuksessa on hyödynnetty Majalan (1987) esittämää viitekehystä liittyen kansainvälisten tilinpäätöskäytäntöjen tutkimisen tasoihin ja kohteisiin. Majala esittää viitekehyksessään neljä tasoa, joiden avulla voidaan tutkia eri maissa vallitsevia kirjanpitokäytäntöjä: kulttuuri-, teoria-, säätely- ja formaattitaso. Kulttuuritaso on tasoista merkittävin, ja se luo kirjanpitokäytäntöjen perustuksen. Islamissa kulttuuritason merkittävimmät tekijät ovat vastuuvollisuus Luojalle ja sharia-

laki. Islamin usko perustuu siihen ajatukseen, että kaikki palautuvat lopulta Luojalta viimeiseen tilillepanoon, jossa ihmisen teot punnitaan. Kaikki toiminta, myös rahoituksellinen toiminta, on vastuuvollista Jumalalle, ja se ohjaa täten ihmisten toimintaa ja valintoja.

Tarvittavaan kirjanpitojärjestelmään vaikuttavat sen hetkinen maan poliittinen järjestelmä tai ideologia kuten esimerkiksi kapitalistinen tai sosialistinen, kulttuuri ja talouden kehitysvaihe. Teoriatason rakenteet kumpuavat kulttuuritason rakenteista, ja islamilaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin oikeudellisuudesta vastaa AAOIFI. Sillä on erillinen hallituselin, sharia-laki-hallitus, joka valvoo sitä, että islamilaiset rahoituslaitokset noudattavat liiketoimissaan sharia-lakia. Islamilainen pankkitoiminta eroaa länsimaisesta pankkitoiminnasta periaatteiden, normien, arvojen ja käytäntöjen suhteen. Islamilaisen pankkitoiminnan erityispiirteet ja sen liiketoimien luonne heijastuu myös kirjanpidollisiin käsittelyihin. Islamilaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin standardien merkittävimpänä lähteenä on sharia-laki, joka toimii viitekehyksenä standardien lisäksi myös pankkitoiminnan yleisille periaatteille.

Sharia-laki asettaa ehdot islamilaisien rahoituslaitosten kirjanpito- ja raportointistandardeille. Kirjanpitomenettelyjen säätelytasolla islamilaisilla rahoituslaitoksilla on omat kirjanpito- ja raportointistandardit, joiden tarkoituksena on vastata islamin periaatteita, arvoja ja käytäntöjä pankkitoiminnassa. Kirjanpito- ja raportointistandardit ovat tulosta työläistä kirjanpitostandardien laatimisprosessista, jotka ovat vaatineet useiden eri tahojen panosta kuten uskonoppineita, konsultteja ja pankkitoiminnan ammattilaisia. Kirjanpidolliset termit eroavat jonkin verran länsimaisesta, mutta muodollisesti ne tarkoittavat samaa.

Viimeisenä, näkyvimpänä tasona on formaattitaso, ja kirjanpidollisen ja taloudellisen raportoinnin kontekstissa se esiintyy tilinpäätöstietojen muodossa. Tilinpäätöstietojen esittämistapaan vaikuttavat kaikki aikaisemmat tasot kulttuuritasosta alkaen. Tilinpäätöstietojen tulee vastata tilinpäätösraportointistandardien vaatimuksia, sharia-lakia ja loppujen lopuksi olla vastuuvollisia Jumalalle. Suurin osa islamilaisista rahoituslaitoksista ilmoittaa tilinpäätöksessään noudattavansa sharia-lakia rahoituksellisissa toimissaan ja täten toimivan islamin arvojen mukaisesti. Kuitenkin rahoituslaitosten tilinpäätöstietojen esittämistavat eroavat hieman toisistaan, ja ne eroavat myös IFRS-standardien mukaan raportoiduista tilinpäätöksistä.

Islamilaiset ja länsimaiset rahoituslaitokset eroavat toisistaan taloudellisten teorioiden, kirjanpitojärjestelmien oikeudellisen kehyksen, kirjanpidon ja tilinpäätöstietojen tavoitteiden ja ennen kaikkea niiden keskeisyyden perusteella. Taulukossa 3 on esitetty merkittävimmät erot länsimaisen ja islamilaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin ideologisessa kehityksessä.

Taulukko 3 Länsimaisen ja islamilaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin ideologinen kehys

	Länsimaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin ideologinen kehys	Islamilaisen kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin ideologinen kehys
Vallitseva taloudellinen teoria	- Klassinen taloustiede - Uusklassinen taloustiede	- Sosiaalista ja taloudellista ulottuvuutta ei voida erottaa toisistaan
Kirjanpitojärjestelmien oikeudellinen kehys	- Tilinpäätösstandardit ja eettiset säännökset	- Islamilainen teologinen oikeuskäytäntö (Koraani, sunna ja sharia-laki)
Kirjanpidon tavoite	- Kirjanpidon tarkoitus on kuvata a) tuloksen muodostumista b) taloudellista asemaa - Kattavan informaation tarjoaminen sijoittajien päätöksentekoa varten	- Kirjanpidossa on korostettava yhteiskunnalle syntyvää hyötyä
Tilinpäätöstietojen tavoite	- Sidosryhmien tarpeet - Rajoitettu julkistaminen	- Vastuuvollisuus Jumalalle - Laajempi julkistaminen
Kirjanpito- ja tilinpäätöstietojen keskeisyys	- Sidosryhmäkeskeinen	- Jumalakeskeinen

Ideologian vahvuus määrää sääntöjen noudattamisen vahvuuden ja siten instituutioiden vahvuuden, jotka yhdessä teknologian kanssa määräävät talousjärjestelmän suorituskyvyn ja tehokkuuden. Tehokkuutta mitataan tietyillä taloudellisilla suorituskyvyn mittareilla. Mitä vahvempi ideologia on, sitä vähemmän eroja syntyy yksilöiden tekemien valintojen ja niiden valintojen välillä, joita instituutiot heiltä odottavat. Ihanteellisessa tilanteessa kaikkia käytännesääntöjä noudatetaan, ja niitä noudatetaan yleisesti ja laajasti. Tällöin ei synny eroja yksilöiden valintojen, joita instituutiot odottavat heiltä, ja todellisten valintojen välillä. Ideaalitalanteessa epäsymmetria ja moraalikato minimoidaan, koska suuri osa epävarmuudesta poistuu sääntöjä noudattamalla.

Kuten taulukosta 3 huomataan, on islamilaisen ja länsimaisen kirjanpidon välillä eroavaisuuksia, ja eroavaisuuksien laajuus ja merkittävyys riippuu tarkasteltavasta näkökulmasta. Merkittävin eroavaisuus on vääjäämättä tilinpäätöstietojen tavoite sekä kirjanpito- ja tilinpäätöstietojen keskeisyys – molemmissa näkökulmissa korostuu vastuu Jumalalle. Pelkästään tämä näkökulma luo mittaamattoman suuren eron järjestelmien välille. Islamilaisen rahoitusjärjestelmän perusteet pohjautuvat paljon suurempaan kokonaisuuteen kuin länsimainen rahoitusjärjestelmä; se perustuu tässä elämässä suoritettuihin tekoihin, joilla on vaikutusta kuoleman jälkeisessä elämässä. Islamilainen rahoitusjärjestelmä ei

perustu voiton maksimointiin vaan yhteisen hyvän maksimointiin ja kaikkien osapuolten hyvinvoinnin paranemiseen. Tämä heijastuu samalla kirjanpidollisiin tavoitteisiin.

Näkökulman muuttuessa kirjanpitojärjestelmien oikeudelliseen kehukseen ja vallitsevaan taloudelliseen teoriaan kaventuvat erot järjestelmien välillä. Molempien järjestelmien oikeudellinen kehys perustuu tiettyihin teksteihin ja toimintatapoihin, jotka on koettu toimiviksi ja oikeudenmukaisiksi. Erottavana tekijänä on se, että islamilainen kirjanpito perustuu satoja vuosia vanhoihin teksteihin, joita on tulkittu ja joita tulkitaan yhä. Lisäksi islamilaisen rahoitusjärjestelmän pääperiaatteet ovat suurimmaksi osaksi johdettu näistä teksteistä. Länsimainen kirjanpito perustuu taas pitkälti maiden lakiteksteihin sekä kansainvälisten standardienasettajien päätöksiin. Kirjanpitostandardien haavoittuvuuksia on hyödynnetty kirjanpitoväärinkäytöksissä, ja useat väärinkäytökset ovat johtaneet uudistuksiin kirjanpitovaatimuksissa. Islamin pyhät tekstit eivät muutu, mutta tulkinnat tulkinnanvaraisista asioista voivat johtaa kirjanpitovaatimusten kehittymiseen ja uudelleenmuotoutumiseen.

Kuitenkin, kuten tässä tutkimuksessa huomattiin, islamilainen kirjanpito tukeutuu silti paljon IFRS-standardeihin. Miksi? Islamilainen teologia ei kata vastauksia yhä monimutkaisempiin kirjanpidollisiin haasteisiin, ja täten islamilaisen kirjanpidon ja raportoinnin on tukeuduttava IFRS-standardeihin. Islamilaisen rahoitusjärjestelmän teoria pohjautuu vastuuvollisuuteen Jumalalle, ja kulttuuri- ja teoriatasolla islamilaisen ja länsimaisen pankkitoiminnan vertaileminen tulisi olla haasteellista. Islamilaitosten tulisi erota huomattavasti länsimaisista rahoituslaitoksista tavoitteiden, toiminnan, periaatteiden ja käytäntöjen suhteen, mutta eroavatko ne?

Kuten tutkimuksessa on esitetty, ovat islamilaisen pankkitoiminnan kirjanpitostandardit ja taloudellinen raportointi lähes identtiset länsimaisen vastaavan kanssa, kun asiaa tarkastellaan käytännön ja toteutuksen tasolla. Kulttuuri- ja teoriatasolla rahoitusjärjestelmien ja pankkitoimintojen välillä on huomattaviakin eroavaisuuksia, mutta kun näkökulmaa tarkennetaan säätely- ja formaattitasolle pienenevät eroavaisuudet lähes olemattomiin. Toimiiko islamin kulttuuri, ja kulttuurista johdetut säännöt ja periaatteet islamilaisen rahoitusjärjestelmän ja pankkitoiminnan suojamuurina siten, että järjestelmä mielletään sosiaalisesti vastuulliseksi ja eettiseksi järjestelmäksi, mutta muurin toisella puolella tapahtuvat käytännön asiat ja toimenpiteet ovatkin jotain aivan muuta? Loppujen lopuksi kyse on siitä löytyykö islamilaisista rahoituslaitoksista ja sen työntekijöistä tarpeeksi moraalista toimia sharia-lain periaatteiden mukaisesti? Valvotaanko sharia-lain toteutumista, islamilaitosten liiketoimien perustaa ja vastuuvollisuutta Jumalalle, mille islamilaisen rahoitusjärjestelmän tulisi perustua, tarpeeksi tehokkaasti vai valvotaanko näitä ollenkaan?

7 YHTEENVETO

Islamilainen rahoitusjärjestelmä on ollut rahoitusmarkkinoiden yksi nopeimmin kasvavista sektoreista. Se kattaa kaikki rahoitustoimet ja -palvelut, joita toteutetaan sharia-lain asettaminen periaatteiden mukaisesti. Rahoitusjärjestelmän pääperiaatteet ovat koronmaksukielto, epävarmuuden ja spekuloinnin kielto, riskin jakaminen, omaisuusvakuus ja Koraanin kieltämiin asioihin liittyvien liiketoimien kielto.

Islamilaisen ideologian ydin ja perusoletukset ovat usko Luojan ykseyteen ja ainutlaatuisuuteen, profetaalisuuteen ja kaiken lopulliseen palautumiseen Luojalle viimeiseen tilillepanoon ja arviointiin. Islamin ja täten myös islamilaisen kirjanpidon pohjimmainen tarkoitus on tilivelvollisuus Jumalaa kohtaan. Islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätösten käyttäjien tietotarpeet ovat ainutlaatuisia, koska niiden tilinpäätöksissä on annettava tietoja, jotka auttavat tilinpäätöksen käyttäjiä arvioimaan, että islamilaiset rahoituslaitokset noudattavat sharia-lakia. IFRS-standardeissa ei ole otettu huomioon sharia-lakia, mikä saattaa aiheuttaa ristiriitoja islamilaisen rahoituslaitosten kirjanpito- ja sharia-lain periaatteiden välille. Tätä varten islamilaisen rahoituslaitosten kirjanpito- ja tilintarkastusorganisaatio AAOIFI on luonut islamilaisille rahoituslaitoksille omat, sharia-lain kanssa yhteensopivat, kirjanpito- ja raportointistandardit. AAOIFI koostuu monesta organisaatiosta, ja sen tavoitteena on muun muassa kehittää islamilaisen rahoituslaitosten toimintaan liittyvää kirjanpitoa, tilintarkastusta, hallintoa ja eettistä ajattelua.

Murabaha-sopimus on suosituin ja hallitsevin sopimus, jota islamilaiset rahoituslaitokset hyödyntävät liiketoiminnassaan, ja se on täten erittäin tärkeä osa islamilaisen rahoituslaitosten tilinpäätöstä. AAOIFI-pohjaisessa raportoinnissa sopimuksen kirjanpidolliseen käsittelyyn liittyy tietty standardi, kun taas IFRS-pohjaisessa raportoinnissa sopimuksen kirjanpidolliseen käsittelyyn liittyy useampi standardi. Standardistojen välillä ei ole suurta ero silloin, kun *murabaha*-sopimus on lyhytaikainen, mutta pitkäaikaisessa sopimuksessa syntyy eroja sopimuksesta syntyvän kassavirran tulouttamisessa – sopimuksesta syntyvä tasearvo on kuitenkin sama molempien standardinasettajan mukaan.

Islamilaisten rahoituslaitosten tilinpäätöstietojen on noudatettava myös valittua kirjanpito menetelmää, ja tilinpäätöstietojen välillä on eroavaisuuksia myös saman standardiston sisällä. FAS-standardien merkittävin eroavaisuus IFRS-standardeista *murabaha*-sopimuksesta syntyvän rahoitusvaran kirjaamisessa ja arvostamisessa on efektiivisen voittoprosentin määrittäminen ja sen eroavaisuus efektiivisen koron määritelmästä. Lisäksi tilinpäätöstiedoissa esiintyy muitakin eroavaisuuksia standardistojen välillä, mitkä liittyvät tiettyjen tilinpäätöstietojen esittämiseen tai esittämättä jättämiseen. Kulttuuri- ja teoriasolla rahoitusjärjestelmien ja pankkitoimintojen välillä on huomattaviakin eroavaisuuksia, mutta kun näkökulmaa tarkennetaan säätely- ja formaattitasolle pienenevät eroavaisuudet lähes olemattomiin.

LÄHTEET

- AAOIFI (2012) Overview of AAOIFI International Islamic Finance Standards: Policies and Regulatory Perspectives of Islamic Finance.
- AAOIFI (2015) *Shari'ah Standards*. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, Manama.
- AAOIFI (2020) <<https://aaoifi.com/?lang=en>>, haettu 18.5.2020.
- Abdul Rahman, Abdul R. (2010) *An Introduction to Islamic Accounting Theory and Practice*. CERT Publications, Kuala Lumpur.
- Abdul Rasid, Siti Z. – Abdul Rahman, Abdul R. – Wan Ismail, Wan K. (2011), Management accounting and risk management in Malaysian financial institutions: An exploratory study. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 26 (7), 566–585.
- ACCA – KPMG (2010) Harmonising Financial Reporting of Islamic Finance. <<https://www.accaglobal.com/gb/en/technical-activities/technical-resources-search/2010/september/harmonising-reporting-of-islamic-finance.html>>, haettu 21.9.2020.
- Afshar, Tahmoures A. – Muhtaseb, Majed R. (2014) Do sukuk (Islamic bond) have a role in today's global capital markets? *Journal of Structured Finance*, Vol. 20 (2), 74–80.
- Ahmed, Adel (2010) Global Financial Crisis: An Islamic Finance Perspective. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 3 (4), 306–320.
- Ahmed, Mezbah U. (2015) Financial reporting of Islamic financial institutions: the rationale, the present, and the future. *Islamic Finance News, Annual Guide*, Vol. 1 (1), 6–7.
- Ait Allali, Asma – Casper, Matthias (2017) *Islamic Finance Made in Germany – A Case Study on Kuveyt Türk (KT Bank): Germany's First Islamic Bank*. Westfälische Wilhelms-Universität, München.
- American Accounting Association (1966) *A Statement of Basic Accounting Theory*. American Accounting Association, Sarasota.
- AOSSG (2015) *Financial Reporting by Islamic Financial Institutions: A study of financial statements of Islamic financial institutions*. Asian-Oceanian Standard-Setters Group.

- AOSSG (2010) Research Paper: Financial Reporting Issues Relating to Islamic Finance. Asian-Oceanian Standard-Setters Group.
- Aris, Nooraslinda A. – Othman, Rohana – Azli, Rafidah M. – Arshad, R. – Sahri, M. – Yaakub, Abdul R. (2012) Islamic house financing: Comparison between *Bai' Bithamin Ajil* (BBA) and Musharakah Mutanaqisah (MM). *African Journal of Business Management*, Vol 6 (1), 266–273.
- Ayub, Mohammed (2008) *Understanding Islamic Finance*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Bacha, Obiyathulla Ismath – Mirakhor, Abbas (2013) *Islamic capital markets: A comparative approach*. John Wiley & Sons, Singapore.
- Baig, Suleman – Choudry, Moorad (2013) *The Mechanics of Securitization: A Practical Guide to Structuring and Closing Asset-Backed Security Transactions*. John Wiley & Sons, New Jersey.
- Baydoun, Nabil – Sulaiman, Malliah – Ibrahim, Shahul – Willett, Roger (2018) *Principles of Islamic Accounting*. John Wiley & Sons, Singapore.
- Beck, Thorsten – Demirgüç-Kunt, Asli – Merrouche, Ouarda (2013) Islamic vs. conventional banking: Business model, efficiency and stability. *Journal of Banking & Finance*, Vol. 37 (2), 433–447.
- Bellalah, Monder – Masood, Omar (2013) *Islamic Banking and Finance*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
- Buhr, Nola – Napier, Christopher (2009) Defining Islamic accounting: current issues, past roots. *Accounting History*, Vol. 14 (1-2), 121–144.
- Chapra, Muhammad U. (2009) The Global Financial Crisis: Can Islamic Finance Help? *Insights*, Vol. 1 (4), 27–38.
- Coulson, Noel J. (1984) *Commercial Law in the Gulf States*. Graham & Trotman, Lontoo.
- Derbel, Hatem – Bouraoui, Taoufik – Dammak, Neila (2011) Can Islamic finance constitute a solution to crisis? *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 3 (3), 75–83.
- Dridi, Jemma – Hasan, Maher (2010) The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study. *IMF Working Paper*, Vol 10 (201) 1–47.
- El-Galfy, Ahmed M. – Khiyar, Abdalla K. (2012) Islamic Banking and Economic Growth: A Review. *Journal of Applied Business Research*, Vol. 28 (5), 943–956.

- FAS 28 (2020) Murabaha and other deferred payment sales. <<https://aa-oifi.com/books/fas-28-murabaha-and-other-deferred-payment-sales/?lang=en>>, haettu 23.9.2020.
- Garas, Samy Nathan (2012) The control of the Shari'a Supervisory Board in the Islamic financial institutions. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 5 (1), 8–24.
- Hamid, Idris S. – Mirakhor, Abbas (2009) *Islam and development: the institutional framework*. Global Scholarly Publications, New York.
- Haron, S. – Wan Azmi, W.S. (2008) Determinants of Islamic and conventional deposits in the Malaysian banking system. *Managerial Finance*, Vol. 34 (9), 618–643.
- Hayat, Usman (2013) Islamic Finance and Socially Responsible Investing. *CFA Institute Magazine*, Vol. 24 (2), 8.
- Hayat, Mohsin – Kureshi, Hussain (2015) *Contracts and Deals in Islamic Finance: A User's Guide to Cash Flows, Balance Sheets and Capital Structures*, John Wiley & Sons, Singapore.
- Hjärpe, Jan (2005) *Sharia: Gundomlig lag i en värld i förändring*. Nordsyedys Förlag, Tukholma.
- Hämeen-Anttila, Jaakko (2001): *Islam: Taskusanakirja*. Basam Books, Helsinki.
- Hämeen-Anttila, Jaakko (2017) *Uusi islamin käsikirja*. Otava, Helsinki.
- IASB (2018) Conceptual Framework for Financial Reporting. <<https://www.iasplus.com/en/standards/other/framework>>, haettu 28.9.2020.
- IFRS Foundation (2015), Analysis of the IFRS jurisdiction profiles, <<https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/>>, haettu 12.6.2020.
- ISRA (2012) *Islamic Financial System and Principles and Operations*. Pearson Custom Publishing, Kuala Lumpur.
- Imam, Patrick – Kpodar, Kangni (2010) Islamic Banking: How has it diffused? *IMF Working Paper*, Vol. 10 (195), 3–29.
- International Monetary Fund (2017) Islamic Finance and the Role of the IMF. <<http://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/>>, haettu 9.2.2018.
- Investment and Finance (2013) Ba'i al-Dayn bid Dayn. <<https://www.investment-and-finance.net/islamic-finance/b/bai-al-dayn-bid-dayn.html>>, haettu 28.9.2020.
- Iqbal, Zamir – Abbas, Mirakhor (2006) *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*, John Wiley & Sons, Singapore.

- Islamic Finance news (2020) Mudarib. <<https://www.islamicfinancenews.com/glossary/mudarib>>, haettu 25.8.2020.
- Islamic Financial Service Board (2020) Islamic financial services industry stability report 2020, Kuala Lumpur.
- Islamic Financial Service Board (2017) Islamic financial services industry stability report 2017, Kuala Lumpur.
- IslamicMarkets (2020) Wadiah. <<https://islamicmarkets.com/education/wadiah>>, haettu 27.8.2020.
- Kamso, Noripah (2013) *Investing in Islamic Funds: A practioners's perspective*. John Wiley & Sons, Singapore.
- Karim, Rifat A.A. (1995) The Nature and Rational of a Conceptual Framework for Financial Reporting by Islamic Banks. *Accounting and Business Research*, Vol 25 (100), 285–300.
- Kettell, Brian (2010) *Frequently Asked Questions in Islamic Finance*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Khan, Fahim M. – Porzio, Mario (2010) *Islamic Banking and Finance in the European Union: A Challenge*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Majala, Reino (1987) *Kirjanpitokäytäntöjen vertailevan tutkimisen käsitteellisen viitekehysten kehittäjä*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja: Sarja A–5:1987, Turku.
- Mallat, Chibli (1988) *Islamic Law and Finance*. Graham & Trotman, Lontoo.
- MASB (2012) A word about Islamic Finance: part I. <http://www.masb.org.my/pdf.php?pdf=A%20Word%20about%20Islamic%20Finance-Part%201%20Nov.pdf&file_path=pdf>, haettu 30.9.2020.
- Mauro, F., di – Caristi, P. – Coudrec, S. – Di Maria A. – Ho, L. – Kaur Grewal, B. – Masciantonio, S. – Ongena, S. – Zaher, S. (2013) Islamic Finance in Europe. *European Central Bank Occasional Paper Series*, No 146.
- Mohamed Ibrahim, Shahul H. (2007) IFRS vs AAOIFI: The Clash of Standards? *International Accountant*, Hong Kong.
- Mohamed Ibrahim, Shahul H. (2009) *Accounting and Auditing for Islamic Financial Institutions*. IIUM Press, Kuala Lumpur.
- Mohammed, Nor F. (2019) The need for Islamic accounting standards: the Malaysian Islamic financial institutions experience. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Vol 10 (1), 115–133.

- Naim, Arzim (2010) Islamic accounting – exclusivity, harmonization or convergence? *Islamic Finance News*, Vol. 7 (34), 24–25.
- North, Douglas C. (2005) *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton.
- Palva, Heikki – Perho, Irmeli (2016) *Islamilainen kulttuuri*. Otava, Helsinki.
- Pomeranz, Felix (1997) The accounting and auditing organization for Islamic financial institutions: An important regulatory debut. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, Vol. 6 (10), 123–130.
- PWC (2010) Open to comparison: Islamic Finance and IFRS. <<https://www.pwc.co.uk/assets/pdf/open-to-comparison-islamic-finance-and-ifrs.pdf>>, haettu 13.9.2020.
- Saleh, Nabil A. (1986) *Unlawful Gain and Legitimate Profit in Islamic Law*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sarea, Adel M. – Hanefah, Mustafa M. (2013) The need of accounting standards for Islamic financial institutions: evidence from AAOIFI. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Vol. 4 (1), 64–76.
- Sergie, Mohammed Aly (2014) The Rise of Islamic Finance. Council on Foreign Relations. <<https://www.cfr.org/backgrounder/rise-islamic-finance>>, haettu 1.2.2018.
- Smolo, Edib – Mirakhor, Abbas (2010) The Global Financial Crisis and Its Implications for the Islamic Financial Industry. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 3 (4), 372–385.
- Suhaimi, Maryam S. M. – Fauzi, Maryam S. M. – Noryatim, Nadiana – Noh, Norashikin M. – Shuhaimin, Nursyamimi – Jaafar, Qurratulain – Maulan, Siti M. – Johan, Zati F. – Muneeza, Aishath (2016) Service Based Contracts Used in Islamic Finance: A Comparison of Hawalah, Wakalah, and Kafalah. *International Journal of Management and Applied Research*, Vol. 3 (4), 160–171.
- The World Bank (2015) Islamic Finance. <<http://www.worldbank.org/en/topic/financial-sector/brief/islamic-finance>>, haettu 30.1.2018.
- Usmani, Muhammad Imran Ashraf (2002) *Meezan Bank's Guide to Islamic Banking*. Urdu Bazar Karachi, Karachi.
- Vesey-Fitzgerald, Seymour (1979) *Muhammadan Law: An Abridgement According to Its Various Schools*. Scientia Verlag, Aalen.
- Vinnicombe, Thea (2010) AAOIFI reporting standards: measuring compliance. *Advances in Accounting*, Vol. 26 (1), 55–65.

Warde, Ibrahim (2010) *Islamic Finance in the Global Economy Second Edition*. Edinburgh University Press, Edinburgh.